

Reclaiming the / our future

‘Reclaimers’ op zoek naar een inkomen, zekerheid en erkenning in Johannesburg, Zuid-Afrika.

Joppe Ruts

R0596200

Masterproef aangeboden tot het behalen van de graad
MASTER IN DE SOCIALE EN CULTURELE ANTROPOLOGIE

Promotor: Prof. Dr. Filip De Boeck
Verslaggever: Prof. Dr. Jeroen Cuvelier

Academiejaar 2020-2021

Word count: 41.362

Voorwoord

'We are the children of Bekezela'

In hartje Joburg, in de schaduw van de M1-brug ligt Bekezela (isiZulu voor *wees geduldig*), een oud verlaten schooltje waar enkele honderden mensen al jaren een thuis vinden. De kinderen van Bekezela groeien er op tussen het recycleerbaar materiaal dat hun ouders, reclaimers, verzamelen om hun gezin te onderhouden. Tijdens het veldwerk voor deze masterproef in augustus en september 2019, leerde ik de kinderen van Bekezela kennen, als extreem goedlachse en vriendelijke kinderen die samen spelen tot de nacht valt. Ondanks alles. Een jaar na het veldwerk dat de basis vormde voor een ontzettend boeiend onderzoeksproject, ziet de wereld er helemaal anders uit. Net als België werd Zuid-Afrika hard getroffen door de Corona pandemie. Het land ging in een strikte lockdown.

De kinderen van Bekezela delen samen één kraantje om hun handen te wassen. Ze hebben geen huis met tuin waar ze 'in hun kot' kunnen blijven en geen elektriciteit om van thuis uit les te volgen. Daarboven is het recycleerbaar materiaal, verzameld door hun ouders, al zijn waarde verloren, want ook die sector ligt wereldwijd 'op zijn gat'. Moedig zetten de reclaimers hun werk verder, ondanks alle gezondheidsrisico's. Het is dat of ten prooi vallen van die andere pandemie: *the pandemic of poverty*. De reclaimers slaagden erin om zich verder te organiseren, zo konden ze zich laten erkennen als een essentieel beroep met de juiste vergunningen en zetten ze prompt een systeem van

Figuur 1: 'We are Bekezela', Bekezela, 7 september 2019.

crowdfunding en voedselbedeling op voor hun collega's. Ik nam destijds een klein voorraadje mondklappers en werkhandschoenen mee, voor mezelf maar ook voor de mensen waarmee ik samenwerkte. Niemand had verwacht dat deze nog zoveel belangrijker zouden worden op enkele maanden tijd. Tijdens mijn veldwerkperiode werkte de meerderheid van de reclaimers nog zonder PPE (Personal Protective Equipment) omdat dat simpelweg te duur was. *"Covid-19 came in and highlighted the problems that we have been having for over 20 years"*, stuurde reclamer Luyanda me net na de eerste coronagolf. Als geluk bij een ongeluk heeft het virus zo niet alleen de problematiek en de reclaimers heel visibel gemaakt, maar deed het ook de bekendheid van hun organisatie *de African Reclaimers Organisation* (ARO) sterk groeien. Ik zag hen, in een jaar tijd, groeien van een jonge gedreven organisatie naar een gestructureerde organisatie die gehoord wordt, met een eigen website en actieve sociale media. Maar ook met een eerste eigen truck en uniformen voor hun leden.

In juli 2016 reisde ik voor de eerste keer samen met mijn gezin naar Zuid-Afrika, het land waar de zus van mijn oma met haar man eind jaren 1960 naar emigreerde, om zich uiteindelijk te settelen in Pretoria. Het werd een reis waarbij we de mooiste kanten van het land zagen; de Drakensbergen, het Krügerpark, de Panoramaroute. Maar tegelijk was het de eerste keer dat ik in aanraking kwam met het 'puin' van de apartheid, dat nog steeds aanwezig is in de maatschappij. Het is waarneembaar hoe de ongelijkheid en de littekens van het verleden, het heden blijven beheersen.

Toch was het niet op deze reis dat ik inspiratie voor deze masterproef heb gehaald. Voor de onwetende bezoeker, maar helaas ook voor heel veel inwoners en beleidsmakers, gaan de reclaimers op in de bezigheid van het Zuid-Afrikaanse straatbeeld. Schijnbaar onzichtbaar, doch altijd druk in de weer. Ik hoop met deze thesis bij te dragen aan de zichtbaarheid van de informele afvalverwerkings- en recyclagesector. Mijn interesse in de omgang van de mens met zijn afval, groeide tijdens het uitwerken van mijn geschiedenisthesis over milieuhandhaving en afvalverwerking in Gent in de late middeleeuwen. De keuze voor een gerelateerd onderwerp voor dit onderzoek was dan ook snel gemaakt en op aanraden van mijn promotor, Prof. Dr. Filip De Boeck, richtte ik mijn blik op Zuid-Afrika waar ik deze interessante casus ontdekte. Ik wil hem dan ook bedanken voor deze aanbeveling, voor de interessante feedback tijdens het schrijfproces en voor de mogelijkheid om het verhaal van de reclaimers uitgebreid te brengen.

De realisatie van deze masterproef was niet mogelijk geweest zonder de hulp en steun van een grote groep mensen, waarvan ik eerst en vooral graag de reclaimers, ARO en andere personen uit het veld wil bedanken. Om te beginnen Luyanda, bedankt om mij in te wijden in de fascinerende wereld van het reclaimen, om mijn leermeester te zijn, hoe druk je agenda ook was. Zonder u, *my friend*, was ik letterlijk en figuurlijk verloren gelopen in Johannesburg én in mijn onderzoek. Ook dank ik graag Scelo en Jabu voor de vele gesprekken en om me onder jullie vleugels te nemen als Luyanda andere

afspraken had. Even dankbaar ben ik voor de ontmoetingen met de talloze andere helden van ARO waaronder Eva, Steven, Rabele, Ricco, Michael, Paula, Louis en Andrew. Qondile en Angela, bedankt voor de spontane liften en de boeiende gesprekken onderweg. Bedankt ook Obakeng en Ian om me op sleeptouw te nemen door jullie werkelijkheid in Pretoria. Ten slotte had ik zonder de hulp en assistentie van Eli Kodisang van WIEGO en Dr. Melanie Samson nooit zo gemakkelijk de toegang gevonden tot dit veld.

Als volgende bedank ik graag mijn bezoekers en mijn familie ter plaatse. Bedankt papa, nonkel Jo en Warre voor de vakkundige 'inspectie' van mijn veldwerk en de ontspannende momenten met een bekende gezichten. Bedankt nonkel Jo om mij te inspireren en de liefde en fascinatie voor het Afrikaanse continent te doen ontbranden in mij. Toen we samen op de top van de Kilimanjaro stonden, wist ik dat ik zou blijven terugkeren. *Baie dankie* Stefaan en Ilse, Marjan en Dimitri, Kristel en Louis, en kinderen om twee maanden lang mijn *home away from home* te zijn. Voor de boeiende gesprekken die me hielpen *the bigger picture* te zien, voor de *bierkies* en *braais*, voor de uitstapjes naar Andante om even uit te blazen en voor de talloze liftjes naar de Gautrain.

Terug in België komt met deze masterproef een einde aan boeiende studententijd in Leuven. Een periode die me als persoon gevormd heeft, met dank aan de vele enthousiaste mede-vrijwilligers bij Kring Historia, Fakbar Letteren en LOKO. Tijdens het schrijfproces, maar zeker ook daarbuiten kon ik altijd rekenen op de onvoorwaardelijke liefde van mijn steun en toeverlaten. Merci Viktor voor de motiverende woorden. Merci Yentl om me te steunen door dik en dun, dag en nacht. Merci mama en papa voor al het naleeswerk en het eeuwige geduld. Merci Thijs, Wannes en Jules.

Ondertussen blijven de kinderen van Bekezela glimlachen, geduldig wachtend op de spreekwoordelijke zonneshijn na de regen. Naar mijn mening moeten we in deze moeilijke periode van *social distance* maar eens leren denken aan of zoals de kinderen van Bekezela, waar dan ook ter de wereld. Wees geduldig, de zonneshijn komt wel!

Bedankt,
Thank you,
Ngiyabonga,
Baie dankie!

Joppe Ruts,
Leuven, 2021.

*Figuur 2: 'Learning to reclaim', Barry Hertzog Ave, 23 augustus 2019.
(Foto door Luyanda)*

Inhoudstafel

VOORWOORD	2
INHOUDSTAFEL	5
LIJST MET FIGUREN	6
AFKORTINGEN	7
ABSTRACT	8
INLEIDING	9
1 OVER RECYCLAGELANDSCHAPPEN ALS WERKVELD	17
1.1 VUIL, AFVAL EN ANTROPOLOGIE	17
1.2 RECLAIMING	24
1.2.1 VAN SCAVENGERS, OVER WASTE-PICKERS, NAAR RECLAIMERS EN CO.	24
1.2.2 RECLAIMERS IN ZUID-AFRIKA EN JOHANNESBURG	30
1.3 EEN 'WORLD CLASS AFRICAN CITY OF THE FUTURE' EN ZIJN AFVAL	32
1.3.1 EGOLI, OVER DE VOORTDURENDE ZOEKTOCHT NAAR RIJKDOM EN RUÏNES	33
1.3.2 BEKEZELA, EEN 'CITY OF DISPOSAL' IN DE SCHADUW	40
1.3.3 HET RECYCLAGELANDSCHAP IN JOHANNESBURG EN DE POSITIE VAN RECLAIMERS	46
1.3.4 AFRICAN RECLAIMERS ORGANISATION	50
2 EEN REFLEXIEVE METHODOLOGIE: AMANDLA! AWETHU!	53
2.1 VELDWERK VANUIT EEN VUILNISBAK	53
2.2 ENKELE BIJKOMENDE REFLECTIES	59
2.2.1 "ANDERS DAN ALLE ANDERE JOURNALISTEN".	59
2.2.2 "EEN VAN ONS NU"	60
2.2.3 MUREN SLOPEN, PUIN RUIMEN.	61
3 RECLAIMING (IN) THE CITY	63
3.1 TO GO COLLECT	63
3.1.1 DE DAGELIJKSE ROUTINE / ROUTE	63
3.1.2 BEGINNEN MET EEN SCHONE LEI	70
3.1.3 RECLAIMING THE RIGHT TO THE CITY	72
3.2 TO GO SORT	87
3.2.1 FINANCIËLE WAARDE VS. MILIEUOVERWEGINGEN	90
3.2.2 "WE ARE ENVIRONMENTAL AGENTS BY DEFAULT"	91
3.3 TO GO SELL	102
3.3.1 TO GO BALE	105
3.3.2 RECLAIMERS EN HET (GLOBALE) KAPITALISME.	108
CONCLUSIE: #RECLAIMOURFUTURE	111
BIBLIOGRAFIE	116

Lijst met figuren

Alle foto's en figuren zijn gemaakt door de auteur tenzij anders vermeld. Alle foto's zijn genomen in Johannesburg tenzij anders vermeld. Voor de bronnen die de basis vormden voor Figuren 5 & 6 zie Bronnen Kaartmateriaal.

1: 'We are Bekezela', Bekezela , 7 september 2019.....	2
2: 'Learning to reclaim', Barry Hertzog Ave, 23 augustus 2019. (Foto door Luyanda)	4
3: Onderstepoort Landfill, Pretoria, 14 augustus 2019.....	23
4: ARO bezoekt het Workersmuseum, Newtown, 1 september 2019.....	31
5: Overzichtskaart Johannesburg	39
6: Detailkaart Bekezela en omgeving	41
7: 'Now you can', leven in de schaduw en tussen afval, Bekezela, 17 augustus 2019.....	43
8: M1-Noodtrap, Bekezela, 12 september 2019.....	45
9: De positie van reclaimers in het recyclagelandschap (Gebaseerd op Godfrey & Oeflose 2017: 6)... ..	48
10: ARO General Meeting, Museum Africa, 1 september 2019.....	52
11: Pool, Bekezela, 9 september 2019.....	56
12: Voetbalwedstrijd, Bekezela, 20 september 2019.....	57
13: Luyanda's trolley design, getekend op 23 augustus 2019.	64
14: Materiaal verzamelen, Mowbray Road, Greenside, 23 augustus 2019.....	66
15: 'Reclaimers have the experience of going through the bin', Wilson street, Fairland, 29 augustus 2019.	67
16: Houten planken zorgen voor meer balans, Wabord Road & Wilson street.	68
17: Een deel van de Bekezela-groep & Qondile bij de truck, Fairland, 29 augustus 2019.	71
18: Bewegen door de stad, Annet Road, 2 september 2019.....	73
19: Werken voor muren, Randburg, 9 september 2019.....	74
20: Stereotiepe voorstelling van een reclainer, muurschildering, Newtown, 29 augustus 2019.	75
21: Reclaiming met Luyanda en Scelo, Wilson Street, Fairland, 29 augustus 2019.....	76
22: Reclainer met een balaclava, Newtown, 14 augustus 2019.....	77
23: Meeting met buurtbewoner Angela en reclainer Rabele, Brixton, 2 september 2019 (Foto door Luyanda).	82
24: Foto's op vraag ARO van reclaimers uit Vrededorp/Fietas, 24 augustus 2019.	84
25: Reclaimers sorteren hun materiaal voor een klein buy-back center, Pretoria, 16 augustus 2019..	87
26: Luyanda bij zijn sorteerplaats op de oude speelplaats, Bekezela, 17 augustus 2019.....	88
27: De verschillende opgehaalde materialen, gesorteerd per soort.	89

28: Sorteren, Bekezela, 26 augustus 2019.....	90
29: Sterk vervuilde omgeving rond de enige waterkraantjes, Bekezela, 17 augustus 2019.....	94
30: Environmentality in actie, gastcollege door reclaimers, Wits University, 26 Augustus 2019.....	98
31: Luyanda in zijn 'office' na het werk, Bekezela, 23 augustus 2019.....	101
32: De vorming van een nieuw samenwerkingsverband, Bekezela, 25 augustus 2019.....	101
33: De nieuwe sorteerplaats onder de M1-Brug, Bekezela, 2 september 2019.....	101
34: Aanschuiven bij Remade Recycling, Newtown, 24 augustus 2019.....	102
35: Materialen wegen en uitbetaling, Remade Newtown, 23 augustus 2019.....	103
36: Big bag ledigen, Remade Recycling, Newtown, 24 augustus 2019.....	104
37: 'Modifying' commodities, sorteerplaats onder de M1-Brug, Bekezela, 9 september 2019.....	107
39: 'If you don't like where you are, move! You're not a tree', Bekezela, 7 september 2019.....	110
40: Reclaiming, Fairlands, 12 september 2019.....	115

Afkortingen

ARO	<u>African Reclaimers Organisation</u>
SAWPA	<u>South African Waste Pickers Organisation</u>
WIEGO	<u>Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing</u>
CSIR	<u>Council for Scientific and Industrial Research</u>
WISA	Waste Integration in South Africa
SWM	Solid Waste Management
MSW	Municipal Solid Waste
MSWM	Municipal Solid Waste Management
PPE	Personal Protective Equipment (Persoonlijke beschermingsmiddelen)
S@S	Separation@Source, sorteerprogramma Pikitup.
PROs	Producer Responsibility Organisations
EPR	Extended Producer Responsibility
PETCO	PET Recycling Company
SASOL	South African Synthetic Oil Limited

Abstract

Tussen het puin van het complexe en ongelijke verleden (Stoler, 2008) en de ruïnes die het kapitalisme achterlaat (Tsing, 2015), trachten *reclaimers* (ook *waste-pickers* genoemd) in Johannesburg, Zuid-Afrika, greep te krijgen op de toekomst, vertrekkende vanuit het recycleerbaar materiaal dat ze verzamelen. Deze casestudie volgt hoe een groep reclaimers, die actief zijn in de *African Reclaimers Organisation* (ARO), zich door het (recyclage)landschap in de post-apartheidsstad beweegt. Centraal staat de analyse van de creatieve manieren waarop de reclaimers aan *future-making* doen, waarop ze zich een toekomst verbeelden en aspireren vanuit collectieve hoop, dromen en verwachtingen. Maar ook welke risico's ze daarbij nemen en hoe ze anticiperen op tegenslagen, gebroken beloftes en onzekerheden, die beslag leggen op hun vooropgestelde nabije toekomst. De masterproef gebruikt in de analyse het concept *reclaiming* op twee manieren, enerzijds om te verwijzen naar de dagelijkse acties van de reclaimers, die leiden tot het herwaarderen van recycleerbaar of herbruikbaar materiaal. Anderzijds vormt het een krachtige analytische lens om processen of operaties te omschrijven waarmee ze zelf trachten hun eigen positie te herwaarderen, waarmee ze een actief betrokken rol opeisen, blijf geven van *agency* en hun stem luider willen laten horen. In dit *grassroots*-activisme van de reclaimers komt een *capacity to aspire* (Appadurai, 2004; 2013) tot uiting. Een vermogen dat hen in staat stelt om opportuniteiten en *pathways* te zien en te verbeelden, die nodig zijn om hun ambities te verwezenlijken en zo hun situatie, de wereld en de toekomst ten goede te veranderen.

Kernwoorden: Afvalbeheer – recyclage – reclaiming – toekomst – future-making – ruïnes – the right to the city – environmentality – informele economie – Johannesburg.

Inleiding

“Hopefully the next year, we will be taking over the city’s waste management system.”

(Luyanda Hlatshwayo, reclainer, 1 september 2019.)

Hoe trachten de reclaimers in Johannesburg, Zuid-Afrika, greep te krijgen op de toekomst? Welke hoop, dromen, verlangens en ambities hebben ze over en voor de toekomst ondanks dat ze zich in het heden letterlijk gereduceerd voelen tot *het vuil van de straat*? Elke dag tussen negen en twaalf uur halen de vuilniswagens van *Pikitup*, de officiële afvalbeheerder van de stad Johannesburg, het ongesorteerde huisvuil van bewoners op, telkens in andere stadsdelen. Nog voor de Pikitupwerknemers de vuilnisbakken ledigen, is een groot deel van het materiaal vaak al uit de bakken verdwenen. Dit is het werk van de talrijke reclaimers, die op een informele manier herbruikbaar of recycleerbaar materiaal verzamelen en verkopen, om zo zichzelf en hun familie in levensonderhoud te kunnen voorzien.

Er zouden naar schatting tussen 60.000 en 90.000 reclaimers actief zijn in Zuid-Afrika, waarvan ongeveer 9.000 in Johannesburg (Godfrey et al., 2016). De informele sector is verantwoordelijk voor de verwerking van 80% tot 90% van het materiaal dat in het recyclagecircuit terecht komt, in plaats van op vuilnisstortplaatsen (Godfrey et al., 2016). Zonder de inspanningen van de reclaimers zouden deze laatste hun maximumcapaciteit al een tijd overschreden hebben. Op die manier besparen ze de autoriteiten in totaal tussen de 16,2 en 39,2 miljoen euro per jaar aan kosten voor het inrichten en onderhouden van de stortplaatsen (Godfrey et al., 2016; Harrisberg, 2019). Ze bekleden dus een belangrijke positie in het recyclagelandschap van de stad en hun werk heeft tevens een positieve impact op het milieu. Desondanks voelen de reclaimers zich over het hoofd gezien, uitgesloten en ondergewaardeerd door de autoriteiten en de stadsbewoners. Ze ervaren voortdurend sociaal-economische onzekerheden en zelfs verbale en fysieke intimidaties, die voortvloeien uit het stigma dat rust op hun beroep en hun precare levensomstandigheden in de marges van de ongelijke realiteit in de stad.

In augustus en september 2019 volgde ik, in het kader van veldwerk dat de basis vormt voor deze masterproef, een aantal reclaimers van de *African Reclaimers Organisation* (ARO) door de straten van hun stad, door hun realiteit. ARO is een organisatie in Johannesburg door en voor reclaimers, die hen verenigt en hun belangen vertegenwoordigt. Met *reclaiming the / our future*, de titel van deze masterproef, leen en combineer ik de slogan en een vaste *hashtag* van deze jonge organisatie. Deze vatten niet alleen hun missie goed samen, maar bieden ook een bruikbaar uitgangspunt en een basis voor de terminologie, om de complexe realiteit van de reclaimers te analyseren. Deze studie wil onderzoeken hoe de reclaimers in het centrum van Johannesburg nadenken over de toekomst en aan

future-making doen, vertrekkende vanuit het materiaal dat ze verzamelen. Hoe verbeelden, assembleren en *reclaimen* ze een toekomst voor zichzelf, hun omgeving en de planeet? Om deze probleemstelling verder te duiden, richt ik me nu achtereenvolgens op het omschrijven en afbakenen van de twee centrale concepten: *reclaiming* en *de toekomst*.

Reclaiming benadrukt het gegeven dat reclaimers materialen met een potentiële waarde redden van of herwinnen op het afval en zich actief bezighouden met meerdere, complexe vormen van arbeid om het materiaal te herwaarderen (Samson, 2009b: 16-17; Samson, 2010: 3-4; Samson, 2020b: 195). Tegelijk erkent deze naamgeving hun expertise binnen het werkveld. Reclaimers staan internationaal, zowel in het publieke als in het wetenschappelijke discours, eerder bekend als *waste pickers*, *dustbin diggers* of *scavengers*. Deze benamingen hebben echter een pejoratieve bijklank, het associeert hen direct met vuil, met vuilnis of zelfs met aaseters, die passief wachten op de restanten van dode organismes, op wat overblijft nadat de maaltijd gegeten is. Zoals aan bod zal komen doorheen deze masterproef, leven en werken de reclaimers van Johannesburg in zekere zin inderdaad met en tussen de *leftovers* of ruïnes van de kapitalistische consumptiemaatschappij (Tsing, 2015; Stoler, 2008; 2013). Zelf voelen ze zich door diezelfde maatschappij ook gestigmatiseerd, vernederd en gereduceerd tot een *nuisance*, tot wegwerpbaar vuil. Toch accepteren ze dit gevoel van overbodigheid en de bestempeling als *human waste* en *wasted lives* niet zomaar (Bauman, 2004; Mbembe, 2008; Appadurai, 2013: 123). Door standvastig zelf te kiezen voor de benaming *reclaimer*, pogen ze de waardigheid, die de maatschappij hen nog te vaak ontkent, op te eisen ofwel te reclaimen. Het is dan ook vanzelfsprekend om in dit onderzoek deze benaming te hanteren. Om dezelfde reden verwijs ik enkel naar afval indien het effectief om waardeloos materiaal gaat volgens de reclaimers of wanneer het in de context past. Als alternatief zal ik zoveel mogelijk de term *recycleerbaar of herbruikbaar materiaal* hanteren, een term die ze zelf ook gebruiken.

In deze masterproef gebruik ik het concept *reclaiming* op twee manieren. Enerzijds letterlijk, als omschrijving van de beroepsactiviteit van de reclaimers en anderzijds op een meer abstracte en conceptuele manier. *Reclaiming* betekent terug-claimen, terug eisen wat verloren was gegaan, wat schijnbaar verloren was of waar anderen beslag op hadden gelegd (Oxford University Press, 2020). Het betekent ook herroepen wat fout was of redden uit een ongewenste toestand (Merriam-Webster.com, 2020). Het woord is afgeleid van het Latijnse *reclamare* wat protesteren tegen iets, luid terugroepen of terug schreeuwen betekent, met een eerder dwingende ondertoon (Oxford University Press, 2020). Deze uitgebreidere betekenissen bieden de mogelijkheid om het concept niet alleen aan te wenden als verzamelterm voor alle acties die leiden tot het herwaarderen van recycleerbaar of herbruikbaar materiaal dat een verloren *afterlife* op de vuilnisbelt wachtte; het kan ook gebruikt worden om diverse,

meer onderliggende processen van herwaardering en reclaiming te analyseren die tegelijk plaats vinden.

Reclaiming is dus een potentieel krachtig en productief concept om de positie van de reclaimers binnen de samenleving en het recyclagelandschap van Johannesburg te vatten en op een grondige manier te analyseren. Deze analyse focust niet op de technische dimensies van *Solid Waste Management* (SWM) en recyclage in de stad, maar legt de nadruk eerder op hoe de materiële infrastructuur en praktijken die de reclaimers belichamen, een terrein vormen waar sociaal-economische, ethische en politieke vraagstukken tot uiting komen en betwist worden (Fredericks, 2018: 14-15). Deze kwesties gaan onder andere over burgerschap, over de toegang tot en het gebruik van de publieke ruimte, over de mogelijkheid tot zelfrepresentatie vanuit een precaire positie en over ontkende waardigheid en stigmatisering. Ik gebruik het werkwoord *reclaiming* vervolgens als een analytische lens om processen of operaties te omschrijven waarbij de reclaimers een actieve rol opeisen, blijf geven van *agency* en hun stem luider willen laten horen. Maar ook om acties te analyseren waarmee ze zelf trachten hun positie te herwaarderen en terug greep willen krijgen op verschillende aspecten van hun werkelijkheid. *Reclaiming the right to the city*, verwijzend naar de notie die Henri Lefebvre initieerde in 1968, is bijvoorbeeld het proces waarbij ze het recht op een waardige plaats in het stedelijke, sociale netwerk, de publieke ruimte en het recyclagelandschap trachten te verwerven (Fernandez, 2020). Dit reclaimen gebeurt ten opzichte van sociale, economische en politieke systemen en structuren die hen dat ontkennen, die beslag leggen op dat recht.

Andere voorbeelden die aan bod zullen komen in dit onderzoek liggen in dezelfde lijn: het reclaimen van een stem, van volwaardig burgerschap, van het recht op werken en van waardigheid in verleden, heden en toekomst. Maar ook het reclaimen van erkenning voor hun rol in de zorg voor het milieu en klimaat. Het zijn telkens complexe processen die zo goed als synchroon verlopen met de eigenlijke beroepsactiviteit van het reclaimen, even arbeidsintensief zijn en nooit afgerond of klaar zijn, maar vanuit hun positie een continue *struggle* vormen. Of zoals Kathleen Millar (2018: 33) stelt: “*the act of reclaiming [...] is also an act of remaking the world.*” Het is in dit proactief en creatief handelen om gezien en gehoord te worden, om zichtbaar te maken wat anderen niet zien, in het bieden van weerstand tegen foutieve representaties en in het contesteren van stigma’s en begrenzings van hun realiteit, dat een *capacity to aspire* tot uiting komt (Appadurai, 2004; 2013: 126, 179). Dat is volgens Arjun Appadurai een capaciteit die gericht is op de toekomst en het vermogen van mensen en groepen aantoont om collectieve hoop te activeren en te benutten om hun situatie, de wereld en de toekomst ten goede te veranderen.

De toekomst is een tweede belangrijke notie binnen de terminologie die ik hanteer in deze masterproef. Het idee om de toekomst centraal te plaatsen, ontstond tijdens mijn veldwerkperiode.

Ik merkte dat de reclaimers met wie ik samenwerkte, duidelijke visies en dromen hadden over *the way forward*, over de (nabije) toekomst en hun acties daarop afstemden. De hoop om die dromen voor de toekomst te realiseren vormde een drijvende kracht in het heden. Dit terwijl de maatschappij hen ziet als *people without future* (Neuwirth, 2016: 22). Alsof de reclaimers louter van *hand to mouth* en van dag tot dag leven, zonder al te kunnen denken aan of over morgen. Deze masterproef poogt tegen deze assumptie in te gaan, hoewel de mate waarin ze denken over en bouwen aan de toekomst natuurlijk sterk van persoon tot persoon afhangt.

Het denken over en analyseren van de toekomst en een toekomstgerichte oriëntatie maken nog niet heel lang deel uit van het antropologisch paradigma. Het is pas relatief recentelijk dat de toekomst aan terrein heeft gewonnen als een etnografische realiteit en een vruchtbaar onderzoeksveld. Ik steun in deze thesis voornamelijk op de toonaangevende literatuur van Jane Guyer (2007; 2017) en Arjun Appadurai (2013) om de notie van de toekomst te implementeren in de casus. Guyer (2017: 9) focust in de eerste plaats op de nabije toekomst, die ze definieert als een zichtbare horizon, als een opkomende, onbepaalde configuratie van elementen uit het verleden, het heden en een reeks van huidige mogelijkheden, in combinatie met onvoorspelbare factoren. De analyse van de beredeneerde manieren waarop mensen, in het geval van deze masterproef de reclaimers, hun eigen toekomst conceptualiseren en vooruit kijken, impliceert ook het analyseren van hoop, verwachtingen, dromen, twijfels, erkenning, beloftes en onzekerheden.¹ Deze elementen geven het toekomstbeeld mee vorm en bepalen sterk de ingebeelde horizon en mogelijkheden. Appadurai geeft in zijn *The future as a cultural fact* aan dat het nodig is om de toekomst te begrijpen vanuit de interactie tussen drie belangrijke menselijke preoccupaties: verbeelden, aspireren en anticiperen (Appadurai, 2013: 286). Met de focus op *reclaiming the / our future* wil ik precies aandacht schenken aan de creatieve manieren waarop de reclaimers zich een toekomst verbeelden en aspireren vanuit collectieve hoop, dromen en verwachtingen. Maar ook hoe ze in dit proces van *futuring* (Cornish, 2004) risico's nemen en anticiperen op tegenslagen, gebroken beloftes en onzekerheden die beslag leggen op hun vooropgestelde nabije toekomst.

¹ Zie Kleist & Jansen (2016) voor een uitgebreide bespreking over de ontwikkeling van onder andere de thema's 'hoop', 'onzekerheid' en 'future-making' in antropologisch studies.

STRUCTUUR

Deze thesis is opgedeeld in drie hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk schetst zowel een theoretisch kader als de ruimere context van de casus die centraal staat in de analyse. Dit deel gaat dus dieper in op de bestaande wetenschappelijke literatuur en de debatten die relevant zijn voor deze studie, die zich op de interessante intersectie bevindt van *urban anthropology*, *discard studies* en antropologie van de (nabije) toekomst. Daarna bespreek ik kort het etnografisch werkveld, zijnde het recyclagelandschap van Johannesburg. Ook de vorming en werking van ARO komen aan bod, omdat deze organisatie zo'n prominente rol innam tijdens het veldwerk. Doorheen dit eerste gedeelte beargumenteer ik aan de hand van de theorieën van Ann Stoler en Anna Lowenhaupt Tsing hoe de reclaimers en hun preciaire levenssituatie gesitueerd kunnen worden in de *ruïnes* van de kapitalistische post-apartheid stad (Stoler, 2008; Tsing, 2015).

Het tweede hoofdstuk behandelt de methodologie die ik hanteerde bij het etnografisch onderzoek. Daarbij reflecteer ik tevens kritisch over de eigen subjectiviteit en mijn positie als onderzoeker in de realiteit van de reclaimers, die fundamenteel verschilt van de mijne. Een dergelijke reflexieve houding is nodig om op de juiste manier om te gaan met het puin, het residu van het apartheidssysteem uit het verleden, dat is achtergebleven in de *ruïnes* en beslag legt op de toekomst (Stoler, 2008; Scanlan, 2005). Om een gedekoloniseerde thesis af te werken, is het daarom van belang om telkens te vertrekken vanuit de proposities van de reclaimers en hun kennis en expertise als volwaardig te erkennen. Dit poogde ik te bereiken via een doorgedreven, actieve vorm van *participant-observation* waarbij ik me zo leergierig mogelijk opstelde en zelf de handen uit de mouwen stak om me zo op korte tijd te laten inleiden in het beroep van de reclaimers. Door consequent terug te koppelen naar de reclaimers en dicht bij hun werkwijze te blijven, tracht ik hen ook de soevereiniteit over het dekoloniseringsproces te garanderen.

De werkwijze van de reclaimers vormt de basis en structuur voor hoofdstuk drie, *reclaiming (in) the city*. Dit hoofdstuk is verder opgedeeld in vier onderdelen: *to go collect*, *to go sort*, *to go sell* en *reclaimers organising the future*. Dit zijn tevens de vier grote deelaspecten van het beroep reclaimer, die de ARO-leden bijna dagelijks in diezelfde volgorde doorlopen. De Engelse titels van de paragrafen verwijzen rechtstreeks naar de originele naamgeving die de reclaimers zelf gebruiken voor deze facetten van hun beroep. Ik zal telkens het facet in kwestie bespreken vanuit de ervaringen opgedaan tijdens het etnografische gedeelte van deze studie, om deze vervolgens te koppelen aan relevante theorieën. In al deze onderdelen komt aan bod hoe ze zichzelf organiseren, kennis produceren en actief in interactie treden met andere actoren. Het doel van deze aanpak is om grondig te analyseren hoe al deze facetten vormend zijn voor het toekomstbeeld van de reclaimers en hoe hun *capacity to aspire* naar voren komt op de verschillende momenten. Tegelijk is het een manier om te

kijken naar 'wat er eerst moet gebeuren', welke processen van reclaiming er vooraf gaan aan het reclaimen van de toekomst.

In *to go collect* behandel ik bewegingen van de reclaimers door een ambigue fysieke en economische tussenruimte, een *in-between world* (Harrison et al. 2014: 31) die wordt gekenmerkt door de ruïnes van de post-apartheidsstad. Daarbij onderzoek ik niet alleen hoe ze recycleerbaar en herbruikbaar materiaal verzamelen, maar ook hoe ze tegelijk het residu, de hardnekkige overblijfselen van de apartheid als culturele denksysteem, reclaimen (Scanlan, 2005; Stoler, 2008). In deze fase van hun beroep reclaimen ze zowel het verleden, als het sterk daaraan verbonden *right to the city*. Ze willen zich naar de stadsbewoners toe profileren als gelijkwaardige gebruikers van de straten en het stigma dat hun werk met zich meebrengt, ontkrachten. Door in interactie te gaan met bewoners van de zogenaamde *high-income areas* waar ze werken en door daarnaast in te spelen op actieve samenwerkingen, trachten ze het vertrouwen en de steun te herwinnen. Daarnaast komt ook hun visie en kritiek op de aan hen aangeboden *ontwikkelingshulp* hier aan bod.

Vervolgens sorteren de reclaimers het verzamelde materiaal; *to go sort* is het onderdeel waarbij ze inhaken in de lokale recyclagepraktijken. In hun publiek discours framen de reclaimers hun werk als noodzakelijk en vitaal voor het milieu. Ze omschrijven zichzelf als *environmental agents by default*, bij gebrek aan werkende formele sorteer- en recyclagesystemen. Dit gedeelte van de thesis analyseert hoe bij de reclaimersgemeenschap die ik volgde, een productief milieubewustzijn aanwezig is en hoe ze het voorbeeld kunnen zijn van *environmentality* in actie (Agrawal, 1995; 2005a; 2005b; Barnhart, 2016). Ze reclaimen door het sorteren niet alleen voor zichzelf en hun gemeenschap een (duurzame) toekomst, maar ook voor de planeet die we met hen delen (Reno, 2015). Tegelijk is hun *grassroots*-activisme gevoelig voor *greenwashing* door grote lokale en multinationale bedrijven, die het potentieel van reclaimen inzien. Dit is enerzijds een overwinning, maar vormt anderzijds ook een obstakel dat niet over het hoofd gezien mag worden omdat het aanspraak maakt op hun onafhankelijkheid en betrouwbaarheid. Daarenboven hebben de reclaimers vaak hoge verwachtingen van samenwerkingen, maar kunnen deze bedrijven hun beloftes en de verwachtingen niet altijd waarmaken.

To go sell, ofwel het moment waarop de reclaimers het verzamelde en gesorteerde materiaal verkopen, is een belangrijk scharniermoment. Het is bij deze actie dat het materiaal letterlijk wordt gecommodificeerd en terug wordt geïntroduceerd in het formele recyclagecircuit. Het toont hoe het *informele* en het *formele* niet los van elkaar te denken zijn en zelfs afhankelijk zijn van elkaar, maar het werpt ook licht op de interconnectiviteit tussen de reclaimers en de wereld. Het besef dat ze voor hun inkomen en levensonderhoud niet alleen onderworpen zijn aan de *goodwill* van lokale *buy-back centra*, maar ook afhankelijk zijn van de internationale, kapitalistische markten voor recycleerbaar

materiaal, is heel aanwezig. Dit deel van de thesis richt zich op de onzekerheden die hieruit voortvloeien en hoe die creatief worden omgezet in opportuniteiten (Cooper & Pratten, 2015b).

Met deze masterproef wil ik de Zuid-Afrikaanse samenleving niet afbeelden als louter disfunctioneel of als een reeks van mislukkingen, gebreken en afwezigheden (Ferguson, 2006: 8; Fredericks, 2018: 25). Het is de bedoeling om net aandacht te hebben voor de dynamiek, creativiteit en kracht die uitgaat van de reclaimers als geheel, voor het potentieel dat ze in zich hebben om mogelijkheden en opportuniteiten te zien en na te streven vanuit hun zogenaamde precare positie. Doorheen de verschillende hoofdstukken komt aan bod hoe ARO op korte termijn er niet alleen in geslaagd is om de reclaimers in de stad te verenigen en een stem te geven, maar ook hoe de organisatie geleidelijk aan meer vat tracht te krijgen op de toekomst van reclaimers in de stad. In vele opzichten kan ARO gezien worden als een *counterpublic*, een ruimte waar een alternatief discours kan ontstaan dat ingaat tegen vooroordelen en stigmatiserende interpretaties van hun identiteit en intenties (Fraser, 1990). Door actief te onderhandelen met betrokken economische en politieke *stakeholders* en dankzij *public relations* campagnes via (sociale) media hebben ze zichzelf zichtbaar gemaakt voor het grote publiek en een positie gereclaimd, van waaruit ze zelf het laatste woord hebben over hun *way forward*. Ik analyseer in deze masterproef dus ook hoe de reclaimers als eenheid, als ARO, de toekomst niet alleen verbeelden maar ook organiseren. Ten slotte volgt de conclusie met daarin de algemene bevindingen die deze studie zal formuleren over het reclaimen van de / hun / onze toekomst.

EEN ONTMOETING ERGENS ONDERWEG

Hey, what are you doing? Op 10 september 2019 ben ik samen met Luyanda, een reclamer, aan het werk in de straten van Melville, een buitenwijk van Johannesburg op wandelafstand van de CBD.² Een buurtbewoner stapt op ons af en vraagt nieuwsgierig waarom we zijn vuilnisbak aan het doorzoeken zijn. De buurtbewoner is r1. de street art kunstenaar die verantwoordelijk is voor de *iThemba tower*, een twintig meter hoge kunstinstallatie uit 2016 in Troyeville, een andere wijk in de stad.³ De installatie bestaat uit een oude zendmast die bekleed is met 7000 gerecycleerde plastieken flessen. Om deze te verzamelen, werkte hij destijds zelf samen met een aantal reclaimers, of *waste-collectors*, zoals hij hen noemt. De toren is een toren van hoop, *iThemba* betekent *hoop of vertrouwen* in isiZulu. Elke fles werd gevuld met een hoopvolle boodschap van mensen uit de diverse gemeenschappen van de stad (Borman & r1., 2017). Het project had volgens de kunstenaar niet alleen als doel het bewustzijn rond recyclage te vergroten, het vormde ook een symbolische voorstelling van de collectieve dromen, verwachtingen en aspiraties van de stadsbewoners over de nabije (duurzame) toekomst. In elke fles werd ook een ledlamp aangebracht zodat de boodschappen konden oplichten als sprankels hoop.

Op onze toevallige ontmoeting vertelt r1. hoe een blikseminslag er ondertussen voor heeft gezorgd dat de belichting van de installatie het heeft begeven.⁴ Wat overblijft is een defecte, geruïneerde infrastructuur bedekt met afval. De hoopvolle boodschappen zijn er ook nog, maar ze zijn geraakt door de inslag. Ze zitten verborgen tussen het afval en lichten niet meer op, ze sprankelen niet meer. De toren wacht op een intensieve reddingsactie en de juiste energie om de hoop terug te doen leven. Het noodlottige verhaal van de toren vertoont voor mij veel gelijkenissen met het verhaal van de talrijke reclaimers in de stad. Zij ervaren continu hoe telkens opnieuw beloftes gebroken worden, hoe hun dromen, mogelijkheden, zekerheden en toekomstbeelden geraakt worden door spreekwoordelijke bliksemschichten. Ondanks alles blijven ze hoopvol en anticiperen ze, met wisselend succes, veerkrachtig op obstructies en tegenslagen die ze op hun pad door het geruïneerde landschap van Johannesburg tegenkomen. Het is op deze intrigerende eigenschap, op dit vermogen dat deze thesis zich richt.

² Johannesburg CBD is het Central Business District, het geografisch centrum van de stad dat tevens lange tijd het belangrijkste zakelijk centrum was.

³ Voor beelden van de toren, zie: <https://www.r1r1r1.net/archives> of <https://vimeo.com/226310331>.

⁴ Conversatie met r1., 10 september 2019.

1 Over recyclagelandschappen als werkveld

1.1 Vuil, afval en antropologie

Afval is wat overblijft, een onbedoeld en ongewild neveneffect dat we zoveel mogelijk negeren en uit het zicht doen verdwijnen. Door een voorwerp in de vuilnisbak te werpen, bestempelt de mens dat voorwerp als afval, als iets wat in onbruik is geraakt en/of zijn waarde heeft verloren. Reclaimers delen de inhoud van een vuilnisbak op in enerzijds waardevol *recyclable material* en anderzijds waardeloos vuilnis. Meteen valt het op dat afval, ofwel alles wat in een vuilbak terecht komt of op een andere manier wordt afgedankt, een subjectieve betekenis heeft en dat achter de schijnbaar simpele handeling van het wegwerpen en afdanken complexere systemen schuilgaan (Hawkins, 2006). In wezen is dit een onderzoek naar die subjectiviteit rond afval en de wegwerpbaarheid ervan, naar wat de mens weggooit en waar dit materiaal terecht komt. Dit deel bespreekt daarom de stand van zaken binnen het onderzoeksveld en waarom deze analyse van de mens en zijn omgang met afval relevant is. Het ruime thema *afval* is in de antropologische discipline de laatste 50 jaar uitgegroeid tot een volwaardig losstaand thema als *anthropology of waste*. Wat volgt, is dus geen exhaustief overzicht van alle bestaande literatuur maar om te beginnen een schets van de theoriserings die vormend waren voor dit subdomein en nog steeds relevant zijn voor bijvoorbeeld dit onderzoek. Daarna volgt een beschrijving van de recentere benaderingen en de huidige heersende paradigma's.

Binnen het onderzoeksveld heerst er een algemene consensus dat de Britse antropologe Mary Douglas de voornaamste pionier was van het onderzoek rond de culturele en sociale effecten en macht van vuil of afval. Dit pionierswerk verrichtte ze voornamelijk met haar boek *Purity and danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo* uit 1966, waarin ze haar beroemd geworden definitie geeft van vuil als '*matter out of place*'. Ze stelt ten eerste dat vuil in essentie wanorde betekent maar dat er niet zoiets bestaat als absoluut vuil: "*it exists in the eye of the beholder. [...] Dirt offends against order. Eliminating it is not a negative movement, but a positive effort to organise the environment.*" (Douglas, 2001: 2). Vuil verraaft volgens Douglas ten tweede de aanwezigheid van een systeem, het is een bijproduct van de systematische ordening en classificatie van materiaal. Die ordening impliceert macht en noodzakelijkerwijs het afwijzen van ongewilde en ongepaste elementen, ofwel vuil (Douglas, 2001: 36). In deze structuralistische en symbolische redenering vormt vuil een restcategorie die de grenzen van een sociaal-cultureel systeem bevestigt en afbakt enerzijds, maar die deze grenzen ook op de proef kan stellen anderzijds. In navolging van haar stellingnames worden percepties over afval sterk cultuur- en tijdsgebonden en weerspiegelt de mens zich in zijn afval en zijn omgang ermee. Deze theorie maakt van vuilnis dus een interessant uitgangspunt om meer inzicht te krijgen in denkpatronen en machtssystemen die actief zijn in een samenleving.

Drie andere auteurs die telkens vanuit een eigen origineel perspectief relevante standpunten innamen en een theorie uitbouwden waren Michael Thompson, William Rathje en Zygmunt Bauman. Hun publicaties legden mee de fundamenteën voor de meer recente benaderingen. Thompson was student van Douglas en publiceerde in 1979 *Rubbish theory: The Creation and Destruction of Value*, het boek kreeg een tweede uitgave in 2017 omdat het vandaag meer dan ooit relevant is. Veel meer nog dan Douglas focust Thompson zich op afval en dan vooral als culturele categorie en het economische potentieel ervan. Hij bestudeert hoe objecten hun waarde kunnen verliezen om die daarna opnieuw terug te krijgen door verschuivende culturele waardeoordelen; de lijn tussen wat gezien kan worden als afval en wat niet, is constant in beweging (Thompson, 2017: 28). In het boek analyseert Thompson de dynamiek waardoor afval weer in omloop kan komen als een geprijsd goed, een grondstof met waarde. Zijn *rubbish theory* opent de mogelijkheid om aandacht te hebben voor de creativiteit en de (economische, sociale en culturele) processen van re-evaluatie en attitudeveranderingen, die eigen zijn aan recycling in de breedste zin. Daarnaast stelt hij dat elke vorm van waarde, en dus ook afval, niet alleen sociale relaties representeert, maar ook helpt om machtssystemen en sociale hiërarchie in stand te houden (Reno, 2017: vii). Thompson plaatst zo zijn studie en toekomstige studies rond afval op een interessante intersectie van het sociaal-economische, politieke en culturele domein.

De Amerikaan Rathje vervolgens, was de grondlegger van de *garbology*, een wetenschappelijk onderzoeksmodel dat oorspronkelijk stond voor de kruisbestuiving tussen de archeologie van modern afval (MSW), sociologie en antropologie (Rathje, 2012; 1992; Church, 2012). De term wordt vandaag soms ook gebruikt als synoniem voor alle mogelijke studies rond vuilnis. De interdisciplinaire methodologie ontstond uit het *Tucson Garbage Project* dat Rathje initieerde in 1973, een langdurig onderzoeksproject rond huisvuil en afvalbeheer in de Verenigde Staten, waaruit een groot aantal publicaties voortvloeiden (Rathje, 1979; Rathje & Murphy, 1992; Rathje & Zimring, 2012; Schiffer, 2015; Zimring, 2015). Onder andere aan de hand van opgravingen en boormonsters op vuilnisstortplaatsen maar ook met enquêtes bij consumenten en etnografisch onderzoek, moest dit project (veranderende) consumptiepatronen analyseren. Anders dan Douglas en Thompson gebruiken Rathje en zijn medewerkers een uitgesproken interdisciplinaire aanpak en kwantitatieve methodes om de relatie tussen menselijk gedrag en materiële cultuur in kaart te brengen (Eriksen & Schober, 2017).

De theorieën van Douglas, Thompson en Rathje dienen nog vaak als basis voor studies rond afval en vuil, toch is het nodig om met enige voorzichtigheid en op een kritische manier om te gaan met deze literatuur. Bijvoorbeeld Lucy Bell (2019) heeft een dubbele kritiek op de aanpak van de *klassieke afvaldenkers*. Ten eerste werkten deze auteurs volgens haar teveel vanuit een *global north* perspectief. Ten tweede kreeg de consument een te centrale rol, waardoor net diegene die op, van of

met afval (moeten) leven en hun socio-materiële interacties met het afval, onder de radar bleven (2019: 101). Twee andere, vaak geciteerde en uitgebreide socio-culturele benaderingen van afval door de historici Susan Strasser en John Scanlan, respectievelijk *Waste and Want: A Social History of Trash* (2000) en *On Garbage* (2004), zijn vatbaar voor dezelfde punten van kritiek. Bell stelt zelf voor om Zygmunt Bauman's *Wasted lives* (2004) als vertrekpunt te nemen en te combineren met de ideeën van Gay Hawkins die in *Culture and Waste* (2002) en *Ethics of Waste* (2005) focust op de menselijke beleving van afval en de constitutieve kracht van die beleving.

Met zijn boek *Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts* uit 2004 legde socioloog en filosoof Bauman een belangrijke basis voor een vierde invloedrijk analytisch paradigma. Dit paradigma koppelt de kwestie van de mens en zijn afval aan de studie van mensen die stelselmatig worden afgesloten van sociaal-economische opportuniteiten en onderzoekt hoe die mensen zelf afval kunnen worden. Bauman hanteert in dit werk een discours dat typisch is voor studies in verband met afval, recyclage en de wegwerpbaarheid van dingen. Hij gebruikt dat discours echter als metaforische lens om te kijken naar gemarginaliseerde, overbodige en afgedankte groepen of *surplus populations* in de geglobaliseerde moderne wereld en in de context van het ongebreidelde consumentisme. Hij bestudeert hoe mensen geassocieerd worden met afval en vervolgens zelfs gereduceerd kunnen worden tot afval, tot verachtelijke wegwerpbare subjecten zonder potentieel (Bauman, 2004). Bauman was zeker niet de enige die werkte vanuit dit paradigma en bijdroeg aan de ontwikkeling ervan. Quasi gelijktijdig publiceerde Achille Mbembe *Aesthetics of Superfluity* (2004), een artikel waarin hij de notie *superfluity* ofwel overbodigheid gebruikt in de analyse van de samenleving en biopolitiek in Johannesburg als raciale stad in transitie naar een kapitalistische metropool. Mbembe heeft specifiek aandacht voor hoe de stad zich in een *sphere of superfluity* begeeft, hoe ze op een nerveus dialectisch ritme beweegt tussen de onmisbaarheid en de overbodigheid van arbeid en levens, mensen en dingen (Mbembe, 2004: 374). Hij beschrijft bijvoorbeeld hoe de levens van zwarte arbeiders in het verleden, maar ook vandaag nog, gezien werden als makkelijk te verspillen en te vervangen, als wegwerp-objecten (Mbembe, 2004; Mbembe, 2011). Het zijn noodzakelijke offers in het kapitalistisch systeem of zoals Bauman schrijft: "*collateral casualties of progress and modernity*" (2004: 16).

De afgelopen tien jaar is het onderzoeksveld dat afval als onderwerp kiest, sterk geëxpandeerd binnen alle mogelijke wetenschappelijke disciplines. De recente benaderingen en perspectieven zijn te groeperen onder de naam *discard studies*. Binnen deze groep passen niet alleen antropologen die werken binnen het subdomein van *anthropology of waste*, het is een interdisciplinair geheel van studies door geografen, urban planners, architecten, historici enzovoort, die nadenken over het productieve *afterlife* van afval (Reno, 2015). Deze onderzoekers zien afval niet als een louter technisch en

ecologisch probleem, maar als een economische, sociale, politieke en culturele kwestie. Ze kijken dus verder dan het afval zelf, naar de impact ervan op mensen en de effecten ervan in de wereld, ze bestuderen de ruimere systemen en infrastructuren waarop afval betrekking heeft. Verder laat de term *discard*, volgens Max Liboiron, managing editor van de *Discard Studies*-website, meer nog dan *waste*, de opening om te kijken naar de categorieën van wat systematisch wordt weggegooid, terzijde geschoven, weggelaten, gedevalueerd, achtergelaten en geruïneerd. “Discards can include people, landscapes, futures, ways of life, and more” (Liboiron, 2018).

De ruime hoeveelheid en diversiteit aan verschillende thema's en benaderingen die binnen de *discard studies* passen, maakt het moeilijk om een duidelijk afgelijnde verdere opdeling te maken. Geografe Sarah Moore (2012) bijvoorbeeld deed daartoe wel een poging, door de ontluikende nieuwe literatuur te verdelen op basis van, enerzijds in welke mate afval erin begrepen wordt als iets met een specifiek karakter of betekenis en anderzijds in welke mate afval gedefinieerd wordt als iets dat los staat ten opzichte van een samenleving. Ook de Amerikaanse antropoloog Alexeander Reno (2015) maakte een beknopt overzicht op van de populairste benaderingen binnen de recente literatuur. Hij benadrukt daarnaast dat bij het formuleren van een volledig literatuuroverzicht het risico bestaat dat lacunes in het onderzoek onderbelicht blijven, net omdat afval zoveel uiteenlopende facetten, betekenissen en raakvlakken heeft (Reno, 2018). Daarom haal ik hier enkel een aantal voor deze thesis relevante studies en benaderingen aan, die passen binnen de bredere *discard studies*.

Zoals Thompson in 1979 al stelde kan afval, als schijnbaar waardeloos materiaal, terug een waarde krijgen. Het is dan ook logisch dat onderzoekers kijken naar het sociaal-economische *afterlife* van wat ooit in de vuilnisbak terecht kwam. Waar afval een typisch bijproduct is van kapitalistische productie, kan het materiaal een nieuw leven krijgen als een nieuwe *commodity* of *secondary resource* (Godfrey & Oelofse, 2017). Om te beginnen vormen zo wereldwijde afvalstromen en hun lokale impact een onderwerp omdat ze nieuwe en alternatieve inzichten kunnen bieden in globale economische relaties (Alexander & Reno, 2012; Lindner & Meissner, 2016).⁵ In hun redactiewerk *Economies of Recycling* bundelen Catherine Alexander en Reno (2012) bijvoorbeeld relevante casestudies over de soms onverwachte connecties tussen individuen, huishoudens, internationale handel, prijzen en technologieën. De multidisciplinaire groep onderzoekers die meewerkte aan *Global Garbage* onder redactie van Christoph Lindner en Miriam Meissner (2016) kijkt hoe afval circuleert in een complexe geglobaliseerde wereld en ondertussen andere betekenissen en esthetische eigenschappen krijgt. Maar ook hoe de hedendaagse verbeelding van afval, de globale (economische) machtsbalans kan beïnvloeden. Naarmate de wereld steeds meer vervuild raakt met giftige stoffen en *discards*, groeit

⁵ Zie ook: Pellow, 2007; Norris, 2012; Tong & Wang, 2012; Godfrey et al., 2013; Reno, 2015; Gutberlet & Uddin, 2017; Doherty, 2019a; 2019b; Doherty & Brown, 2019.

het aantal afvalwerkers steeds verder aan (Doherty & Brown, 2019). Op lokaal niveau zorgt dit enerzijds voor de uitbouw van een afvalverwerkingssector en recyclage economie.⁶ Anderzijds schuiven de wereldmarkten en lokale kapitalistische productie, die mee de oorzaak vormen voor de vervuiling, meer en meer mensen terzijde. Waar de arbeidsmarkt hen uitwerpt als 'afval', wenden zij zich vaak tot (informeel) afvalwerk om zich in levensonderhoud te voorzien (Doherty & Brown, 2019: 3). De gespecialiseerde literatuur over de zogenaamde 'informele' vormen van arbeid in deze sector, komt hierna nog aan bod.⁷

Afvalarbeid neemt ook in het werk van Rosalind Fredericks (2018) een centrale plaats in. Ze vertrekt voor haar boek *Garbage Citizenship* bij een analyse van vitale infrastructuren van afvalwerk in Dakar, Senegal. Fredericks (2013; 2014; 2018) ziet afval en de sociale en belichaamde afvalinfrastructuren als een uitgesproken culturele en politieke materie, als een bepalend terrein waar zaken als burgerschap en bestuurlijkheid geassembleerd worden. Ze schetst ook hoe stedelingen afval gebruiken om wanorde te creëren, door afvalstakingen en het bewust dumpen van vuilnis in de straten, of net om orde te scheppen met bottom-up opruimacties. Afval wordt zo dus een innovatief en krachtig hulpmiddel bij politieke mobilisaties, bij de 'rebellie' tegen bijvoorbeeld de neoliberale *governing-through-disposability* aanpak van de overheid (Fredericks, 2018: 7). Zsuzsa Gille (2007) oppert het concept *waste-regime*, om de unieke sociale en politieke constellaties, die schuilgaan achter de afvalproductie, de percepties van afval en het afvalbeleid van een land of samenleving, te vatten. Jacob Doherty (2019b; 2019c) analyseert in zijn artikels hoe afval in Kampala, Uganda, een rol speelt in het (be)vestigen van politieke autoriteit. Vuilnis en zwerfvuil representeren het chaotische en onhandelbare karakter van de stad, het opruimen ervan brengt orde in de stad. Afval is volgens Doherty centraal aan een proces van *urban ordering* in Kampala (Doherty, 2019b). Met zijn concept *moral-political sense of waste* gaat Reno (2018) nog verder. Hij kijkt niet naar het politieke potentieel van materieel afval, maar hoe systemen van symbolische classificatie zoals rituelen, religies en racisme een ontastbare vorm van afval creëren die de sociale orde uitdaagt of net bevestigt door processen van afwijzing, labeling, opoffering enzovoort (Reno, 2018: 7).

De symbolische dimensie van *discards* en het metaforisch gebruik daarvan, heeft binnen het domein aan belang gewonnen. In 2017 organiseerde Thomas Hylland Eriksen in het kader van zijn *Overheating*-project een workshop over *waste* die resulteerde in een speciaal nummer van *The Journal of Social Anthropology*. In de inleiding daarvan stellen Eriksen en Elisabeth Schober (2017) dat de *Anthropology of waste* een lens kan vormen om de crisis van het neoliberaal globalisme te zien en te begrijpen. De andere artikels in dit nummer onderzoeken de relatie tussen de fysieke realiteit van afval

⁶ Zie ook: Yates, 2011; Oteng-Ababio et al., 2013; Millar, 2018; Doherty, 2019a; Nguyen, 2019.

⁷ Zie hoofdstuk 1.2. Reclaiming.

en de krachtige en overtuigende symbolische dimensie (Eriksen & Schober, 2017: 285). Het is deze relatie die ook de basis vormt voor de voorname literatuur rond ruïnes en puin. Tsing (2015) bekijkt in haar *Mushroom at the end of the world* naar door het kapitalisme geruïneerde en verwaarloosde landschappen, maar ook naar de mogelijkheden die erin ontstaan. Stoler (2008; 2013) en Gastón R. Gordillo (2014) analyseren hoe *imperial debris* en *rubble*, niet louter het puin, de stilzwijgende overblijfselen zijn van kapitalistische en imperialistische projecten uit het verleden. Het residu van deze processen van vernieling en ruïnering uit het verleden leggen blijvend beslag op het heden en trachten ook de reeds onzekere toekomst te claimen (Stoler, 2013). *The rot that remains* (Stoler, 2013) is dat waarnaar Scanlan (2005, omslag, 39) verwijst als “*residual or ‘broken’ knowledge and the lingering remainders of cultural thought systems.*” Ook Stephanie Newell traceert in haar recente boek *Histories of Dirt* (2020) in een vergelijkbaar discours hoe stedelingen en stedelijke ruimtes in Lagos als vuil worden beschouwd. Ze ziet vuil als een interpretatieve categorie die actief gebruikt werd in het koloniale discours om *de andere* te evalueren en te representeren als onrein zowel op moreel, sanitair, economisch en esthetisch vlak. Deze techniek die ze *the cultural politics of dirt* noemt, blijft ook in de postkoloniale periode volgens Newell doorleven, om allerlei vormen van exclusie te rechtvaardigen (Newell, 2020).

Als laatste is de literatuur die gebruik maakt van metaforen rond wegwerpbaar mensenlevens, in lijn met Bauman en Mbembe, sterk uitgebreid en aanwezig binnen de *discard studies*. Enkele relevante voorbeelden hebben het over *disposable people* (Bales, 1999); *surplus humanity* (Davis, 2006); *making trash of people* (Hallowes & Munnik, 2008); *the human-as-waste* (Yates, 2011); *capitalist surplus* (Gidwani & Reddy, 2011; Gidwani, 2015); of *detritus* (Chari, 2005; Chari 2013). Gabeba Baderoon (2018) tracht in haar artikel een *process of disposability* zichtbaar te maken in Zuid-Afrika, een proces dat al sinds de koloniale periode van de (zwarte) meerderheid van de bevolking *surplus people* of *waste people* maakt. Newell (2020) op haar beurt onderzoekt naar hoe mensen elkaar bestempelen als zijnde vuil, als ongedierte en hoe deze stigmatisering kadert in het onbegrip van culturen en levenswijzen van de andere. Met het concept *living waste* tenslotte wil Bell nog verder gaan door de socio-materiële verstrengeling van mensen en hun afval te onderstrepen en de beleefde en belichaamde ervaringen met afval centraal te plaatsen om zo tot een gedekoloniseerd perspectief te komen (Bell, 2017; Bell; 2019). Deze theoretische benaderingen zien afval ruimer dan enkel alles *other than the human* (Yates, 2011: 1680). De auteurs analyseren hoe het genereren van mensen als vuilnis en het aan de kant schuiven van bepaalde mensen en mensenlevens als overbodig en irrelevant surplus, geworteld is in de ruimere processen van racisme, (neo-)kolonialisme, moderniteit en globaal kapitalisme. Millar (2018: 7) waarschuwt er evenwel terecht voor dat het voortdurende gebruik van dit discours rond de wegwerpbaarheid van mensen, het beeld versterkt dat mensen effectief

wegwerpbaar zijn en niet enkel in ogen van de staat en de markt als gevolg van de zojuist vernoemde processen.

Ironisch genoeg worden mensen die omgaan met afval en afvalwerkers, zowel formeel als informeel, vaak zelf bestempeld als *discards*. Deze mensen worden in veel samenlevingen nog steeds gestigmatiseerd omwille van hun inkomensbron en beroep. Ze zijn in de ogen van vele een anomalie en mogelijks gevaarlijk (Eriksen & Schober, 2017). Ook de reclaimers in Johannesburg worden door hun medeburgers, overheden en de industrie nog te vaak terzijde geschoven als overbodig surplus en afgedaan als vuilnis. Dit stigma weegt enorm op hun kansen en mogelijkheden in de toekomst. Aan de hand van de hiervoor besproken theorieën zal deze thesis dan ook analyseren waarom de publieke opinie hen zo *framet* en begrijpt, maar tevens welke lokale en globale processen en systemen daarvoor de aanleiding vormen. Deze thesis richt zich vervolgens op de literatuur die specifiek aandacht heeft voor de informele vormen van afvalverwerking en recyclage.

Figuur 3: Onderstepoort Landfill, Pretoria, 14 augustus 2019.

1.2 Reclaiming

1.2.1 Van scavengers, over waste-pickers, naar reclaimers en co.

Onderzoekers schatten dat er wereldwijd meer dan 15 miljoen mensen actief zijn in de informele afval- en recyclagesector, dit voornamelijk in steden in Azië, Afrika, het Midden-Oosten en Latijns-Amerika (Kaza et al., 2018: 129; Medina, 2010). In de meeste van deze steden vult de informele sector een groot deel van het vacuüm in de afvalverwerking in, dat ontstaat door het gedeeltelijk of volledig ontbreken van een functionerende formele, door de overheid gestuurde, SWM-sector. Maar ook in de zogenaamde *global north* zijn, in kleinere aantallen, mensen afhankelijk van informele recyclage-acties. Zo zijn er bijvoorbeeld de fenomenen *dumpster diving* en *freeganism* die kunnen kaderen in noodzaak, ondernemerschap of in antikapitalistische principes en protest (Ferrel, 2006). Ondanks de enorme hoeveelheid mensen over de hele wereld die leven tussen, met en van afval, blijven deze groepen vaak onder de radar van de globale media en publieke opinie. Dit tenzij de combinatie van milieucondities en levensomstandigheden dramatische gevolgen heeft en er slachtoffers vallen (Bell, 2019). Het dagelijkse onrecht waarmee ze geconfronteerd worden, krijgt amper aandacht. Ook de hiervoor besproken klassieke afvaldenkers zoals Douglas, Thompson en Rathje vermelden deze gemeenschappen amper of enkel zijdelings in hun publicaties. Bell (2019: 108) pleit in navolging van Walter Mignolo's *The darker side of Western modernity* (2011) dan ook voor een inclusieve *waste theory* die het uitsluiten van deze *waste(d) communities* aankaart. Dit is volgens de onderzoekster nodig omdat de exclusie van dergelijke subalterne groepen uit het wetenschappelijk discours en de media, het begrip van het verleden en het heden beperkt en verhindert om alternatieve toekomsten te zien voor deze gemeenschappen (Bell, 2019: 108; Mignolo, 2011). De thematiek vormt wel in toenemende mate het onderwerp van gespecialiseerde literatuur.

Binnen de bredere *discard studies* is de afgelopen twee decennia een ondertussen omvangrijk sub-domein gegroeid, toegespitst op het onderzoek van de informele afval- en recyclagesector in al haar dimensies. Met uitzondering van enkele vroege artikels gepubliceerd vanaf de jaren 1970 (Birckbeck, 1978; Cointreau, 1983; De Kock, 1986; 1987; Dias, 1998), kwam de aandacht voor dit onderwerp pas echt in een stroomversnelling sinds de overgang naar de 21ste eeuw. Dit gebeurde mede dankzij de vele bijdrages van Martin Medina, waarmee hij het onderwerp verder onder de aandacht bracht en de discussie opende. Zijn publicaties omvatten onder andere casestudies over *scavenging* en *informal refuse collection* in Mexico (Medina, 1997a; Medina, 2005a) en een beknopte geschiedenis van het fenomeen *scavenging* (Downs & Medina, 2000). In deze laatste traceert hij gelijkaardige *scavenging* en recyclage praktijken terug tot in de prehistorie; het is voor hem duidelijk dat deze praktijken altijd hebben bestaan en adaptieve reacties zijn op schaarste.

Belangrijker nog voor de ontwikkeling van het onderzoeksveld zijn Medina's overzichtsartikels (Medina 1997b; 2005b; 2008; 2010) en zijn boek *The World's Scavengers: Salvaging for Sustainable Consumption and Production* (2007) waarin hij *scavenging* of *waste-picking patterns* onderzoekt in zogenaamde 'ontwikkelingslanden'. Medina ziet *scavenging*, reclaiming dus, als een overlevingsstrategie van kwetsbare groepen in de samenleving en zoekt wereldwijd naar gelijkenissen in de creatieve manieren waarop mensen pogen te voldoen in hun behoeften in deze sector. Maar hij kijkt ook naar patronen in de omgang met mensen die actief zijn in dit deel van de informele economie: hij lijst vaak voorkomende misvattingen, vooroordelen en assumpties op en construeert een typologie van beleidsstijlen met betrekking tot de sector. Zijn conclusie is dat nog veel overheden een repressief beleid voeren waarbij reclaimers gezien worden als een schandvlek en een symbool voor algemene economische achterstand of hen net volledig negeren (Medina, 2005: 8). Medina is voorstander van een integratie van de informele sector in de formele sector, een betere verstandhouding en samenwerking heeft wederzijdse voordelen. Hij pleit dan ook voor de actieve erkenning van de economische, sociale en milieu-gerelateerde voordelen die de informele sector aanreikt. Vanuit een ontwikkelingsperspectief schrijft hij daarbij veel belang toe aan de formatie van reclamer-coöperatieven en onderzoekt hij hoe dit soort samenwerkingen de sociaal-economische, werk- en leefomstandigheden van hun leden kan verbeteren. Hoewel Medina zijn bevindingen staft met een veelheid aan voorbeelden uit het veld, is zijn aanpak nogal veralgemenend, voor een zeer diverse en complexe sector die zich, volgens andere onderzoekers, moeilijk in dergelijke generalisaties laat vatten (Nas & Jaffe, 2004). Toch vormt zijn werk vaak een basis voor verder onderzoek en staan de aangehaalde thema's nog steeds centraal in het onderzoeksdomein, dat zich wel voornamelijk verder ontwikkelde in de vorm van geografisch afgebakende casestudies.

Slechts een beperkt aantal auteurs waagden zich na Medina dus aan gelijkaardige overzichtsstudies, deze zijn wel bijvoorbeeld te vinden binnen *Environmental Engineering* of *Waste Management studies*.⁸ Een ander voorbeeld is Sonia Maria Dias, een Braziliaanse sociologe, garbologe en politiek wetenschapster die gezien kan worden als een van de belangrijkste specialisten in de informele SWM-sector. Ze is actief als *waste-picker specialist* bij WIEGO, een internationale organisatie en onderzoeksnetwerk dat een belangrijke voortrekkersrol opneemt in het ondersteunen en organiseren van mensen in onder andere deze sector wereldwijd. In haar artikels beschrijft ze de waardevolle bijdragen van reclaimers aan economie en de duurzaamheid van steden (Dias, 2016). Ze benaderde de kwestie ook al enkele keren vanuit een genderperspectief (Dias & Fernandez, 2013; Dias & Ogando, 2015).

⁸ Zie bijvoorbeeld: Wilson et al., 2004; Wilson et al. 2009; Wilson & Velis, 2014; Aparcana, 2017.

Verder bestaat de gespecialiseerde literatuur dus vooral uit talrijke casestudies. Deze focussen in de eerste plaats op steden in Latijns-Amerikaanse landen zoals Brazilië, Mexico en Colombia.⁹ Een van de verklaringen voor de uitgebreidere aandacht voor dit continent is dat reclaimers zich er al sinds de jaren 1980 begonnen te organiseren in succesvolle coöperaties, vakbonden en andere verenigingsvormen tot op nationaal niveau (Medina, 2000; Gutberlet, 2016: 7). Deze groeperingen vormden ook de fundamenteën voor het ontstaan van internationale netwerken van reclaimers; in 2008 vond in Bogota, Colombia de eerste *World Conference of Waste Pickers* plaats met ondersteuning van WIEGO (Dias, 2012). Doordat de Latijns-Amerikaanse groeperingen contracten konden afsluiten met lokale overheden en in omvang groeiden, trokken ze de aandacht van sociale wetenschappers en *human geographers* zoals Medina, Diaz en Jutta Gutberlet. Deze laatste heeft zich gespecialiseerd in problemen omtrent afvalbeheer in deze regio en werkt specifiek rond *participatory sustainable solid waste management* (PSWM) (Gutberlet, 2008: 135; 2010; Gutberlet & Baeder, 2008). Dat betekent voor Gutberlet het herwinnen van *resources* in samenwerking met informele reclaimers en lokale recyclage groepen op zo milieuneutraal mogelijke manieren (Gutberlet, 2016). In haar boeken *Recovering resources, recycling citizenship* (2008) en *Urban Recycling Cooperatives: Building resilient communities* (2016) bespreekt ze hoe reclaiming kan bijdragen aan het reduceren van armoede in steden en hoe coöperatieve groepen en een inclusief beleid daarbij kunnen helpen. Andere casestudies bestuderen de structuur en werking van de informele afvalverwerkings- en recyclage sector in Afrikaanse¹⁰ en Aziatische steden¹¹.

Thematisch vertonen studies over de sector vaak gelijkenissen. Binnen de thema's die in de literatuur aan bod komen vonden er wel een aantal paradigmaverschuivingen plaats. De meeste aandacht gaat naar economische thema's zoals inkomsten, afzetmarkten en economische meerwaarde. Een duidelijke verschuiving is vast te stellen bij de bespreking van de *pushfactoren*. Medina stelt dat de factoren die mensen aanzetten tot reclaimen fundamenteel economische van aard zijn, hij heeft het dan over werkloosheid en schaarse toegang tot levensmiddelen (Downs & Medina, 2000; Medina, 2008). De recente literatuur stelt voor dit ruimer te bestuderen en argumenteert tegen het hardnekkige paradigma waarbinnen reclaiming per definitie gezien wordt als een reactie op

⁹ *Latijns- Amerika algemeen*: (Gutberlet, 2008; 2016), *Brazilië*: (Millar, 2008; 2018; Colombijn & Morbidini, 2017; Dias & Ogando, 2015; Gutberlet & Baeder, 2008), *Diadema* (Yates & Gutberlet, 2011); *Rio de Janeiro* (Tirado-Soto & Zamberlan, 2013); *São Paulo* (cf. Gutberlet, 2015); *Colombia*: (Parra, 2020), *Cali* (Birkbeck, 1978); *Nicaragua* (Hartmann, 2018; Nading & Fisher, 2018); *Chili*: Santiago (Navarrete-Hernandez & Navarrete-Hernandez, 2018); *Uruguay* (O'Hare, 2019; 2020).

¹⁰ *Afrika algemeen*: (Samson, 2010); *Accra, Ghana* (Owusu et al., 2012; Oteng-Ababio et al., 2013); *Dakar, Senegal* (Fredericks, 2013; 2014; 2018); *Nigeria* (Adama, 2014; Nzeadibe & Adama, 2015); *Kinshasa, DRC* (Simatele & Etambakonga, 2015); *Kampala, Uganda* (Doherty, 2019a; 2019b; 2019c) [Voor casestudies over Zuid-Afrikaanse steden zie 1.2.2].

¹¹ *Zuid-Azië Algemeen*: (Véron et al., 2018); *New Delhi, India* (Chaturvedi et al., 2009; Gidwani, 2015); *Pune, India* (Chikarmane, 2012); *Indonesië* (Colombijn & Morbidini, 2017; Nas & Jaffe, 2004); *Dhaka City, Bangladesh* (Uddin et al., 2020); *Vietnam*: Chalin, Nguyen, & Nguyen, 2003).

schaarste, als een noodzakelijke overlevingsmethode van arme stadsbewoners (Doherty, 2019b; Millar, 2018; O'Hare, 2020). Dit perspectief laat het namelijk niet toe deze activiteit te bestuderen in al haar complexiteit, als een volwaardige werkvorm of in het licht van bijvoorbeeld (duurzaam) ondernemerschap. In dezelfde lijn is reclaiming volgens Millar (2018) en O'Hare (2020) geen louter informele activiteit te noemen zoals binnen het werkveld nog te makkelijk gesteld wordt, zo hebben reclaimers rechtstreekse contacten met de globale recyclage economie. Daarom plaats O'Hare (2020: 53) reclaiming in de sfeer van *para-formality*, het is een economische activiteit die parallel bestaat met gereguleerde en belaste sferen. Doherty (2019b) gebruikt met *para-site* een concept met een gelijkaardige betekenis om de positie van reclaimers in het stedelijk landschap en de economie te beschrijven:

"Para-sites are contact zones that exist with and alongside mainstreams, although hardly on equal terms, facilitating flows while diverting materials toward unanticipated ends. Rather than a category of place or person, however, para-sites should be understood as a mode of relation." (Doherty, 2019b: 323).

Millar (2018: 15) gaat in deze discussie over de vorm van arbeid nog verder in het openbreken van de dichotomie tussen de formele en de informele sfeer van de economie en bij uitbreiding, de wereld. Ze ziet reclaiming als een *form of living*, die tegelijk *a livelihood* en *a way of life* is (Millar, 2018: 9). De antropologe poneert het concept om een grotere diversiteit aan productieve acties te vatten en ze wil op die manier afstand nemen van de klassieke kapitalistische invulling van begrippen zoals productie en arbeid (Millar, 2019: 10). De conceptualisering van Millar is interessant voor deze masterproef. Het kader laat toe om te bestuderen hoe reclaimers met alledaagse processen en praktijken hun leven leefbaar maken, welke sociale waarden ze daarbij construeren, hoe ze relaties en netwerken opbouwen en hoe ze een toekomst verbeelden, zonder daarbij te vervallen in een louter economisch discours (Millar, 2018: 16).

In het onderzoeksveld is er naast een economische kijk eveneens ruimte voor een reeks sociale thema's. Zo is er klassiek aandacht voor de preciaire levens- en werkomstandigheden van reclaimers, hun sociale status, genderpatronen en de positie van kinderen in de sector. Ook de migratieachtergrond, ethniciteit en nationaliteit van reclaimers zijn net als hun leeftijd en onderwijsniveau, onderzoeksfactors die op regelmatige basis terugkomen (Colombijn & Morbidini, 2017; Samson, 2010). De bevindingen zijn quasi in alle studies gekoppeld aan de positie van de reclamer in de afvalscyclus, er zijn telkens verschillen tussen bijvoorbeeld reclaimers actief in de straten en reclaimers actief op vuilnisstortplaatsen. Zelden zijn er echter duidelijke globale, continentale of nationale tendensen vast te stellen waardoor de bevindingen moeilijk te extrapoleren zijn en een meer gedetailleerde bespreking ervan in deze masterproef niet aan de orde is.

De literatuur bespreekt eveneens hoe reclaimers ondanks dat ze eigenlijk belangrijke economische en ecologische diensten verlenen aan steden door op zeer kosteneffectieve manieren afval te verwerken, voortdurend gestigmatiseerd en ondergewaardeerd worden (Chikarmane & Narayan, 2009; Dias 2012; 2016; Doherty & Brown, 2019:12; Fredericks, 2014; Gidwani & Chaturvedi 2011; Gidwani, 2015; Samson, 2015). Een mogelijke oplossing voor deze discrepantie, die onderzoekers aanhalen, is de (gedeeltelijke) integratie van reclaimers in de formele afvalverwerkingssector (Adama, 2014; Chikarmane, 2012; Colombijn & Morbidini, 2017; O'Hare, 2019; 2020; Oteng-Ababio et al., 2013; Parra, 2020; Yates & Gutberlet, 2011). De studies die de formalisering van de sector bespreken, behandelen logischerwijs ook de beleidsmatige houding ten opzichte van de sector, hierdoor krijgen ze een politieke en legale dimensie (Doherty, 2019c; Navarrete-Hernandez en Navarrete-Hernandez, 2018). Een laatste thema dat steeds meer aandacht krijgt, is vervolgens de (metale) gezondheid van de werkers.

Het is voor de hand liggend dat reclaimers, net als afvalwerkers in de formele sector, handelingen en activiteiten verrichten die hen kunnen blootstellen aan een verscheidenheid aan gezondheidsrisico's (Binion & Gutberlet, 2012; Chalin, Nguyen, & Nguyen, 2003; Gutberlet & Baeder, 2008; Gutberlet & Uddin, 2017; Omotoso, 2017; Wright et al., 2019; Uddin et al., 2020). Doorgaans werken reclaimers echter zonder adequate beschermingsmiddelen (PPE) zoals handschoenen, mondkmaskers en reflecterende kledij, ook andere voorzorgsmaatregelen ontbreken vaak (Binion & Gutberlet, 2012: 46). Dit vergroot het risico op lichamelijke klachten of ongemakken door het zware werk en op snijwonden, infecties en ziektes door het contact met toxische stoffen, virussen en bacteriën aanwezig in het materiaal dat ze verwerken. Ook zwaardere letsels en lichamelijke schade door ongevallen in het verkeer of met machines zoals bulldozers komen veelvuldig voor. Daarenboven vinden reclaimers maar beperkt hun weg naar gedegen gezondheidszorg, dit is ten eerste een gevolg van hun precaire sociaal-economische levensomstandigheden (Binion & Gutberlet, 2012; Made et al., 2020). Ten tweede zorgen de stigmatisering en marginalisatie, die veel reclaimers consequent ervaren, er volgens Binion en Gutberlet voor dat ze minder toegang zoeken tot hulpverlening uit angst voor discriminatie. De combinatie van sociaal-economische deprivatie en sociale exclusie met continue onzekerheden enerzijds en gevoelens van onveiligheid anderzijds die gepaard gaan met de job in de sector, kan volgens onderzoekers ook een negatieve impact hebben op de mentale gezondheid en het emotionele welbevinden van reclaimers (Makhubele et al., 2018).

De paradigmaverschuiving in het debat vertaalt zich wellicht het duidelijkst in de naamgeving die onderzoekers gebruiken om naar mensen die actief zijn in de sector, te verwijzen. Zo is het tekenend dat in het discours van gespecialiseerde auteurs een verschuiving plaats vond van *scavengers* en *scavengers' cooperatives* (Dias, 1998; Downs & Medina, 2000; Medina, 1997a; 1997b; 2000; 2007)

naar *waste-pickers* en *waste-picker cooperatives* (Dias, 2016; Medina, 2005a; 2005b; 2008; 2010). Zoals ik in de inleiding ook al aanhaalde, hebben deze beide termen een pejoratieve bijklank en zijn dit soort termen denigrerend. Toch is *waste-picker* ook vandaag nog de meest voorkomende term in de literatuur. Sommige auteurs maken wel consequent gebruik van de meer algemene termen zoals (*informal*) *recycler* om zo alle personen die betrokken zijn in de informele afvalverwerkings- en recyclagesector te omvatten (Binion & Gutberlet, 2012). De meest recente ontwikkeling in de literatuur is het actief gebruiken van lokale benamingen zoals *catadores* in Brazilië (Millar, 2018), *clasificadores* in Uruguay (O'Hare, 2020), *recicladores* in andere Spaanssprekende landen en dus *reclaimers* of soms *abagerezi* in Zuid-Afrika (Samson, 2020b). Hoewel bijvoorbeeld Medina zich altijd bewust was dat de naam die reclaimers wereldwijd krijgen of aan zichzelf geven, verschillend is van locatie tot locatie, koos hij toch voor algemene termen, wellicht mede om de leesbaarheid te vergroten (Medina: 1997b).

Onder andere Millar (2018: 14) en Samson pleiten er dus voor om consequent te kiezen voor lokale namen omdat dit om zeker drie redenen zorgt voor erkenning, waardering en destigmatisering van mensen in deze sector. Ten eerste maken deze mensen zelf meestal heel duidelijk de distinctie tussen 'recycleerbaar materiaal' (met waarde) en 'afval' (zonder waarde), daarom is het vreemd om naar hen te verwijzen met termen die impliceren dat de objecten die ze verzamelen, afval zijn (Millar, 2018: 14). De Zabbaleen in Cairo hebben bijvoorbeeld altijd bewust het label *scavenger* afgewezen en staan er op dat ze gezien worden als *resource recovery workers* (Pellow, 2007: 145). Ten tweede ontmenselijkt de associatie met aaseters en afval hen, en die *framing* dient volgens Samson ook een politiek en sociaal doel:

"If it is conceded that reclaimers are people just like the residents, but have more refined understandings of waste and value, this fundamentally disrupts the naturalized relationship between humans and the modern ontology of waste, as well as the hierarchical social order that grants superior status to the wealthy wasters." (Samson, 2019b: 4).

Een derde reden is dat het beroep van de reclaimers dus bestaat uit meerdere complexe handelingen waardoor het onjuist zou zijn om het werk te reduceren tot louter de simpele activiteit van het *picken* (Samson, 2020b: 198). Door een naam die de werkers in kwestie aan zichzelf geven over te nemen, is het mogelijk om de sector op een meer genuanceerde manier weer te geven.¹² Tegelijk is het een manier om hen zelfbeschikking te geven over deze beeldvorming en hen te erkennen in hun kunde, diversiteit en waardigheid.

¹² De term *Catadores*, die Millar (2018: 14) gebruikt in de Braziliaanse context, betekent eerder ziften, selecteren en scheiden, zoeken door middel van onderscheid.

1.2.2 Reclaimers in Zuid-Afrika en Johannesburg

Het onderzoek rond reclaimers in specifiek de Zuid-Afrikaanse context is al vroeg van start gegaan met de casestudies van Rachelle De Kock. Zij focuste op reclaimers werkzaam op vuilnisstortplaatsen in Durban, een grote stad aan de oostkust van het land en hoe deze werkers gezien kunnen worden als ondernemers (De Kock, 1986; 1987). Ondanks de vroege start kwam het onderzoek pas echt in een stroomversnelling de afgelopen tien jaar. Het onderzoeksveld ontwikkelde zich op drie manieren. Een eerste groep onderzoekers bestaat uit onder andere de economen Phillip Fredrick Blaauw en Jacoba Viljoen en professor *social work* Catherina Schenck. Deze groep heeft in een reeks artikels uitgebreid de sociaal-economische omstandigheden onderzocht van mensen die recycleerbaar materiaal verzamelen en verkopen, zowel in de Zuid-Afrikaanse straten als op de stortplaatsen (Schenck & Blaauw, 2011a; 2011b; Viljoen, Schenck & Blaauw, 2012; 2015; 2018; Schenck, Blaauw & Viljoen, 2016a; 2016b; Schenck et al., 2019). Als tweede vormen de reclaimers ook een vast onderwerp voor een onderzoeksgroep rond Linda Godfrey, ingenieur en geoloog gespecialiseerd in *Integrated Waste Management* en verbonden aan de *Council for Scientific and Industrial Research* (CSIR). In samenwerking met vaak Wilma Strydom, Suzanna Oelofse, en een aantal andere collega's onderzoekt zij hoe afval een *secondary resource* kan zijn in een globale circulaire economie en hoe de Zuid-Afrikaanse informele recyclagesector hierin geïntegreerd kan worden (Oelofse & Strydom, 2010; Nahman & Godfrey, 2010; Godfrey, Scott & Trois, 2013; Strydom & Godfrey, 2015; Godfrey, Strydom & Phukubye, 2016; Godfrey et al., 2017; Godfrey & Oelofse, 2017; Oelofse, Nahman & Godfrey, 2018; Strydom, 2018; Haywood et al., 2019).

Als derde is er tenslotte nog Melanie Samson. Samson is *senior lecturer* in *Human Geography* aan de Wits University en doet al meer dan tien jaar onderzoek rond afvalverwerking en reclaimers in het land met de focus op Johannesburg (Samson, 2007; 2009a; 2009b; 2010; 2015a; 2015b; 2017a; 2017b; 2019a; 2019b; 2020a; 2020b; Sekhwela & Samson, 2019). Anders dan de twee eerste groepen onderzoekers die voornamelijk kwalitatieve en kwantitatieve data verzamelen aan de hand van *surveys* en gestructureerde interviews, werkt Samson meestal volgens een meer etnografische methode en participerende observatie. Daarbij probeert ze zoveel mogelijk vanuit de propositie van de reclaimers zelf te vertrekken en hen te beschouwen als een volwaardige speler in het stedelijk recyclagelandschap. Haar methode en standpunten vormen daarom een interessant uitgangspunt voor dit onderzoek.

Recentelijk culmineerde de inspanningen van Samson in het afronden van een langdurig en uitgebreid onderzoeksproject rond de integratie van reclaimers voor het CSIR. De *Evidence based guidelines to integrate waste pickers into South African municipal waste management system* waren nodig om te onderzoeken op welke manier zo'n integratie in Zuid-Afrika wenselijk is, waarbij Samson

vertrekt vanuit de ervaringen van de reclaimers zelf. Voor dit project werkten ook zestien studenten vanuit verschillende opleidingen voor hun thesis rond dit onderwerp. Enkele van deze studenten deden in 2016 en 2017 veldwerk op dezelfde locaties als ik, aangezien ze vooral gefocust waren op de integratie hoeft dit geen probleem te zijn. Manape Shogole (2019), een student antropologie, is de enige die het (onzekere) toekomstbeeld van de reclaimers, hun dromen, verwachtingen en aspiraties voor de toekomst kort bespreekt doorheen haar verhandeling. Ze is daarmee meteen tevens de enige binnen het onderzoeksveld die hieraan al aandacht besteedde. Doherty (2019b) stelt in zijn artikel wel dat reclaimers worden uitgesloten van de ingebeelde propere en groene toekomst maar gaat niet verder in op hoe de reclaimers zichzelf in de toekomst verbeelden. Daarom kan deze thesis die specifiek kijkt naar dit onderwerp een nuttige bijdrage leveren.

Een vaak voorkomende assumptie is dat reclaimers behoren tot de categorie van de bevolking met de laagste scholingsgraad. Toch hebben de meeste reclaimers die ik ontmoette minstens enige vorm van educatie tot zelfs universitaire studies gevolgd, en spreken ze ook relatief vloeiend Engels, ondanks dat het niet hun moedertaal is. Volgens Samson (2009:6) richten ze zich tot deze vorm van *self-employment* omwille van het gebrek aan betaalde jobs, hetzelfde geldt voor oudere reclaimers die voorheen formeel tewerk gesteld waren maar na op straat te zijn gezet, niet meer in staat waren om andere betaalde banen te vinden. De zichtbare stijging van het aantal reclaimers in het land de afgelopen jaren is, volgens de gespecialiseerde onderzoekers, tenminste gedeeltelijk het gevolg van de stijgende werkloosheid in het land (Godfrey & Oelofse, 2017: 6; Godfrey et al., 2017; Lawhon et al., 2018). Zuid-Afrika heeft dan ook een van de hoogste werkloosheidspercentages ter wereld (26,7% in 2018), wat op zijn beurt historisch gegroeid is, maar ook te wijten is aan neoliberale herstructureringen van de economie (Samson, 2009; Schenck et al., 2016b; Schenck et al., 2019).

Figuur 4: ARO bezoekt het Workersmuseum, Newtown, 1 september 2019.

1.3 Een ‘world class African city of the future’ en zijn afval ¹³

Sinds 2000 gebruikt de stad Johannesburg in haar visies voor de toekomst en *branding* veelvuldig de slogan *a world-class African city* (Sihlongonyane, 2016: 1607). In hernieuwde visies uit 2006 voegden beleidsmakers daar *for all* aan toe, in deze visies beloven ze een gelijke stad, waar iedereen kan genieten van de welvaart, waar iedereen die leeft in precaire omstandigheden wordt ondersteund met het oog op opwaartse sociale mobiliteit (City of Johannesburg, 2008).¹⁴ De meest recente toevoeging aan de slogan volgde in de *Growth and Development Strategy* die het stadsbestuur lanceerde in 2011 en in 2020 herbevestigde. In deze strategie staat de veelbelovende toekomst van de stad centraal (City of Johannesburg, 2011b; City of Johannesburg, 2020). De visie voor *the path ahead* verwoorden ze hierin bondig als volgt:

“A World Class African City of the Future – a vibrant, equitable African city, strengthened through its diversity; a city that provides real quality of life; a city that provides sustainability for all its citizens; a resilient and adaptive society.”

Deze aspiraties, geuit door de stedelijke autoriteiten, staan in schril contrast met de realiteit die de meerderheid van de inwoners en de reclaimers dagelijks ervaren. In de volgende alinea’s probeer ik een meer realistisch beeld van het stedelijke landschap te schetsen als de ruimte waar deze casus zich afspeelt. Om Johannesburg, Joburg of Jozi vandaag te begrijpen, is het nodig om kort terug te keren naar waar het begon, naar de wortels van een van de grootste metropolen van het Afrikaanse continent, in de koloniale periode. Het is onmogelijk om hier een exhaustief overzicht te geven van de geschiedenis van de stad vanaf de genese tot vandaag zoals bijvoorbeeld Keith Beavon (2004) tot in detail deed. Wat volgt, is dus eerst een beknopte geschiedenis waarbij ik een aantal voor deze thesis relevante gegevens aanhaal. Deze achtergrondinformatie helpt om het hedendaags karakter en uitzicht van de stad te begrijpen, wat ik daarna ook verder zal bespreken. Als laatste zal dit hoofdstuk verder ingaan op de positie van de reclaimers en ARO in het stedelijk weefsel en specifiek in het recyclagelandschap.

¹³ Bepaalde delen van hoofdstuk 1.3 zijn gebaseerd op eerder werk: Ruts, 2019a; 2019b; 2020a.

¹⁴ In de eerste *Growth and Development Strategy* (GDS) uit 2006 stelde het stadsbestuur: *“In the future, Johannesburg will continue to lead as South Africa’s primary business city [...]. This will be a city of opportunity, where the benefits of balanced economic growth will be shared in a way that enables all residents to gain access to the ladder of prosperity, and where the poor, vulnerable and excluded will be supported out of poverty to realise upward social mobility. The result will be a more equitable and spatially integrated city, very different from the divided city of the past. In this world class African city for all, everyone will be able to enjoy decent accommodation, excellent services, the highest standards of health and safety, and quality community life in sustainable neighbourhoods and vibrant urban spaces.”* (City of Johannesburg, 2006. Zoals geciteerd in: City of Johannesburg, 2008).

1.3.1 eGoli, over de voortdurende zoektocht naar rijkdom en ruïnes

Johannesburg ontstond als een tijdelijke mijnbouwnederzetting in 1886, wanneer er goud werd gevonden in de bodem aan de Witwatersrand (Beavon, 2004: 5; Nuttall & Mbembe, 2008: 16; Dinath, 2014; Harrison et al., 2014: 12). De naam van de stad in isiZulu is *eGoli* of *iGoli*, wat letterlijk *stad van goud* betekent. De bodemrijdommen hebben ervoor gezorgd dat Johannesburg al sinds het prille begin een grote aantrekkingskracht uitoefende op goudzoekers en gelukzoekers uit de omgeving en bij uitbreiding vanuit de hele wereld (Wilhelm-Solomon et al., 2016: 4). Om de mijnbouw en de industrie die rond de mijnen ontstond te faciliteren, waren er enerzijds geschoolde arbeiders nodig die voornamelijk in Europa werden gerekruteerd, anderzijds was er nog meer nood aan goedkope arbeidskrachten (Hlongwane & Ndlovu, 2019: 44). Het gevolg was een grote influx van Afrikaanse arbeidsmigranten naar de stad, maar ook uit China en India werden arbeiders aangeworven (Wilhelm-Solomon et al., 2016). Een razendsnelle industrialisatie en stadsontwikkeling maakte van de stad op korte tijd een metropool die puur gericht was op de accumulatie van materiële rijkdom. Nuttall en Mbembe (2008: 18) stellen dat Johannesburg al sinds haar vroegste geschiedenis nauw verbonden is met de globale markteconomie en de wereld van kapitalistische consumptie. De stad had volgens hen ook al rond 1900 de typische karakteristieken van de latere apartheid stad, namelijk de ruimtelijke en sociale segregatie, beperkingen en uitsluiting op basis van ras. Terwijl het centrum van de stad in toenemende mate het succes van het Britse koloniale project en de macht en rijkdom van een economische elite moest symboliseren, werden arbeiders en andere *non-white* groepen uit het centrum geweerd en ondergebracht in kampen, *compounds* of gebieden aan de randen van de stad (Dinath, 2014). Deze groepen werden op geen enkele formele manier erkend als volwaardige burgers van Johannesburg (Beall et al., 2013: 68).

Het proces van raciale segregatie zette zich verder wanneer Zuid-Afrika in 1931 de volledige onafhankelijkheid verwierf en werd vanaf 1948 door een witte overheid geformaliseerd als *apartheid* door de aanneming van een reeks wetten (Gaule, 2005). Johannesburg werd het belangrijkste voorbeeld van de apartheid stad: een stad, verdeeld in zones, die volledig gestructureerd was op basis van de principes van nabijheid en *social distance* tussen raciale groepen. Het apartheidsdenken werd mee gerechtvaardigd vanuit een fundamenteel onveiligheidsgevoel en een angst voor de Andere. Raciale groepen werden ruimtelijk en sociaal van elkaar gescheiden en de interacties tussen de groepen werden tot het minimum beperkt. De apartheidswetten handhaafden bijgevolg sterk de beweging van de (zwarte) stadsbewoners, de *inner city* was voor de meerderheid van de bevolking enkel nog tijdelijk toegankelijk in het kader van tewerkstelling (Dinath, 2014). Dit zorgde, in combinatie met de verplichte huisvesting, voor een beknotte en begrensde realiteit. De metropool werd zo in de ogen van velen een symbool van radicale onzekerheid, onvoorspelbaarheid en onveiligheid (Nuttall & Mbembe, 2008: 21).

Tijdens de periode van formele apartheid bleef migrantenarbeid een centrale rol spelen in de economie van de stad. Het kapitalisme dat Johannesburg mee groot maakte, was gefundeerd op de racistische assumptie dat het verspillen van zwarte levens een mogelijk en noodzakelijk offer was (Mbembe, 2004: 381). Deze arbeiders waren onmisbaar maar tegelijk ook makkelijk vervangbaar. Het stadsbestuur nam het *single-sex compound*-concept over van de mijnbouw. Dit om goedkope werkrachten, uit de provincies en de buurlanden, tewerk te stellen in de stedelijke dienstverlening, bijvoorbeeld in de elektriciteitscentrales, afvalverwerking en sanitaire voorzieningen (Hlongwane & Ndlovu, 2019: 66). De arbeiders moesten werken voor een laag loon, en net als de rest van de zwarte bevolking kregen ze geen politieke rechten om deze zaken aan te kaarten (Beavon, 2004: 68). De apartheidsinfrastructuur blokkeerden de mogelijkheid tot economische en sociale mobiliteit en ontnam de *non-white* bevolking alle opportuniteiten die de zogenaamde 'moderne' metropool te bieden had (Nuttall & Mbembe, 2008: 20; Murray, 2008b: 146). Het Johannesburg van de twintigste eeuw was een kapitalistische metropool gericht op zaken doen, naar Europees ontwerp, waar ras werd gebruikt als wapen om barrières en asymmetrische privileges te creëren (Murray, 2011: 76-77; Nuttall & Mbembe, 2007: 282).

In 1994 komt er uiteindelijk een einde aan de apartheid in Zuid-Afrika. De transitie naar de post-apartheidsperiode had een grote impact op het leven in de stad en is bepalend geweest voor het huidige landschap van Johannesburg. Een direct gevolg waren de materiële transformaties en de demografische verschuivingen die plaatsvonden. Omdat de ruimtelijke restricties werden opgeheven, werd de binnenstad weer toegankelijk voor iedereen. Wat volgde, was een dubbele beweging, enerzijds was er een instroom van nieuwe stadsbewoners, anderzijds trokken oude bewoners weg uit het centrum.

De herwonnen vrijheid na de periode van continue onderdrukking en bedreiging verklaart, volgens Nuttall en Mbembe (2007: 282), de krachtige pogingen om het recht te veroveren om volwaardig deel uit te maken van de stad, om het centrum, de subjectieve kern van de stad, te bezetten en om nieuwe vormen van stedelijkheid te assembleren. Op zoek naar (economische) opportuniteiten en met de hoop op een beter leven, trokken veel mensen vanuit de ruime omgeving en het platteland naar het centrum van de metropool. Formele huisvesting in de binnenstad bleef echter te duur voor de mensen met de laagste inkomens. Desondanks beloofden de stedelijke autoriteiten huisvesting voor iedereen, onder andere door het uitkeren van subsidies voor de aankoop van huizen in de binnenstad door mensen uit 'informele settlements' (SERI, 2018: 15; Adler, 1994). Hierbij werd geen rekening gehouden met het gebrek aan middelen om deze gebouwen te onderhouden. In afwachting van een meer definitieve verblijfplaats, werden leegstaande panden dus ingenomen en ontstonden overal tijdelijke *shacks*, in de periferie van de stad, nabij voormalige *townships* en op braakliggende

terreinen. Maar er ontstond tevens een malafide informeel verhuurcircuit (SERI, 2018: 16; Harrison et al., 2014). De informele huisvesting maakt onlosmakelijk deel uit van het stedelijke landschap in het hedendaagse Zuid-Afrika (Agier, 2019: 15). De overambitieuze beloftes van de eerste democratische regeringen om goedkope huisvesting en basisdiensten te voorzien voor iedereen, creëren nog altijd te hoge verwachtingen en valse hoop op mogelijkheden in de stad. Zo'n 20% van alle huishoudens in Gauteng, de provincie waarin de metropolen Johannesburg en Pretoria liggen, zouden niet wonen in formele huisvesting (Marutlulle, 2017: 2). De straten, gebouwen en publieke ruimtes die niet ontworpen waren om te voldoen aan de grootte en de noden van de nieuwe inwonersgroepen, die er altijd geweerd waren geweest, werden bijgevolg gereclaimed, herdacht en toegeëigend door deze groepen (Dinath, 2014). De *'taking back the city'*-beweging is niet eenduidig en rechtlijnig, maar ambivalent en paradoxaal, volgens Chrystel Oloukoï (2018). Vandaag ontstaan in Johannesburg precaire vormen van huisvesting tegelijk met de ontwikkeling van nieuwe commerciële en culturele projecten in de stad, dit is een proces van *precaire gentrificatie* (Oloukoï, 2018; Wilhelm-Solomon, 2020: 407). De omgeving van Bekezela, die in het volgende hoofdstuk aan bod komt, is hiervan een duidelijk voorbeeld.

Naast de influx van nieuwe stadsbewoners vond eind vorige eeuw ook de omgekeerde beweging plaats. Bedrijven trokken massaal weg uit de binnenstad. Rijke, vaak witte, inwoners 'vluchtten' vanuit het centrum naar de noordelijke buitenwijken om zich te verschansen achter hoge muren en geëlektrificeerde omheiningen (Simone, 2004: 411; Harrison et al., 2014: 15). Het aantal *gated communities* is sinds de jaren 1990 enorm gestegen en het extreem beveiligen van huizen in het algemeen, is de norm geworden (Landman & Badenhorst, 2014). De toenemende fortificatie en het ontstaan van de *siege architecture*, zijn zaken die geworteld zijn in de raciale segregatie en bijhorende ruimtelijke ordening (Murray, 2011). Het is een resultaat van een lang proces, waarbij de witte minderheid plaatsen ontwikkelde waar ze zich veilig voelde, afgescheiden en geïsoleerd van de arme en werkloze bevolking (Murray, 2011: 7). Dat proces, het oprichten van fysieke en symbolische barrières, vertraagde niet bij het stichten van de democratische regenboognatie in 1994, maar accelereerde net (Nuttall & Mbembe, 2008; Murray, 2011). Na het wegvallen van de formele vormen van segregatie en apartheid, zijn nieuwe technieken bedacht om rijkdom, status en macht veilig te stellen (Murray, 2011: 19). Dat vertaalt zich ruimtelijk in exclusieve enclaves, die in navolging van de argumentaties van Pellow (2007) en Bell (2019), gezien kunnen worden als stukken *Global North* in de *Global South*. Of ook wel als *Urban Glamour zones* die tegenover *Urban Danger zones* staan zoals Murray (2011: 2), verwijzend naar Saskia Sassens argumentatie, schrijft. Het gaat om geprivilegieerde gemeenschappen ofwel *high-income areas*, met een hoge sociaal-economische welvaart. Deze *subterranean utopias* staan in contrast met de verwaarloosde infrastructuur, de materiële en sociale

deprivatie en de precare levensomstandigheden in de rest van de stad die een soort *underground of necropolis* vormt (Nuttall & Mbembe, 2008: 22).

De infrastructuur verraden tegelijk een gevoel van onbehagen en wantrouwen, voor de realiteit voorbij de poorten, barrières en muren en een paranoia over veiligheid, die Murray (2011: 19) terecht ziet als zowel de aanleiding als het gevolg van de fortificatie. Het constante gevoel van onveiligheid is deel geworden van de dagelijkse realiteit in Johannesburg (Middelmann, 2019b: 110). De enclaves zijn geïsoleerde eilanden of bubbels, uitgerust met de nieuwste beveiligingstechnieken. Private bewakingsfirma's staan 24/7 klaar om gewapend te reageren op ongewenste indringers. Deze bubbels voelen aan als nieuwe '*free zones*', het zijn uitingen van politieke, culturele en sociaal-economische waarden voor diegene die het zich kunnen veroorloven, die hierdoor nieuwe radicale geografieën van inclusie en exclusie genereren (De Boeck & Balaji, 2016: 55). Dit alles zijn uitingen van wat Murray (2011: 2) de dystopische nachtmerrie van Johannesburg noemt, "*a deracinated urban space under siege, a dyspeptic fortress city at war with itself.*"

RUÏNES IN JOHANNESBURG

Het hedendaagse Johannesburg is een stad met een uitgesproken complex karakter dat zich moeilijk laat vatten. De afgelopen jaren hebben toonaangevende antropologen en andere onderzoekers, de stad geanalyseerd aan de hand van verschillende metaforen. Voorbeelden zijn *the elusive metropolis* (Nuttall & Mbembe, 2008), of de *caleidoscoop*, om de gefragmenteerde realiteit vol tegenstellingen en reflecties in de *disorderly city* te omschrijven (Murray, 2008a, 2008b). Abdoumalig Simone werkt aan de hand van zijn ervaringen in onder andere deze stad zijn bekende concept *pirate town* uit (Simone, 2006), en beschrijft de binnenstad in zijn essay *People as Infrastructure* als volgt:

"The inner city of Johannesburg is about as far away as one can get from the popular image of the African village. Though one of Africa's most urbanized settings, it is also seen as a place of ruins—of ruined urbanization, the ruining of Africa by urbanization. But in these ruins, something else besides decay might be happening." (Simone, 2004: 407).

Voordat deze thesis zich richt op de opportuniteiten en aspiraties voor de toekomst, die ontluiken tussen het puin en de ruïnes in Johannesburg, is het nodig om deze laatste te benoemen. De noties *ruïne* en *puin*, zowel als metafoor als in de letterlijke betekenis, maken het mogelijk om beter te begrijpen hoe de reclaimers de vluchtige realiteit in de metropool ervaren.

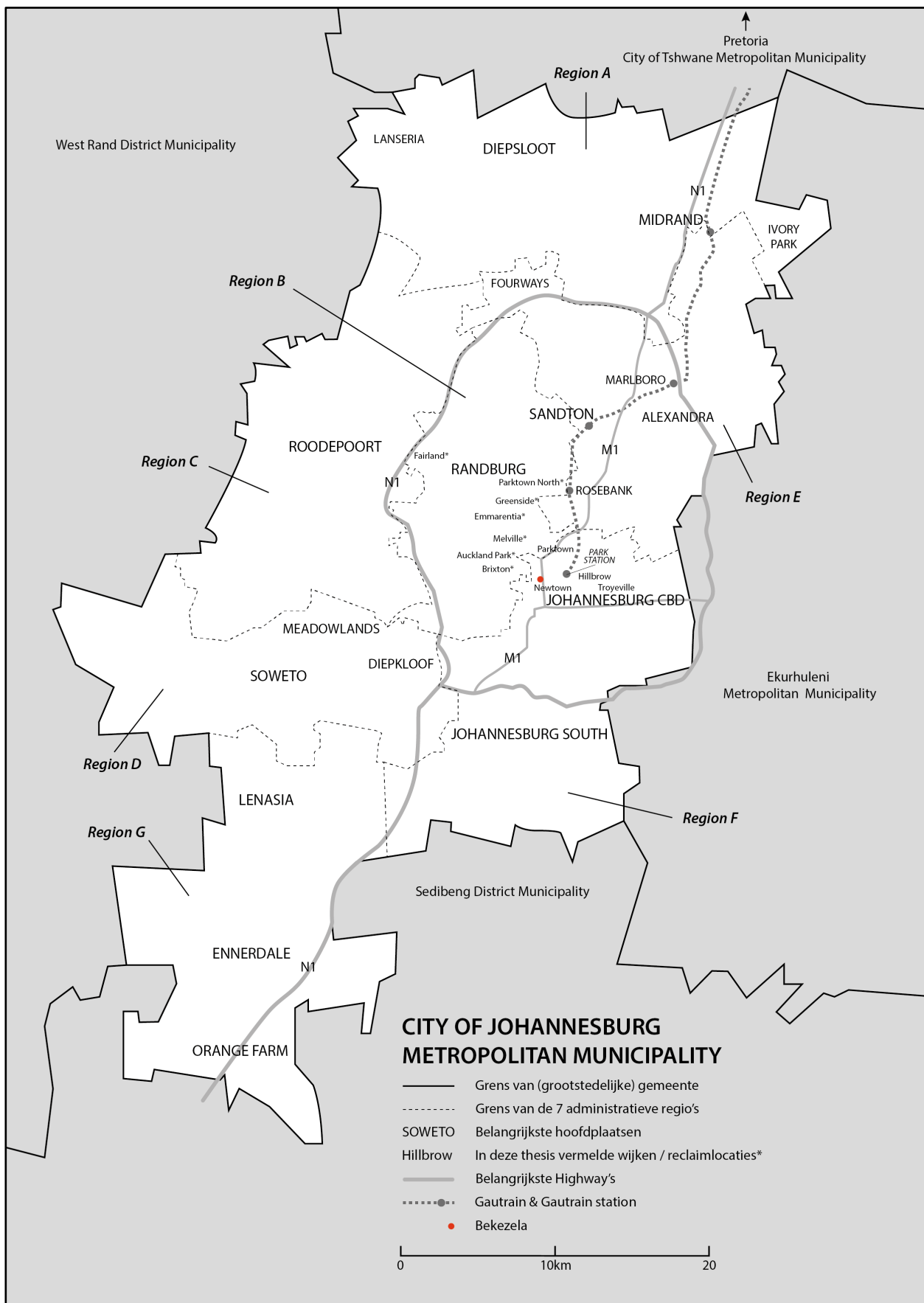
Om te beginnen zijn er de geruïneerde, verwaarloosde materiële infrastructuur in de binnenstad, die ontstonden bij de transitie naar 'het nieuwe Zuid-Afrika'. Meer bepaald de dubbele beweging die ik hiervoor al aanhaalde, zorgde in combinatie met gebrek aan een duidelijk beleid op vlak van stadsplanning en stadsonderhoud, voor dat de binnenstad in de ogen van velen in verval

raakte. Van verlaten kantoorgebouwen die gekraakt werden en afbrokkelende bruggen tot de iconische cilindervormige ‘*Ponte City Apartments*’-toren, die vervelden tot de hoogste verticale *slum* in Afrika (Charlton, 2020). Het centrum is zo in veel opzichten een kapitalistische ruïne, een plaats die verlaten is door bedrijven en grote economische spelers omdat de (financiële) mogelijkheden er opgedroogd waren (Tsing, 2015). Een duidelijk en letterlijk voorbeeld in deze categorie, in Johannesburg, vormen de geruïneerde landschappen die de goudwinningsindustrie al meer dan een eeuw achterlaat, wanneer een mijn uitgeput raakt. De oude schachten hebben de basis waarop de stad is gebouwd gedestabiliseerd en het puin werd lange tijd openlijk gedumpt op massieve mijnterrils. Deze blijven als *landmarks* achter in het landschap en door de hoge concentraties uranium in het puin, is de stad vandaag een van de meest radioactieve steden ter wereld (Winde & Sandham, 2004). Deze kapitalistische ruïnes en *industrial detritus* (Chari, 2013) hebben blijvende effecten op het heden, bijvoorbeeld op de gezondheid van omwonenden en het milieu, maar ze vormen via informele mijnbouw tevens een inkomen voor een groot aantal personen. In deze masterproef beargumenteer ik hoe reclaimers op een gelijkaardige manier in het geruïneerde industriële landschap een ‘nieuwe’ waarde vinden (Tsing, 2015: 45).

Ruïnes in Johannesburg zijn niet enkel te begrijpen als puur materiële overblijfselen van een verleden. Naar analogie met Stoler's notie *imperial debris* (2008; 2013) en Gordillos *rubble* (2014) is een meer metaforisch gebruik van de terminologie rond ruïnes en puin mogelijk. Zo kan puin een metafoor zijn voor het residu, de geest van het ongelijke apartheidsverleden die aanwezig blijft in de hedendaagse realiteit. Dit puin is afvalmateriaal en bestaat uit losse brokstukken van gesloopte of geruïneerde infrastructuren en denksystemen. Het zijn overblijfselen van iets uit het verleden, de restanten van een proces van *ruination*, die in het heden aanwezig zijn als een *imperial power* en een claim leggen op de toekomst (Stoler, 2013: 21). Het veroorzaakt, net als de materiële variant, hinder en kan de doorgang versperren, als het niet of niet op de juiste manier wordt weggeruimd. Dit puin is opnieuw aanwezig in de binnenstad, als de fysieke, psychologische en symbolische littekens in de beperkte sociaal-economische kansen, en weegt op hoe de bewoners er hun leven trachten uit te bouwen (Chari, 2017; Wilhelm-Solomon, 2017: 175). Hoewel de noordelijke buitenwijken en andere *high-income areas* esthetisch het tegenovergestelde zijn van een ruïne, belichamen de muren en de *siege architecture* ook een vorm van puin die aanwezig blijft. Ze symboliseren wat overblijft, de naschokken van het verleden, het materiele en sociale hiernamaals van structuren, gevoeligheden en dingen, bijvoorbeeld de drang naar *social distance* en het verbeelde gevoel van onveiligheid (Stoler, 2008: 194). Het puin is een indicator voor de fragiliteit van het stedelijke weefsel en de “*the haunting quality and persistence of past traumas in the present*” (Wilhelm-Solomon, 2017: 176; Derrida, 1993; Gordillo, 2014).

Zowel het stadscentrum als de *high-income areas* nemen in deze thesis een belangrijke plaats in. De reclaimers bewegen, in beide stedelijke ruimtes, door wat is overgebleven als een veelal gesegregeerd en geruïneerd stedelijk landschap en weefsel. Doorheen deze thesis komt aan bod hoe de reclaimers behendig navigeren tussen het puin in dat landschap, dat niet alleen hun realiteit bepaalt maar ook hun toekomst lijkt te claimen (Stoler, 2013: 21).

De stad Johannesburg leeft inderdaad een dubbelleven zoals Murray (2008a; 2011) schrijft, een officieel (maar utopische) leven van vernieuwing, raciale harmonie en gelijkheid, gepromoot door de stedelijke planners en autoriteiten; en de dagelijkse dystopische realiteit, het alledaags leven ervaren door een groot deel van de bevolking dat in precare omstandigheden in de ruïnes (over)leeft. Beiden bewegen ze zich als een tandem vooruit, soms als elkaars troebel spiegelbeeld (Murray, 2008a: 6). Johannesburg is en blijft een ook rusteloze stad, al van in de pre-koloniale periode is de stad een plaats van aankomen en weer vertrekken, “*staying put and moving on*”, een constante wisselwerking tussen vergankelijkheid en permanentie (Dinath, 2014: 232). Vandaag bevindt de stad zich in wat Filip De Boeck en Sammy Baloji (2016) het ‘stedelijke nu’ noemen, een moment waarop de stad balanceert tussen de gebroken dromen, de ruïnes van het (koloniale) verleden en de klinkende beloftes van een neoliberale toekomst. Daarbij aansluitend besluit Murray (2011: 20): “*The promise of the Johannesburg Future City is not matched by current realities.*” Desondanks houdt dit de inwoners niet tegen om in het ‘stedelijke nu’ zelf op allerlei creatieve manieren, mogelijkheden af te tasten, opportuniteiten te zien en een eigen toekomst te verbeelden. Deze thesis kijkt daarom nu naar de reclaimersgemeenschap in Bekezela, een plaats die in veel opzichten kan gezien worden als een ruïne, een *city of disposal* (Appadurai, 2013). De plaats belichaamt echter vooral de volharding van de reclaimers en “*the ruinous vitalism of the urban form*” (Wilhelm-Solomon, 2017). Wilhelm-Solomon verwijst daarmee naar de instabiliteit en de veranderlijkheid van dit soort stedelijke infrastructuur, die tegelijk de capaciteiten voor sociale relaties en regeneratie activeert. Het is een voorbeeld van hoe in een geruïneerd landschap, iets anders kan ontstaan naast verval, zoals Simone (2004), Stoler (2008) en Tsing (2015) schrijven.

Figuur 5: Overzichtskaart Johannesburg

1.3.2 Bekezela, een 'city of disposal' in de schaduw ¹⁵

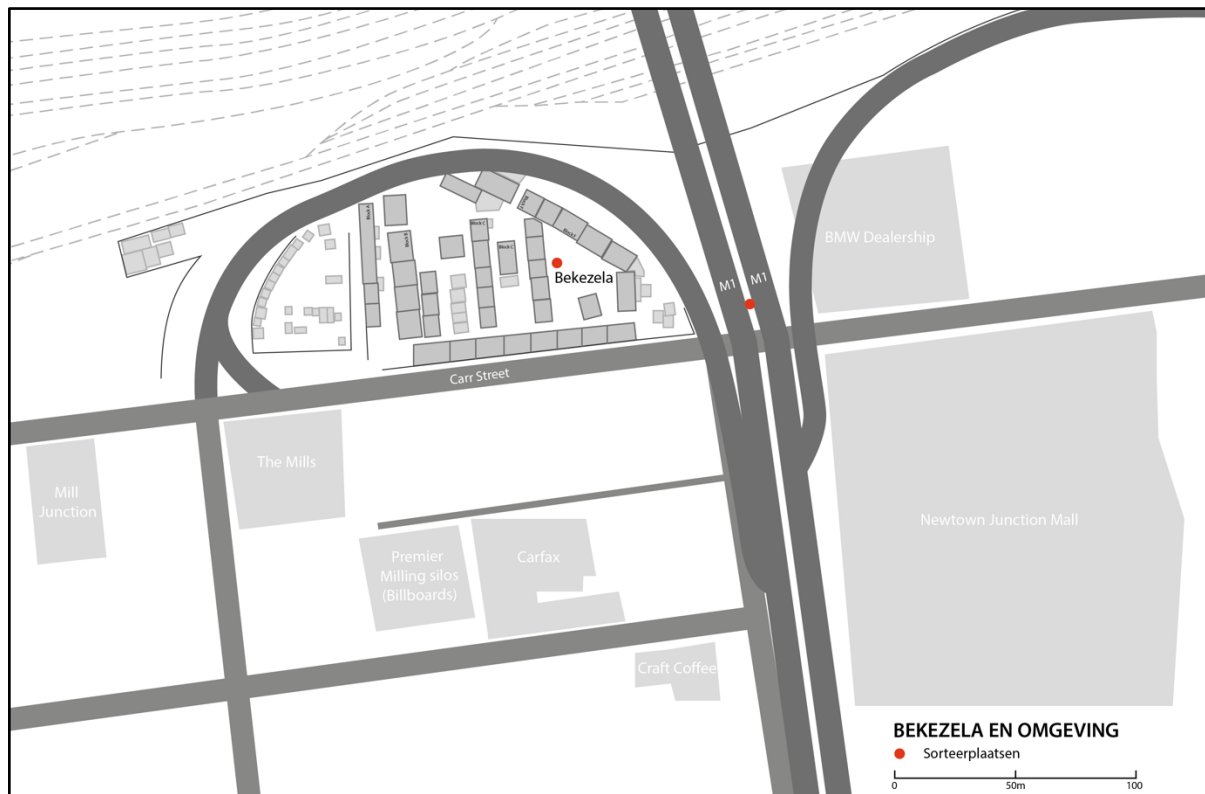
De preciaire sociaal-economische omstandigheden, die een van de factoren kan zijn waardoor dat iemand begint met reclaimen, kunnen zich eveneens uiten in de huisvesting. Veel reclaimers wonen meestal in de *townships* rond de stad. Nog vaker kiezen ze ervoor om zo dicht mogelijk bij hun werk te zijn en verblijven ze in zogenaamde *hijacked buildings* en *informal settlements*, ook wel *squatter camps* of in het Afrikaans *plakkerskampe*, in de binnenstad. Een belangrijk deel van mijn veldwerk speelde zich af speelde op zo'n locatie, Bekezela. Daarom richt ik me nu op deze gemeenschap, het ontstaan ervan en de impact van deze woonvorm op het leven van de reclaimers. *Bekezela* of voluit *Bekezela College* is de woon- en werkplaats van de meeste reclaimers met wie ik samenwerkte. Niet alleen in het veld maar ook in dit eindproduct vormt de locatie een uitgangspunt, een *base of operations* (Neuwirth, 2016). De *settlement* is gelegen in Newtown, een voormalige industriële wijk in de binnenstad van Johannesburg die vandaag een *cultural precinct* van de stad is. Ze wordt omarmt door een afrit van de *M1-highway*, die de stad op de noord-zuid as doorkruist.¹⁶ Bekezela betekent *volharding*, of *wees geduldig* in isiZulu, een betekenis die volgens de bewoners heel toepasselijk is om de ingesteldheid van de bewoners in deze gemeenschap in hun precariteit te omschrijven.

De locatie waar de diverse gemeenschap, die *Bekezela College* vandaag is, een thuis heeft gevonden, was tot 2001 een onderwijsinstelling gericht op het ontwikkelen van de jeugd uit de omgeving van Newtown. Nadat de school ophield met bestaan vonden een deel van de voormalige studenten onderdak in de gebouwen, maar ook op het omliggende terrein dat eigendom is van PRASA, de nationale spoorwegmaatschappij en onder de M1-brug (Bega, 2017). Een van deze oud-studenten, meneer Khumalo, introduceren de reclaimers aan mij voor als de leider van de gemeenschap. De gemeenschap groeide snel uit tot een van de grootste *informal settlements* in de binnenstad van Johannesburg, volgens de inwoners zelf zouden er ondertussen circa 500 mensen wonen. Hieronder zijn talrijke gezinnen met jonge kinderen, maar ook een deel mannen die alleenstaand zijn of wiens gezin elders verblijft. De inwoners van Bekezela met de Zuid-Afrikaanse nationaliteit komen oorspronkelijk uit het hele land, bijvoorbeeld uit de provincies KwaZulu-Natal en Mpumalanga of uit de townships rondom de stad zoals Soweto en Orange Farm. De vele zogenaamde *foreign nationals* die ook een woonplaats hebben gevonden in Bekezela, zijn vaak afkomstig uit Lesotho, maar ook uit Zimbabwe en Swaziland. Quasi allemaal zijn ze naar de binnenstad van Johannesburg getrokken op zoek naar werk, naar een inkomen. Voor de reclaimers is de locatie bijzonder geschikt omdat het centraal gelegen is ten opzichte van de wijken, waar ze werken en op een honderdtal meter van het bedrijf waar ze de verzamelde materialen aan verkopen. Luyanda woonde bijvoorbeeld oorspronkelijk

¹⁵ Bepaalde delen van hoofdstuk 1.3.2 zijn gebaseerd op eerder werk: Ruts, 2019a; 2019b.

¹⁶ Zie Figuur 5: Overzichtskaart Johannesburg en Figuur 6: Detailkaart Bekezela en omgeving.

in Soweto, en verblijft ondertussen al ongeveer tien jaar in Bekezela. De belangrijkste reden om hier te zijn, is dat het een betere uitvalbasis vormt voor hem om deze job te doen. Hij zegt dat hij in het verleden tijdens de weekends nog terug naar Soweto ging, maar hij het daar nu te druk voor heeft.

Figuur 6: Detailkaart Bekezela en omgeving

In het algemeen is het voortbestaan van Bekezela als woonplaats voor de huidige bewoners steeds onzeker, er is een permanent gevoel van tijdelijkheid verbonden aan de *settlement*. De voorbije jaren waren er verschillende pogingen om de site te ontruimen. In 2017 werden, in opdracht van PRASA, de bewoners gewelddadig uit hun woningen verdreven door de Red Ants, een berucht privaat beveiligingsbedrijf dat onder andere uitzettingen uitvoert. Een rechter verklaarde de inval echter onwettig op basis van verschillende wetten, die Zuid-Afrikaanse burgers en niet-burgers moeten beschermen in hun informele huisvesting tegen ongegronde uitzettingen (SERI, 2018: 16-23). Daardoor kon iedereen terugkeren, bezittingen teruggeisen en hun verwoeste woningen opnieuw opbouwen. De toekomst voor Bekezela wordt dus zeker gekenmerkt door onzekerheid, of zoals Michel Agier stelt, het blijft altijd afwachten, er is geen zicht op een volledige erkenning maar het 'kamp' wordt ook niet verwijderd (Agier, 2019: 22). Dit tijdelijke gedoogbeleid brengt onzekerheden met zich mee. Bijna alle bewoners met wie ik sprak, zien Bekezela als hun woonplaats, maar weten en hopen dat dit slechts een tijdelijke oplossing is en willen ze zich er niet permanent vestigen. Het is wachten op de (financiële) mogelijkheden om te verhuizen (Kornienko, 2017). Ze hebben voorlopig werk gevonden als reclamer, *car guard* of automechanieker, maar kijken voortdurend uit naar andere

opportuniteiten. In de tussentijd blijven ze echter niet letterlijk wachten. De onzekerheid over de nabije toekomst gaat hier niet noodzakelijk gepaard met wanhoop en kan zelfs productief zijn (Cooper & Pratten, 2015b; Kleist & Jansen, 2016: 376). Het biedt hen in dat opzicht de mogelijkheid om zich zo effectief mogelijk in hun levensonderhoud te voorzien of om Bekezela verder te structureren.

De gemeenschap is gegroeid in een stadsdeel dat in toenemende mate een plaats van stadsvernieuwing en gentrificatie vormt. Binnen een straal van een 500 meter rond Bekezela werden begin jaren 2000 bijvoorbeeld het Mary Fitzgerald plein vernieuwd en de Nelson Mandela brug gebouwd. De oude industriële panden kregen nieuwe bestemmingen als musea zoals Museum Africa, als evenementenlocaties en discotheken zoals *The Forum Turbine Hall* en *Carfax* of als trendy kantoorgebouwen zoals *The Mills*; maar ook als filmstudio's en kunstgalerijen.¹⁷ Eveneens opende een hypermoderne *shopping-mall* de deuren in Newtown. Deze ontwikkelingen symboliseren volgens Dinath een verbeelde *comeback* van de stad in de strijd tegen het verval van de binnenstad. Ze passen in de stadsverfraaiingsstrategieën en zijn gebaseerd op de assumptie dat dit soort vernieuwingen en culturele projecten de 'juiste soort mensen' aantrekt (Dinath, 2014: 243).

Bekezela is een plaats in de marge van de stad, die zowel onzichtbaar is, als té zichtbaar (Murray, 2008: 17). De gemeenschap is door autoriteiten altijd over het hoofd gezien, tenzij als de bron van alle criminaliteit in Newtown of als storend element in stadvernieuwingsplannen. Ze wordt nooit geprojecteerd of verbeeld in een toekomst, en al zeker niet in het ideaalbeeld van een propere, zuivere, moderne stad in de toekomst. Hierdoor is de gemeenschap in sterke mate op zichzelf aangewezen en zelfgeorganiseerd. De inwoners streven ernaar zo inclusief mogelijk te zijn en een veilige thuishaven te bieden aan iedereen ongeacht zijn of haar etnische en talige verschillen, geaardheid of sociaal-economische status. Dit toonde zich bijvoorbeeld in ontmoetingen met een jongen uit een middenklassengezin die was weggelopen van huis en een man die omwille van zijn geaardheid zijn traditionele geboortedorp in Lesotho moest achterlaten. De bewoners geven aan dat ze voor iedereen die het nodig heeft een plaats zoeken om te verblijven in de gemeenschap. Tijdens mijn veldwerkperiode waren er heftige uitbarstingen van xenofobie geweld tegen migranten in de stad, maar ondanks de grote diversiteit van de gemeenschap bleef Bekezela veilig aanvoelen, terwijl er enkele straten verder auto's in brand werden gestoken en winkels werden geplunderd.

De oude schoolgebouwen, zonder of met enkele beperkte basisvoorzieningen, en de nieuwe geïmproviseerde infrastructuur die er rond ontstonden, kunnen gezien worden als een *city of disposal* (Appadurai, 2013) of een *shadow city* (Neuwirth, 2016). Het is een gemeenschap van *bare citizens* die hebben leren overleven in de ruïnes (Appadurai, 2013; Wilhelm-Solomon, 2020). In de schaduwen van

¹⁷ De combinatie van het industriële en het culturele karakter maakt van Newtown ook een interessante filmlocatie. Zo vormen straten en gebouwen op wandelafstand van Bekezela het decor voor scènes in *Shadow* en *Queen Sono*, de eerste twee Afrikaanse Netflix Original Series.

Newtown en het kapitalisme, hebben ze een gemeenschap en een leven opgebouwd tussen en uit wegwerpmaterialen. De bewoners worden dagelijks geconfronteerd met verschillende soorten risico's en dreigingen, die hun gezondheid, hun fysieke veiligheid en de veiligheid van hun bezittingen in gevaar brengen (Appadurai, 2013; Wilhelm-Solomon, 2020). Hun zwaarste beproeving is, volgens Appadurai (2013: 125), echter dat ze zelf als wegwerpbaar, afbreekbaar en recycleerbaar worden beschouwd. Ze worden gereduceerd tot *surplus* of *excess humanity* (Davis, 2006). De bewoners dragen altijd het stigma van afval met zich mee, het teken van sociale onzichtbaarheid en de mogelijkheid tot 'creatieve vernietiging' in naam van gezondheid, rijkdom en stadsvernieuwing (Appadurai, 2013: 125).

Met geïmproviseerde materialen en mogelijkheden bouwen de bewoners echter ook aan een toekomst in een samenleving die hen altijd gezien heeft als *people without future* (Neuwirth, 2016: 22). Het zijn mensen wiens capaciteiten om te onderhandelen over hun exclusie en preciaire conditie gewoonlijk genegeerd worden, die daarom zelf actie ondernemen. Het is een zone van kwetsbaarheid en precariteit waarin mensen toch, ondanks alles, proberen te overleven (Stoler, 2008: 200). Naast een plaats van ruïne en een *lived-in dystopia*, is Bekezela een plaats van hoop, waar mensen kunnen ontsnappen aan het dystopische heden, waar ze toekomst en alternatieven kunnen vinden (Robinson, 2010). Het is mogelijk om potentieel, beloftes en vooruitzichten te zien, in de duisternis en de onzekerheid van de 'schaduwplaats' (Ferguson, 2006; De Boeck & Balaji, 2016: 17).

Figuur 7: 'Now you can', leven in de schaduw en tussen afval, Bekezela, 17 augustus 2019

De manier waarop 'de buitenwereld' plaatsen zoals Bekezela beschouwt als een bron van criminaliteit in de stad, werd op verschillende momenten tijdens mijn veldwerkperiode heel duidelijk. Deze assumptie zit verweven in kleine dingen zoals de Uber-chauffeurs die zich bezorgd afvroegen wat ik te zoeken had op deze plek in de stad, maar komt ook in twee uitgebreidere ervaringen heel duidelijk naar voor. Ten eerste was ik op 10 september getuige van een politieraid in Bekezela. Als donderslag bij heldere hemel kwamen een tiental politiewagens aan hoge snelheid door de poorten gereden. In

eerste instantie reageerden Luyanda en Scelo dat het mogelijk een uitzettingspoging was, gezien het aantal agenten. Het uiteindelijke doel van de actie bleek het zoeken van criminele elementen, al was het eerder een grootschalig machtsvertoon dat werd vastgelegd door fotografen en een filmcrew, die in het zog van de politie volgden. Enkele agenten vroegen me waarom ik rondliep op deze 'gevaarlijke plaats' en fouilleerden me prompt op drugsbezit en verboden wapens. Terwijl ik best onder de indruk was van de gebeurtenis, viel het me vooral op dat de bewoners niet echt opkeken van de politiemacht die zich, beschermd met opzichtige wapens, mondkmaskers en latex handschoenen, doorheen de gemeenschap verspreidden. Luyanda vertelde me slechts enkele dagen eerder hoe agenten zijn woning 's nachts waren binnengevallen zonder duidelijke reden waarna ze een som cashgeld, een tablet en een smartphone in beslag hadden genomen. Toen hij deze de dag daarop terug ging opeisen, kreeg hij ze pas na lang aandringen terug met als verklaring: *"You are a criminal, you can't have a phone in an informal settlement like Bekezela, it must be stolen."* Dit soort negatieve ervaringen met de politie behoren tot de realiteit voor de gemeenschap.

Bekezela is in veel opzichten wat Mbembe en Nuttall (2004: 23) zien als een ingebeelde, donkere, *more underneath place*, van waaruit 'de crimineel', aan de oppervlakte van het dagelijkse leven toeslaat: *"The criminal [...] moves between the surface and the underneath"*. Op 12 september 2019 om iets voor 13u arriveerde ik met enkele reclaimers in Bekezela na een voormiddag werken in Fairland. Dankzij een ongewone bedrijvigheid viel meteen op dat er iets gaande was. Bijna tegelijk met ons arriveerden uit het niets, arbeiders met een graafmachine uitgerust met een drillboor. Omdat het doel van deze actie niet helemaal duidelijk was en het even leek alsof ze begonnen aan de afbraak en de evacuatie van Bekezela, stapte ik af op de ingenieur die zijn orders riep naar de arbeiders. Hij legde ons uit dat hij de opdracht had gekregen om de noodtrap, die rond een van de pijlers van de M1-brug slingert, af te breken. De met graffiti bedekte betonnen trap was al langer in slechte staat, zo was de metalen trapeuning doorheen de jaren gedeeltelijk 'gerecycleerd' (cf. Wilhem-Solomon, 2017). Dat deze hierdoor onveilig in gebruik was, was niet de reden voor de afbraak. De echte reden, volgens de ingenieur, was het 'feit' dat deze trap te vaak gebruikt werd als vluchtweg door 'criminelen'. Deze zouden volgens de ingenieur auto's overvallen op de snelweg tijdens files door middel van *smash and grab*, om dan via de trap te verdwijnen in de duisternis, in de letterlijke en figuurlijke onderwereld waar de politie hen niet kan en durft te achtervolgen. De trap werd in sneltempo afgebroken, maar ook van deze gebeurtenis, waarbij er onaangekondigd een grote machine door de gemeenschap rolde, leken de omstaanders en bewoners niet onder de indruk. Ze zagen in het puin van de trap net mogelijkheden. De ondertussen de toegestroomde reclaimers probeerden een graantje mee te pikken door het reclaimen van de betonijzers die tevoorschijn kwamen. Dit is het Bekezela dat het uitgangspunt vormt voor de positie van reclaimers in het recyclagelandschap van de stad.

Figuur 8: M1-Noodtrap, Bekezele,
 12 september 2019

1.3.3 Het recyclagelandschap in Johannesburg en de positie van reclaimers

Om het landschap qua afvalbeheer en recyclage in Johannesburg te vatten, is het nodig om deze te beschouwen in de bredere landelijke context, aangezien beide een quasi gelijk uitzicht hebben.¹⁸ Zuid-Afrika behoort tot de zogenaamde BRICS landen, vijf landen met een sterk opkomende economie, en heeft een uitgesproken consumptiemaatschappij. Het kapitalisme en consumentisme konden zich dankzij het nieuwe neoliberale bestuur, vanaf 1994, makkelijk innestelen in de samenleving (Nuttall & Mbembe, 2008; Murray, 2008; 2011). Gecombineerd met de snelle industrialisatie en urbanisatie zorgt dergelijk economisch klimaat voor het genereren van enorme hoeveelheden afval, dat een inherent bijproduct of zelfs een vereist onderdeel is van kapitalistische productie.¹⁹ In 2017 verwerkte het land geschat 55,2 miljoen ton *general waste* en daarbovenop nog eens 52 miljoen ton *hazardous waste* (DEA, 2018). De meerderheid van dit afval, de schattingen variëren tussen 65,2% en 90%, komt nog steeds ongesorteerd rechtstreeks op stortplaatsen terecht (Godfrey & Oeflose, 2017; DEA, 2018; Schenk et al., 2019). Onderzoek heeft daarnaast uitgewezen dat slechts 7,2% van alle Zuid-Afrikaanse huishoudens zijn afval consequent sorteert en bewust recycleert (Strydom, 2018). Toch heeft het land bijvoorbeeld 45,7% van al haar plastic-afval gerecycleerd, een percentage dat in lijn ligt met het Europees gemiddelde dat eveneens iets meer dan 40% bedraagt (Lawhon et al., 2018; Plastics SA, 2020; Eurostat, 2020). De relatief hoge recyclagepercentages op vlak van verpakkingsafval, zoals plastic, karton en blik, zijn grotendeels te verklaren door de aanwezigheid van een omvangrijke en actieve informele recyclagesector die ondanks haar belangrijke rol, grotendeels onzichtbaar blijft tenzij in cijfers als deze (Plastics SA, 2020; Godfrey & Oeflose, 2017; Lawhon et al. 2018).

Hoewel reclaimers al zeker sinds de jaren 1980 actief zijn in het recycleren van afval in Zuid-Afrika (zie: De Kock, 1986; 1987), is er volgens Godfrey en Oeflose op formeel vlak pas sinds 2001 sprake van *'The emergence of recycling'*. Dit voornamelijk onder impuls van de *Polokwane Declaration on waste management*. In deze verklaring erkende de overheid voor het eerst *the need for urgent action to reduce, reuse, and recycle waste in order to protect the environment*, en maakte ze de belofte om te streven naar een afvalvrije samenleving tegen 2022 (DEAT, 2001; Samson, 2009a). Deze verklaring en de daaropvolgende wildgroei aan nationale en lokale wetten, regelgevingen en plannen die de sector moesten controleren en verduurzamen, hebben het recyclagelandschap sterk doen veranderen de afgelopen twintig jaar (Sentime, 2014; Godfrey & Oelofse, 2017). De paradigmashift van afvalverwijdering naar een nieuwe focus op recyclage, zorgde voor veranderingen in de gemeentelijke dienstverlening en vormde een drijfveer voor een snel groeiende lokale recyclage economie.

¹⁸ Voor een korte geschiedenis van afvalbeheer en recyclage in Zuid-Afrika sinds 1980 zie Godfrey & Oelofse, 2017.

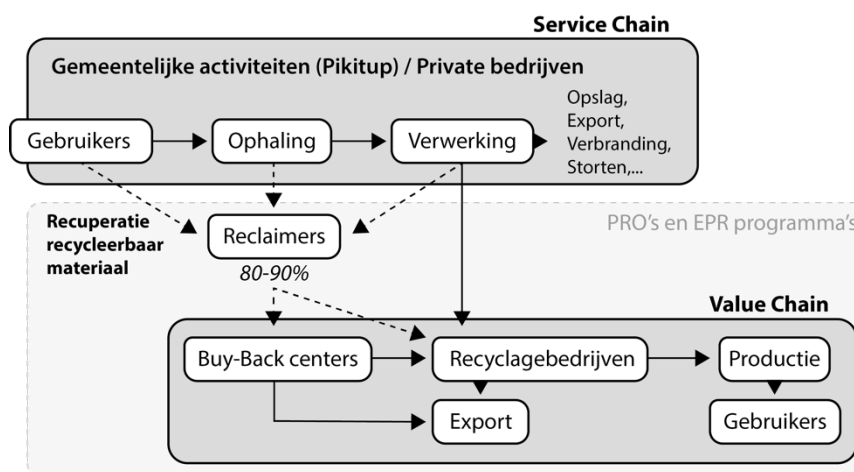
¹⁹ Voor de link tussen kapitalisme en afval zie bijvoorbeeld: Samson, 2017b; Yates, 2011.

Zo ontstonden er ten eerste gemeentelijke diensten die instaan voor het afvalbeheer. In Johannesburg richtte het stadsbestuur in 2001 het bedrijf *Pikitup Johannesburg SOC Limited* of kortweg *Pikitup* op (Samson, 2015a). Dit gemeentebedrijf is verantwoordelijk voor het verwijderen en verwerken van afval en in het algemeen voor het schoonhouden van de straten en de publieke ruimte. Het stedelijk afval dat Pikitup ophaalt, komt uiteindelijk grotendeels terecht op één van de vier actieve landfill sites; Ennerdale, Goudkoppies, Marie Louise, of Robinson Deep. Deze laatste is de grootste en tevens oudste van de stad, de locatie doet al bijna 100 jaar dienst als stortplaats (Sekhwela & Samson, 2019). Het stadsbestuur verwacht dat alle huidige stortplaatsen hun maximumcapaciteit zullen bereiken voor 2023 (Dlamini, Simatele & Kubanza, 2019). De vooruitzichten over het gebrek aan beschikbare stortplaatsen maakten de nood voor nieuwe recyclage initiatieven en andere oplossingen duidelijk. Een van de *flagship* projecten opgezet door Pikitup om hierop te anticiperen en de nationale doelen rond recyclage te bereiken, is het *Separation@Source* (S@S) programma dat het bedrijf lanceerde in 2009 (Samson, 2020a). Waar er voorheen totaal geen sprake was van formele aanzet tot sorteren en recyclage, moest dit programma bewoners aansporen om recycleerbare materialen niet in de algemene, zwarte vuilbakken te werpen maar apart aan te bieden. Het bedrijf deelt daarvoor gratis twee soorten vuilniszakken uit: een zak voor papier, en een doorzichtige zak voor ‘ander’ recyclebaar materiaal (Charlton, 2014). Sinds 2018 is het sorteren in theorie verplicht geworden, maar er zijn geen sancties bij eventuele overtredingen en het systeem is nog niet doorgetrokken in de hele stad. In het algemeen is de dienstverlening ongelijk verdeeld over de stad, zo moeten minder formele stadsdelen het vaak stellen met gemeenschappelijke *skipbins* in plaats van persoonlijke afvalcontainers. Net als de verschillen in recyclagegedrag en de bijhorende milieupercepties van inwoners, blijft de toegang tot dienstverlening op die manier verdeeld langs de sociaal-economische en raciale breuklijnen in de samenleving (Zie: Anderson et al., 2013; Fakoya, 2014; Stydom, 2018).

Ten tweede kwam vanaf begin jaren 2000 de recyclage economie in volle bloei. De ‘eerste’ stap in de waardeketen die deze sector vormt, zijn de zogenaamde *buy-back centra*. Dit zijn bedrijven of depots die recycleerbare materialen aankopen per kilogram, van bedrijven maar vooral van individuele reclaimers. De stedelijke autoriteiten in Johannesburg begonnen al in 1998 met het stimuleren van de oprichting van dergelijke centra vanwege hun potentieel om precare gemeenschappen in levensonderhoud te voorzien (Viljoen et al., 2012: 3). Vandaag variëren ze van semi-formele *scrap-metal* opkopers, met slechts een kleine weegschaal, tot grote gespecialiseerde bedrijven die een groot aantal soorten materiaal opkopen. Een voorbeeld van zo’n bedrijf is *Remade Recycling* waaraan de meeste van mijn participanten hun materiaal verkopen. Deze bedrijven verhandelen vervolgens het gesorteerde materiaal aan grotere *buy-back* centra of rechtstreeks aan recyclagebedrijven. Viljoen, Schenck en Blaauw (2012) stellen dat deze centra hierdoor een cruciale

link vormen tussen de reclaimers en de formele recyclage industrie. Het is hier dat de verzamelde materialen terug een waarde krijgen als *secondary resource* of *commodity*. De prijzen die de centra betalen zijn sterkt gelinkt aan globale marktprijzen en zijn niet gereguleerd, bijgevolg worden ze bewust zo laag mogelijk gehouden (Samson, 2020a). Medina (2005) wijst erop dat deze *middlemen*, reclaimers gemakkelijk kunnen exploiteren, door de kunstmatig lage prijzen en het gebrek aan alternatieve afzetmogelijkheden.

Vervolgens wordt een belangrijke positie in het recyclagelandschap ingenomen door de effectieve recyclagebedrijven, die in grote hoeveelheden materialen overkopen van de *buy-back* centra, vaak samengeperst in typische kleurrijke rechthoekige balen. Deze bedrijven zijn in de meeste gevallen actief op nationaal of zelfs op internationaal vlak. De recycleerbare materialen worden dan ofwel geëxporteerd naar buitenlandse markten ofwel in eigen land verwerkt en gebruikt als input voor nieuwe producten, waardoor een nieuwe consumptiecyclus begint (Samson, 2020a: 3). Soms is er via verticale integratie sprake van een meer directe connectie tussen deze industrie en de hiervoor besproken centra. *Remade Recycling* maakt bijvoorbeeld deel uit van de *Mpact group*, een Zuid-Afrikaans bedrijf gespecialiseerd in de recyclage van papier en het fabriceren van nieuw verpakkingsmateriaal uit papier, karton en plastic.

Figuur 9: De positie van reclaimers in het recyclagelandschap (Gebaseerd op Godfrey & Oeflose 2017: 6).

Reclaimers als een belangrijke overbrugging tussen de 'service chain' en de 'value chain' in Johannesburg (met de focus op papier en ander verpakkingsafval).

Sterk gelinkt aan de gehele recyclagesector en de verpakkingsindustrie zijn ten slotte de zogenaamde *Producer Responsibility Organisations* (PROs), zoals *The Glass Recycling Company*, *Polyco* en *PETCO*. Dit zijn bedrijven of organen opgericht om een bepaalde tak in de industrie te vertegenwoordigen, aan zelf-regulering te doen en recyclage van een bepaald product na de consumptie ervan te stimuleren. Zo is *The Coca-Cola Company* een van de initiatiefnemers achter *PETCO* bij de oprichting ervan in 2004 (Godfrey en Oelofse, 2017). Deze PRO's trachten de impact van hun product op het milieu ook na de consumptie ervan te minimaliseren, onder andere met bewustmakingsacties en het ondersteunen van reeds bestaande en nieuwe recyclage initiatieven. De industrie tracht zo hun *Extended Producer Responsibility* (EPR) te nemen, oorspronkelijk gebeurde dat

volledig op vrijwillige basis, maar de afgelopen jaren proberen de Zuid-Afrikaanse autoriteiten deze verantwoordelijkheden zoveel mogelijk formeel te verankeren in wetgevingen (DEA, 2018: 71). Godfrey en Oelofse (2017:5) stellen vast dat deze organisaties een significante impact hebben op het recyclagelandschap, sinds het ontstaan ervan zijn de recyclagepercentages van verpakkingsafval sterk gestegen. Verschillende PROs, waaronder *PETCO*, erkennen ook het belang van werk verricht door de reclaimers en het potentieel van de informele sector en ondersteunen hen daarom zo actief mogelijk.

Het is opvallend dat de reclaimers een cruciale positie innemen in het recyclagelandschap van Johannesburg en bij uitbreiding van Zuid-Afrika. Ze vormen de voornaamste brug tussen de dienstverlening door Pikitup en de recyclagesector en zijn de laatste spreekwoordelijke verdedigingslinie die kan voorkomen dat recycleerbare materialen een laatste rustplaats vinden op stortplaatsen (Samson, 2015a).²⁰ Desondanks blijven ze grotendeels onzichtbaar, zo kwam er pas in 2011 aandacht in voor reclaimers in het stedelijk afvalbeleid. In een nieuw *geïntegreerd Waste Management Plan* schreven de stad en Pikitup voor het eerst dat het noodzakelijk was om de informele recyclage sector te betrekken bij de nieuwe formele afvalbeheerstrategie. Ze deden daarbij ook de suggestie om een formele *pickers association of committee* te vormen, dat moest functioneren als platform voor communicatie en om individuele reclaimers te overtuigen van het nut van integratie in de formele sector (City of Johannesburg, 2011a). In de vijf jaar na deze hoopgevende signalen werd de rol van de reclaimers echter niet verder gespecificeerd. Pikitup rolde wel het Separation@Source programma verder uit, wat de reclaimers net verder uitsloot en hun inkomen negatief affecteerde (Samson, 2020a). Het jaar 2016 vormde vervolgens een belangrijk kantelpunt in de verhoudingen tussen de stad en de reclaimers. Waar het stadsbestuur in april nog de integratie van reclaimers beloofde, schreef Pikitup in juli plots aanbestedingen uit voor private bedrijven om hen te assisteren met de afvalverwerking, zonder daarbij de reclaimers te betrekken (Makwarela, 2019). Een dergelijke beweging richting (gedeeltelijke) privatisering van de sector zag Medina in 1997 al gebeuren in Latijns-Amerika. De bedrijven die lucratieve contracten konden sluiten met lokale overheden zorgden ervoor dat reclaimers niet meer konden en mochten werken zoals voorheen, waardoor ze hun werkwijze moesten aanpassen (Medina, 1997b: 23). Het is in deze context dat ARO werd opgericht. Als laatste zal dit hoofdstuk nog kort ingaan op het ontstaan en de werking van deze organisatie.

²⁰ Zie Figuur 9: De positie van reclaimers in het recyclagelandschap (Gebaseerd op Godfrey & Oelofse 2017: 6).

1.3.4 African Reclaimers Organisation

Begin september 2018, ongeveer een jaar voordat ik arriveerde in Johannesburg, werd met de *African Reclaimers Organisation* een nieuwe organisatie opgericht door en voor de reclaimers in de stad. ARO wil alle reclaimers uit de twee grote groepen, *landfill-reclaimers* en *street-reclaimers*, verenigen en hun gezamenlijke belangen verdedigen. Luyanda vergeleek deze twee groepen op onze eerste ontmoeting met de Engelse voetbalclubs Manchester United en Manchester City, twee ploegen in een stad die dezelfde sport spelen op gelijk niveau maar elk met een eigen speelstijl en karakter. Het ontstaan van ARO begon eigenlijk al vroeger, in 2016 wanneer WIEGO de intentie had om beide groepen samen te brengen en te ondersteunen, na eerdere gelijkaardige succesvolle projecten in Latijns-Amerika (Pillay, 2017). Een logische partner daarbij was de *South African Waste Pickers Association* (SAWPA), een nationale organisatie van reclaimers, die als sinds 2009 bestaat en vooral werkt met reclaimers op de stortplaatsen. Daarnaast kwam onder andere GroundWork, een lokale NGO die werkt rond milieurechtvaardigheid, aan boord van het *Waste Integration in South Africa* (WISA)-project dat zou lopen van 2016 tot en met 2019. Het doel van het project was het ondersteunen van reclaimers in Tswane, Sasolburg en Johannesburg om zichzelf (verder) te organiseren en hen te trainen in onder andere onderhandelings technieken om zo hun potentieel maximaal te kunnen ontplooiën en hun precare situatie te verbeteren. In eerste instantie was het project, vanuit de ervaring van SAWPA, gefocust op de reclaimers werkzaam op de stortplaatsen in deze drie steden.

Specifiek in Johannesburg zorgde op dat moment de verdere uitrol van het S@S programma en de privatiseringen, die hierboven al aan bod kwamen, voor commotie omdat deze evolutie de werkwijze en de inkomstenbron van de bijna 10.000 reclaimers in het gedrang bracht. In dit kader dienden SAWPA en WIEGO formeel bezwaar in tegen de exclusie van reclaimers. Maar er was ook nood aan een gemeenschappelijke stem vanuit de reclaimers zelf om in verdere onderhandeling te kunnen gaan met de stedelijke autoriteiten en andere stakeholders uit de sector. Begin 2017 werd daarom het *Interim Joburg Reclaimers Committee* (IJRC) verkozen dat bestond uit vertegenwoordigers uit de verschillende reclaimersgemeenschappen in de stad. Op die manier zorgde het comité ten eerste voor de vertegenwoordiging van reclaimers op stedelijk niveau en ten tweede voor het verenigen en vertegenwoordigen van straatreclaimers, die omwille van hun diffuse spreiding over de stad moeilijker te bereiken waren. Bekezela was een van de eerste gemeenschappen van straatreclaimers in de binnenstad waar WIEGO er in slaagde om de reclaimers te organiseren.

Omdat de stad en Pikitup hun plannen bleven doorzetten, ook na onderhandelingen, organiseerde het comité een eerste reclaimers-mars in juli 2017 waarbij, volgens de reclaimers, meer dan 2.000 reclaimers afzakten naar het centrum van de stad. De comitéleden benadrukken dat deze succesvolle mars cruciaal was zowel voor het besef dat ze sterker staan als a *unit*, als voor de publieke

bewustwording van de problematiek. Reclaimer en comitélid Steven omschrijft waarom de mars belangrijk was in de strijd tegen de vooroordelen over reclaimers:

“The reason why the police didn’t want to give us the right to march [in the first place], it was because of that stigma: those are the people you see on the street, what do you expect when you give them the right to march, they say we would destroy people’s things and buildings and do all those things. But they had to be surprised on the day. It was a very peaceful march, and thanks also to the media because it got exposed that what we are actually fighting for because a lot of the residents also got that perception that those are nuisance, those are drug addicts, not knowing that these people have families to feed, taking their kids to school, not automatically everybody doing this work is a drug addict and also people never had in mind that by doing this work we are even saving the environment, we are saving the country’s moneys.”

Het protest en de georganiseerde, gezamenlijke en luide stem hadden effectief een impact op het beleid. De reclaimers slaagden erin om twee van de vier contracten met private bedrijven tegen te houden. Toch waren ze vooral onder de indruk van hun kracht als geheel. Een momentum dat ze sindsdien proberen aan te houden. Het tijdelijke intrimcomité IJRC werd hierna omgevormd tot een definitieve organisatie, ARO. In de nieuwe naamgeving kozen de reclaimers bewust voor de meer algemene term ‘African’ in plaats van ‘South African’, dit omdat ze de inclusiviteit van de organisatie willen benadrukken. ARO wil zo tonen dat ze elke reclamer willen ondersteunen, ongeacht zijn of haar afkomst of legale status. De meerderheid van de reclaimers in het land, geschat zo’n 80%, zou afkomstig zijn uit een van de buurlanden (Lesotho, Zimbabwe en Swaziland). Volgens Medina (1997b) is dit geen uitzondering, reclaimers wereldwijd zijn vaak immigranten en/of afkomstig van landelijke gebieden. Voorzitter Eva legt uit dat het doel van de organisatie is om gehoord te worden: *“Our main aim is to fight for the people, for the voiceless, for the people who are not recognized, who are unfairly treated.”*

Een jaar na de oprichting is ARO uitgegroeid tot een sterke *grassroots* organisatie met een duidelijke visie over de toekomst. Deze is opgebouwd als een democratisch bestuurd coalitie van reclaimers en functioneert tot op heden dus niet als een coöperatieve of een vakbond (Makwarela, 2019). Elke twee of drie weken houden de reclaimers een vergadering met zoveel mogelijk vertegenwoordigers vanuit de verschillende gemeenschappen en de bestuursleden. Deze vinden telkens plaats op zondag omdat dit voor de meeste leden een vrije dag is. Op deze meetings bespreken ze de agenda van de organisatie en de vordering van lopende projecten. ARO onderhandelt niet alleen met de stad, maar ook rechtstreeks met grote bedrijven zoals Coca-Cola, Unilever en Petco. Daarnaast werken ze ook aan sociale en persoonlijke issues. Zo verlenen ze assistentie bij dreigende *evictions* of

uitzettingen van reclaimers uit informele nederzettingen in de stad. Op 1 september 2019 vond de eerste *General Meeting* plaats, waar zo'n 200 leden aanwezig waren om de verwezenlijkingen van een jaar ARO en de toekomst van de organisatie te bespreken. Zowel op de reguliere meetings als op de jaarlijkse vergadering is Eli Kodisang, organisator bij WIEGO, aanwezig. Eli is er echter vooral ter ondersteuning, hij houdt zich voor het grootste deel van de tijd op de achtergrond.

"ARO is combining us, making us one, immediately we are starting to move forward as one union, one unit." stelt Luyanda. Ze blijven actief en collectief strijden tegen stigma's rondom hun beroep en voor meer erkenning en visibiliteit voor de reclaimers en hun precaire situatie. De oprichting van ARO heeft de reclaimers terug hoop gegeven voor de toekomst en het gevoel van eenheid maakt het mogelijk om uit de schaduw van de ruïnes te treden. Deze collectieve hoop is volgens Appadurai een belangrijke kracht die nodig is om greep te krijgen op de toekomst:

"Hope in this context is the force that converts the passive condition of 'waiting for' to the active condition of 'waiting to': waiting to move, waiting to claim full rights, waiting to make the next move in the process that will assure that the queue keeps moving and that the end of the rainbow is not a broken promise." (Appadurai, 2013: 127).

Figuur 10: ARO General Meeting, Museum Africa, 1 september 2019.

2 Een reflexieve methodologie: Amandla! Awethu!

Amandla awethu betekent in isiZulu letterlijk de *macht is aan ons* of *power to the people*. Het is een bekende uitroep, die sterk geassocieerd wordt met de anti-apartheidsstrijd in Zuid-Afrika. Het kadert in de twee centrale verlangens van deze beweging, vrijheid en soevereiniteit (Hansen, 2012: 9). Maar de uitroep wordt ook vandaag nog regelmatig gebruikt. Zo waren het de afsluitende woorden die luid weerklonken op de jaarlijkse *General Meeting* van ARO die ik bijwoonde op 1 september 2019. Ik gebruik deze woorden niet in een politieke betekenis, maar als inspiratie voor mijn eigen ‘anti-apartheidsstrijd’, in het dekolonisatieproces van deze thesis. Al op de eerste ontmoeting met de reclaimers vertelden ze me dat stadsbewoners, middenveldorganisaties en politieke en economische actoren te vaak denken *voor* hen in plaats van *met* hen en de expertise van de reclaimers binnen het werkveld aan de kant schuiven als onbruikbaar. Ook maakten ze meteen duidelijk dat ze gehoord willen worden en actief streven naar de vrijheid om soeverein te beslissen over zichzelf en over de verdere ontwikkeling van ARO. In dit hoofdstuk bespreek ik eerst de gehanteerde methodologie en hoe ik die afstemde op de ingesteldheid van de reclaimers en hoe ik de *macht aan hen* liet tijdens en na onderzoek. Daarna volgen nog enkele korte verdere kritische reflecties over mijn subjectieve positie in de werkelijkheid van de reclaimers en hoe ik hiermee rekening tracht te houden tijdens het interpreteren van de data en het schrijfproces.

2.1 Veldwerk vanuit een vuilnisbak

Deze masterproef steunt op kwalitatief etnografisch onderzoek dat plaats vond gedurende een periode van ongeveer twee maanden, augustus en september 2019 in Zuid-Afrika. Ik verbleef gedurende deze periode in Pretoria bij familieleden en plande om onderzoek te doen in Johannesburg met ARO als vertrekpunt. Ik was tijdens het vooronderzoek via sociale media en nieuwsberichten geïntrigeerd geraakt door de werking en de missie van deze organisatie. Ik kwam in contact met ARO dankzij Dr. Melanie Samson. Samson verwees mij door naar Eli Kodisang die *organiser* is bij WIEGO en de reclaimers bijstaat om zich te organiseren onder ARO. Hij maakte een meeting met een aantal reclaimers mogelijk. Omdat de eerste fysieke ontmoeting met ARO-leden op zich liet wachten, probeerde ik me in een eerste fase van dit veldwerk, de eerste twee weken van augustus, in te werken in het Zuid-Afrikaanse recyclagelandschap vanuit Pretoria. In deze periode bezocht ik enkele vuilstortplaatsen (Onderstepoort landfill site, Rosslyn Landfill en Mooiplaats Disposal site), een groot formeel *buy-back center* (Remade Recycling, Pretoria West) en kleinere *cash4scrap* bedrijven. Dit deed ik individueel, maar ook twee dagen in gezelschap van Obakeng, een student *Environmental management* die met de opbrengsten van zijn recyclage-onderneming, zijn studies betaalt. Hoewel zijn werkwijze anders is dan die van de reclaimers, boden de ontmoetingen en gesprekken met hem

een goede eerste introductie in de sector.²¹ Op dezelfde manier gaven spontane gesprekken met ‘klanten’ van Obakeng, buurtbewoners en familieleden die woonachtig zijn in Pretoria, een algemeen idee van de gangbare opvattingen en percepties over reclaimers. Deze eerste ervaringen in Pretoria zijn niet rechtstreeks bruikbaar als data in dit onderzoek maar hebben wel indirect geholpen om een meer volledig beeld te krijgen van het recyclagelandschap. Bovendien maken deze ervaringen het mogelijk om bepaalde beperkte vergelijkingen te maken tussen de twee steden, vooral de verschillen maken duidelijk dat het niet mogelijk is om bevindingen uit Johannesburg te generaliseren.

Het tweede en belangrijkste deel van het veldwerk vond dus plaats in het centrum van Johannesburg. In deze fase ging ik in interactie met het *executive organising committee*, de besturende leden van ARO, en hun omgeving. Ik probeerde hun manier van werken, activiteiten, dagelijkse routines, ritmes en bewegingen door de stad te onderzoeken via actieve *participant-observations*. Deze observaties speelden zich vooral af in de werkomgeving van de reclaimers, maar ik ging eveneens in gesprek met hun vrienden en familieleden in de vrije tijd nadat het werk was afgelopen. Verder volgde ik de leden van het besturend comité van ARO tijdens hun activiteiten voor de organisatie en woonde ik vergaderingen bij. Een eerste meeting in het Khanya College / House of Movements (Hillbrow) met vijf comitéleden Eva, Steven, Luyanda, Louis en Andrew, vormde het eigenlijke ‘startschot’ van het veldwerk in Johannesburg. Tijdens dit gesprek legden ze de ontstaansgeschiedenis uit van ARO en gaven ze meer algemene informatie over de werking, verder kon ik ook de intenties van mijn veldwerk uitleggen. Meteen na de bespreking nam Luyanda me mee op sleeptouw door de straten van Hillbrow en Newtown. Hij groeide uit tot een onmisbare *gatekeeper*, een voorname onderzoeksparticipant en een persoonlijke vriend. In de weken die volgden, leerde hij me de basistechnieken van het reclaimen, nodigde me uit in zijn huis en stelde me voor aan talloze collega’s. Hij is zelf een straatreclaimer en omdat ik vooral met hem en zijn nabije collega’s optrok, ligt de focus in deze thesis vooral op het reclaimen in de straten en niet op de vuilnisstortplaatsen.

Een groot deel van mijn veldwerk gebeurde dus synchroon met het werk van de reclaimers, op de verschillende werkplekken en tijdens verplaatsingen door de stad.²² De locaties waar we samen materiaal verzamelden, zijn gelegen in de wijken Emmarentia, Greenside, Fairland, Brixton, Parktown Rosebank, Melville en Milpark (44 Stanley). Op deze locaties, die ik *reclaim-locaties* zal noemen in het vervolg van deze thesis, participeerde ik actief in het doorzoeken van de vuilnisbakken. “*You will get used to it... the smell,*” zei Luyanda me al grijnzend op mijn eerste dag, refererend naar de geur van het

²¹ Op het moment van het onderzoek werkte Obakeng individueel. Hij zoekt o.a. met flyers rechtstreeks contact met bewoners van een bepaalde wijk en spreekt met hen een vast moment in de week af waarop hij op een vaste plaats in de wijk aanwezig is. Bewoners verzamelen doorheen de week recycleerbaar materiaal en brengen dat op het afgesproken moment naar de afgesproken plaats. Doordat hij een *bakkie* (pick-up truck) ter beschikking heeft kan hij grote hoeveelheden materiaal verzamelen zonder dat hij daarvoor zelf de vuilnisbakken moet doorzoeken. Daarnaast zijn er 15 reclaimers per dag die hun materiaal aan hem verkopen. Op die manier functioneert hij ook als een klein *buy-back center*.

²² Zie Figuur 5: Overzichtskaart Johannesburg.

vuilnis die in de winter nog zou meevallen in vergelijking met de geur in de zomermaanden. De fysieke handelingen van het reclaimen; het herkennen en sorteren van de recycleerbare materialen, het vullen van de zakken en het bewegen door het drukke verkeer van Johannesburg kostte de eerste dagen veel energie, zoals ook Millar (2018: 24) ervaarde. Toch was het mogelijk om tijdens deze activiteiten, die in eerste instantie chaotisch aanvoelden, meer diepgaande observaties te doen. Pas door de ervaring van het zelf actief meewerken, werd duidelijk dat hun methode weldegelijk via ‘vaste’ ritmes of patronen verliep (Millar, 2018). Ik stelde me zoveel mogelijk op als een leergierige reclaimers *in wording*, de straten én de vuilnisbakken werden mijn leerschool (Vergunst en Ingold, 2016: 5). Zo paste ik Ingold’s woorden: “*to practice participant observation is also to undergo an education*”, vrij letterlijk toe (Ingold, 2014: 388).

Tegelijk met het verzamelen van het materiaal, verzamelde ik dus data door in interactie te gaan met Luyanda, zijn collega’s en de omgeving. De gesprekken met de reclaimers waren nooit gestructureerde interviews, de gespreksonderwerpen en vragen kwamen eerder spontaan op, aan de hand van bijvoorbeeld vondsten in de vuilbakken, bedrijvigheid in de omgeving en interacties met voorbijgangers. De verplaatsingen te voet konden oplopen tot meer dan dertig kilometer per dag. Wanneer het lawaai van de stad het toeliet, waren we ook tijdens het wandelen continu in gesprek. Het potentieel van wandelen als onderdeel van de etnografische methode is de afgelopen twee decennia al ruim beschreven (Anderson, 2004; Edensor, 2016; Ingold, 2004; Vergunst & Ingold, 2006; 2016). “*Walking affords an experience of embodiment to the extent that it is grounded in an inherently sociable engagement between self and environment*” (Vergunst & Ingold, 2006: 68-71). Het geeft de mogelijkheid om kleine subtiele ‘dingen’ te zien in de omgeving. Tijdens het wandelen is het mogelijk om de wereld om je heen te zien ontvouwen, en het biedt de vrijheid om te versnellen, te blijven bewegen ook wanneer het verkeer in de straten verstopt raakt. Door actief een wandel- en werkritme te delen met mijn participanten en door het gedeelde lichamelijke/fysieke engagement, kon ik een nauwe band met hen opbouwen en tegelijk hun realiteit op een unieke manier beleven (Vergunst & Ingold, 2006: 69, 80). Daarenboven staat Johannesburg ervaren als voetganger in schril contrast met de manier waarop, volgens Nuttall en Mbembe (2007: 281), de meeste stedelingen en zeker bezoekers, deze stad beleven: door het raam van een auto, een minibus taxi, een (toeristen) bus of een Uber.

Naast de verplaatsing van en naar reclaim-locaties en het verzamelen van materiaal, maakten ook de twee andere facetten van het reclaimen, het sorteren en het verkopen van het materiaal, deel uit van mijn onderzoek. Deze vonden achtereenvolgens plaats in Bekezela en het *Remade buy-back center*, beide in Newtown. Ik trok voornamelijk alleen op met een reclaimers of een klein groepje tijdens langere verplaatsingen, maar tijdens het sorteren en het verkopen vonden ontmoetingen plaats tussen

reclaimers onderling. Het waren momenten waarop de reclaimers samenkwamen om te praten over hun dag, om gevonden items, zoals schoenen en elektrische apparaten, uit te wisselen en plannen te maken voor het verdere verloop van de dag en de week. Hoewel ik nog steeds actief bleef meewerken en vragen stellen, hanteerde ik bij deze werkzaamheden een iets andere, meer observerende methodologie. Hierbij hield ik me wat op de achtergrond door minder continu vragen te stellen en had ik vooral aandacht voor de onderlinge gesprekken, de interacties met collega's en mensen uit hun omgeving maar ook voor de (creatieve) handelingen van *value creation*. Het was interessant om te kijken in welke mate het interne discours verschilde of overeenstemde met het discours dat ze gebruikten in gesprek met mij.

Dezelfde methode paste ik toe tijdens de ARO activiteiten of meetings waarop de reclaimers me uitnodigden. Deze bestonden uit vergaderingen, in een vergaderruimte in de buurt van *Ghandi Square*, en in het *Museum Africa* in Newtown. Daarnaast was er ook nog een gastcollege door Luyanda en Ricco op Wits University, een groepsbezoek aan het *Workers Museum* en verschillende *organising* locatiebezoeken in de stad. Het is vanzelfsprekend dat ik tijdens deze activiteiten minder actief kon participeren omdat ik niet echt een lid was van de organisatie. Als laatste vormden de momenten van vrije tijd na het werk een niet onbelangrijk aspect van mijn veldwerk. Nadat het sorteerwerk was afgerond, bleef ik gewoonlijk nog een tijd rondhangen in Bekezela om na te praten. Dit waren momenten waarop er gedronken en gegeten werd terwijl er luide muziek speelde op de achtergrond of de reclaimers onderling wedstrijdje voetbal of pool organiseerden. Door ook aandacht te hebben voor het leven van de reclaimers naast het reclaimen zelf, aan de ruimere genomen routes, zowel ruimtelijk als metaforisch, is het mogelijk om te zien hoe hun leven en hun arbeid verweven zijn tot een *form of living* (Millar, 2018) of een *way of life* (Vergunst & Ingold, 2006: 78). Deze zijn niet volledig uitgetekend maar ontstaan gaandeweg en worden voortdurend herwerkt, samen met hun toekomst.

Figuur 11: Pool, Bekezela, 9 september 2019

Figuur 12: Voetbalwedstrijd, Bekezela, 20 september 2019.

Tijdens deze momenten, naast het individuelere werk, was soms sprake van een taalbarrière. Zuid-Afrika telt elf officiële landstalen, maar de autoriteiten en de media communiceren voornamelijk in het Engels. Voor mijn voornaamste participanten is isiZulu de moedertaal en Engels een tweede of derde taal, waardoor ik met hen dus vlot kon communiceren zonder tussenpersoon. In onderlinge gesprekken schakelden ze echter vaak over naar isiZulu of afhankelijk van de bijstaanders een andere taal, bijvoorbeeld SeSotho. Omdat een groot deel van de reclaimers afkomstig is uit Lesotho, is SeSotho een veel gesproken taal in gemeenschappen zoals Bekezela. Mijn gebrek aan kennis van deze talen was een beperking voor het onderzoek, maar de periode van veldwerk was te kort om deze talen te leren. Luyanda stond steeds klaar om de gesprekken voor mij te vertalen. Hij gaf zelf aan dat hij negen talen spreekt: *“We are forced to learn a different language every day. It helps me in terms of communicating and organizing.”* Maar ook andere reclaimers zoals Scelo, Jabu en Ricco hielpen me met vertalingen.

Mijn houding ten opzichte van het gebruik van Engels en de vertalingen van de Afrikaanse talen naar het Engels, was eerder ambigu. Enerzijds had ik deze taal nodig om te kunnen communiceren met de reclaimers en informatie te verzamelen, anderzijds wilde ik niet terugvallen op wat Middelman (2019b) beschrijft als het *white privilege* om Engels te verwachten in conversaties met zwarte Zuid-Afrikanen. Dat is volgens hem een beladen verwachting van veel witte Zuid-Afrikanen die geen energie steken in het leren van de lokale Afrikaanse talen en kadert in de blijvende (onderhuidse) aanwezigheid van koloniale machtsverhoudingen (Middelmann, 2019b: 103). Mijn Belgische achtergrond en het feit dat Engels voor mij ook geen moedertaal is, compenseerden dit privilege tenminste gedeeltelijk. Ook is het bij de vertalingen belangrijk om er rekening mee te houden dat de bekomen informatie reeds een eerste keer geïnterpreteerd is door de vertaler in kwestie en dat niet alle informatie vertaald werd voor mij. Toch vertrouw ik op de kwaliteit van de vertalingen, net omdat de reclaimers het gewoon

zijn om gesprekken voor elkaar te vertalen. De ARO-vergaderingen die ik bijwoonde werden telkens twee- of drietalig gehouden, Luyanda nam ook hier de rol van tolk op zich zodat meer reclaimers de discussies te allen tijden konden volgen.

Om de spontaniteit en informaliteit van de gesprekken niet te beïnvloeden, maakte ik tijdens het reclaimen slechts heel beperkt schriftelijke notities. Dat was met de werkhandschoenen die ik droeg om de vuilbakken te doorzoeken en tijdens de wandelgesprekken meestal ook puur praktisch onmogelijk. Tijdens de vergaderingen en andere ARO activiteiten lukte dit wel. Daarnaast maakte ik, met de nodige toestemmingen, geluidsopnames met mijn smartphone. Op visueel vlak nam ik met mijn smartphone en waar mogelijk met mijn spiegelreflexcamera foto's en bewegende beelden. Ook daarvoor vroeg ik telkens toestemming, maar in veel gevallen waren het de reclaimers zelf die me vroegen om foto's van bepaalde zaken te nemen. Hoewel ik uiteindelijk de foto's nam, zijn ze genomen met de reclaimers in de regie. Door het beeldmateriaal te verwerken in deze thesis, tracht ik de vluchtige realiteit van de reclaimers te capteren met een extra visuele dimensie.

Doorheen deze thesis focus ik me op één specifieke reclaimersgemeenschap in Johannesburg, Bekezela, maar ook binnen deze gemeenschap bleef het aantal participanten eerder beperkt. Dit was een bewuste keuze die ik maakte tijdens het veldwerk. Omwille van de beperkte tijd gaf ik de voorkeur aan het leggen van duurzamere contacten met een kleinere groep participanten en zoveel mogelijk 'een van hen' te worden. Op die manier was het mogelijk om eenzelfde traject verschillende keren mee te maken en om me hun werkritmes en gewoontes eigen te maken. Maar zeker om hun dromen en uiteindelijk hun aspiraties voor de toekomst te doorgronden, was het nodig om genoeg (vrije) tijd te spenderen met een beperkte groep. Ook zonder ze te veralgemenen kunnen de ervaringen en levensverhalen van deze groep op een unieke manier de werking van structurele krachten belichten en aantonen hoe gevestigde assumpties worden uitgedaagd (Millar, 2018: 40).

Hoewel ik zoveel mogelijk tijd met de reclaimers doorbracht, verbleef ik niet in hun gemeenschap. Ik pendelde elke dag van mijn verblijfplaats in Pretoria naar Johannesburg en terug met de *Gautrain* en *Ubertaxi's*. Dit had zowel voor- als nadelen. Enerzijds miste ik wellicht ervaringen door niet constant aanwezig te zijn. Anderzijds kon ik vanaf dat ik op de trein zat richting mijn verblijfplaats de dag beginnen analyseren. Op deze momenten maakte ik notities en schetsen over het verloop van de dag. Daardoor kon ik de volgende dag terugkomen op en verder doorvragen over bepaalde kwesties. Dankzij het pendelen werd ik ook elke dag opnieuw geleidelijk ondergedompeld in de veldwerkrealiteit om er op het einde van de dag weer geleidelijk uit te komen. Het contrast tussen de 'wereld' waarin ik werkte en de 'wereld' waarin ik verbleef kon haast niet groter zijn. Het evenwicht tussen contrast, onderdompeling en analyse zorgde ervoor dat ik een duidelijker, meer volledig beeld kon vormen van het stedelijk landschap en hoe de reclaimers de realiteit ervaren.

2.2 Enkele bijkomende reflecties²³

Op de laatste avond van mijn veldwerkperiode, net voor ik terug op het vliegtuig naar België zou stappen, ging ik nog een laatste keer langs in Bekezela. Na enkele uren gezellig praten over onze gezamenlijke belevenissen, stelden Scelo en Luyanda plots bezorgd vast dat we nog geen tijd hadden gehad voor een interview. Ze stonden er dan ook op dat ik mijn camera opstelde en hen enkele vragen stelde. *“You were different than all the other journalists who came here just to ask questions”*, zei Scelo dezelfde avond, *“It was good to have you here, you are one of us now, this is home, Jobé [Joppe].”* Hoewel ik die uitspraken aanvaarde als een aangenaam compliment, had ik verschillende keren, waaronder in het *participant consent form*, duidelijk gemaakt wat mijn intenties waren en dat ik een student antropologie was en geen journalist. We hadden op dat moment bijna twee maanden samengewerkt, ze hadden me de knepen van hun vak en nog zoveel meer geleerd, maar ze waren er niet van overtuigd dat ik voldoende informatie had kunnen verzamelen. De gebeurtenissen en conversaties op die avond vormen een goed uitgangspunt om kritisch te reflecteren over mijn positionaliteit als onderzoeker, dit onderzoek en de beperkingen ervan.

2.2.1 “Anders dan alle andere journalisten”.

Om te beginnen valt het op dat ik niet de enige ben die schrijft over de reclaimers en in het bijzonder over de gemeenschap in Bekezela. Er is sinds de oprichting van ARO heel wat aandacht van journalisten en van onderzoekers.²⁴ Regelmatig staan Luyanda en andere ARO-comitéleden de pers te woord.²⁵ Die aandacht heeft een impact op de gemeenschap en zo eveneens op dit onderzoek. Ten eerste kwam de informatie die ik de eerste dagen van mijn onderzoek verzamelde en het discours van de reclaimers in die periode, sterk overeen met wat ik in de aanloop naar mijn veldwerk al had kunnen lezen en zien in artikels en rapportages. Het is pas door de reclaimers twee maanden te volgen dat ik informatie verkreeg die niet zomaar in de media opduikt. Dankzij de participerende observatie kon ik me onderscheiden van de journalisten die komen en gaan. Ik kon hen vergezellen in wat Ingold (2014: 390) omschrijft als *“a movement that goes forward rather than back in time.”*

Ten tweede levert de media-aandacht voor de meeste reclaimers persoonlijk geen rechtstreekse voordelen op. Hoewel hun *‘form of living’* en ARO als organisatie meer bekendheid verwerven bij het brede publiek, merkt de gemeenschap daardoor geen significante verbetering in hun levensomstandigheden. Er treedt een soort van gewenning op, de bewoners van Bekezela kijken niet meer echt op als er een nieuwe journalist of fotograaf opduikt. Het is tekenend dat de fotografen die

²³ De reflecties in dit hoofdstuk zijn deels gebaseerd op een eerder reflexief proces in Ruts, 2020b.

²⁴ Zie bijvoorbeeld: Samson, 2020a.

²⁵ Zie bijvoorbeeld: Arnoldi, 2019; Bax, 2019; Harrisberg, 2019; Mosaka, 2019; Postman, 2019.

volgen in het zog van de journalisten, hun foto's van de reclaimersgemeenschap verkopen aan bedragen die vele malen hoger liggen dan de inkomsten van de reclaimers.²⁶ Ook dit onderzoek draagt eigenlijk niet bij aan het verbeteren van de levensomstandigheden in de gemeenschap. Ik voelde me soms zelfs een blok aan hun been, bijvoorbeeld wanneer ik me niet even snel door de straten van de stad kon bewegen. Hiervoor trachtte ik te compenseren door hen te assisteren bij het reclaimen in plaats van passief toe te kijken.

Ten derde merkte ik dat sommige ARO-leden zich luidop afvroegen waarom zij niet meer aandacht kregen. Uitspraken zoals *"It's always Bekezela"* of *"It's always Luyanda"* hoorde ik regelmatig. Noch Luyanda, noch Bekezela profiteerden van extra voordelen dankzij de persaandacht, toch veronderstelden anderen dat ze er wel baat bij hadden. Die assumpties zorgden voor de nodige frustraties bij alle partijen en maakten dat ik me zo voorzichtig mogelijk opstelde. Hoewel mijn tijd uitgebreider was dan die van de meeste journalisten en ik poogde te luisteren naar zoveel mogelijk reclaimers hun verhaal, was ook mijn tijd te beperkt om bijvoorbeeld andere gemeenschappen in de stad meerdere malen te bezoeken.

2.2.2 "Een van ons nu"

Ik leerde van mijn participanten alles wat ik moest weten om een reclamer te worden. Door actief mee te werken met de reclaimers, door hen te zien als specialisten in hun vak en hen niet zomaar te zien als passieve studie-subjecten, konden we een stevige wederzijdse vertrouwensband opbouwen (Samson, 2010: 10). Na twee maanden veldwerk voelde het inderdaad, voor mezelf en mijn nauwste participanten, alsof ik een van hen was geworden, een insider. Toch bleef ik tenminste gedeeltelijk ook een outsider. Ik werkte vrijwillig met hen mee en hoefde er geen geld mee te verdienen. Nadat het werk erop zat, nam ik de trein richting mijn geprivilegieerde 'witte bubbel', terwijl mijn participanten achterbleven in 'hun wereld'.

In het veld zelf kon ik rekenen op veel verbaasde en vragende blikken, alsof ik niet op de juiste plaats was en voldeed aan de voorwaarden om een reclamer te zijn. Mijn participanten gaven ook aan dat ze nog niet vaak een wit persoon een vuilbak hadden weten doorzoeken. Uit het vorige hoofdstuk bleek al dat de reclaimers zich bewegen door een gefragmenteerde en complexe sociale, economische en politieke realiteit. Zowel tijdens mijn veldwerkperiode in Johannesburg, als tijdens het analyseren van de verzamelde data en het schrijfproces merkte ik voortdurend op dat het niet mogelijk is om het apartheidsverleden te negeren. Zo voelde ik me ongemakkelijk als een reclamer me aansprak als

²⁶ Zie bijvoorbeeld: Swiegers, W. (2019, 3 mei). Living Off Garbage In The World's Most Unequal Nation [Fotoreeks]. *Bloomberg*. Geraadpleegd op 11 mei via Getty Images (<https://www.gettyimages.be/search/2/image?events=775340862>).

‘baas’.²⁷ Dergelijke residu’s, *ruïnes* en *puin* van het complexe verleden, waren in alle fases van het onderzoek aanwezig als een spreekwoordelijke olifant in de kamer (Stoler, 2008; Scanlan, 2005). Of zoals een geest die niet aanwezig is noch afwezig, die niet dood is maar ook niet levend, die het heden blijft achtervolgen (Davis, 2005: 373). In deze masterproef probeer ik een balans te vinden tussen enerzijds rekening houden met de complexe geschiedenis, zonder het heden en mijn onderzoek compleet te laten bepalen en te laten overheersen door het verleden, anderzijds.

2.2.3 Muren slopen, puin ruimen.

Het grondige contextualiseren van het onderzoek in zowel verleden als heden en de bewustwording van continuïteit van het kolonialisme en apartheid in het hedendaagse denkkader is een belangrijke eerste stap in het dekolonisatieproces (Hansen, 2012). Voor de volgende stappen baseer ik me op de argumentatie van Ranjan Datta (2018: 2) over de betekenis van dat proces:

“Decolonization is a continuous process of anti-colonial struggle that honors Indigenous approaches to knowing the world, recognizing [...] Indigenous peoples, and Indigenous sovereignty – including sovereignty over the decolonization process. [...] decolonization is an on-going process of becoming, unlearning, and relearning regarding who we are as a researcher [...] and taking responsibilities for participants.”

In het vervolg van deze masterproef zal ik dit proces verder doorzetten door telkens te vertrekken vanuit de proposities van de reclaimers en hun kennis en expertise als volwaardig te erkennen. In dat kader heb ik er bewust voor gekozen om de reclaimers niet onnodig te anonimiseren, dat zou hen namelijk de kans ontnemen om zichzelf en hun kennis te representeren. Met gevoelige persoonlijke informatie is natuurlijk wel zorgvuldig omgesprongen. Als reclamer-activisten doen mijn participanten er alles aan doen om zichzelf een luidere stem te geven, om onafhankelijk te worden van een moeilijk verleden, om zichzelf te bevrijden uit de infrastructuren die ongelijkheid in stand houden en hen kansen ontnemen. Ze proberen dus eigenlijk hun beroep en het discours daarrond te ‘dekoloniseren’ en de impact van onderdrukkende (denk)systemen op hun leefwereld weg te werken (Datta, 2018). Door zich te groeperen onder ARO, bundelen ze hun krachten zodat ze effectief een impact kunnen hebben op bijvoorbeeld beslissingen van de overheid en op de publieke opinie (Samson, 2015). Ik zal bespreken hoe de reclaimers door hun activiteiten, hun beweeglijkheid, grenzen en infrastructuren uitdagen waarmee zichzelf (en ik) worstelen. Reclamer Eva vertelde dat ARO de (metaforische) muren

²⁷ Het Afrikaanse woord ‘baas’ is overgenomen in andere Zuid-Afrikaanse talen als aanspreking van een Europees of wit persoon in een gezagspositie (Merriam-Webster.com, 2021). Hoewel het in dit geval al grappend werd gezegd, heeft het woord een connotatie gelinkt aan het koloniale verleden en de processen en systemen van ongelijkheid op basis van ras.

wil doorbreken die zich tussen hen en de stadsbewoners, de stad en de overheid bevinden.²⁸ Door samen recycleerbaar materiaal te verzamelen, ruimen we samen het puin ervan.

Als laatste is het nog belangrijk om dit onderzoek te zien als een beperkte casestudie, zowel in tijd als in omvang van het onderzoek. Ik heb het vaak over ‘de reclaimers’, maar ik ben me ervan bewust dat de bevindingen en beschrijvingen nooit zuiver te veralgemenen zijn, zelfs niet binnen de verschillende reclaimersgemeenschappen in de stad. Doordat ik focus op reclaimers die actief zijn in de straten, en vrouwelijke reclaimers voornamelijk werken op de stortplaatsen, komen er bijna louter mannelijke reclaimers aan het woord in dit onderzoek. Daarenboven ging er, deels bewust, deels natuurlijk, veel aandacht naar ‘activistische’ of ‘luide stemmen’ uit de gemeenschap. Mijn drie voornaamste onderzoeksparticipanten, Scelo, Jabu en vooral Luyanda, zijn mondige en actieve kernleden van ARO en zien zichzelf in die hoedanigheid als reclamer-activisten. Enerzijds is het gevolg daarvan dat hun discours, bijvoorbeeld de manier waarop ze de toekomst verbeelden, beïnvloed en geïnspireerd is door hun activisme. Andere reclaimers waarmee ik sprak zijn omwille van hun sociaal-economische positie veeleer bezig met het heden. Anderzijds vertegenwoordigen ze zo democratisch mogelijk de stem van hun talrijke collega’s in de stad, waardoor hun discours wel tekenend is voor wat er leeft binnen de bredere groep. Millar (2018:25) wijst er daarnaast op dat door een te grote aandacht voor *“the right kind of activism”*, andere initiatieven en ideeën onderbelicht blijven. Hoewel ik hier gevoelig voor tracht te zijn, is dit onderzoek te beperkt om deze veel ruimer te verkennen.

²⁸ Over fysieke en metaforische muren, zie ook hoofdstuk 3.1.3.

3 Reclaiming (in) the city

3.1 To go collect

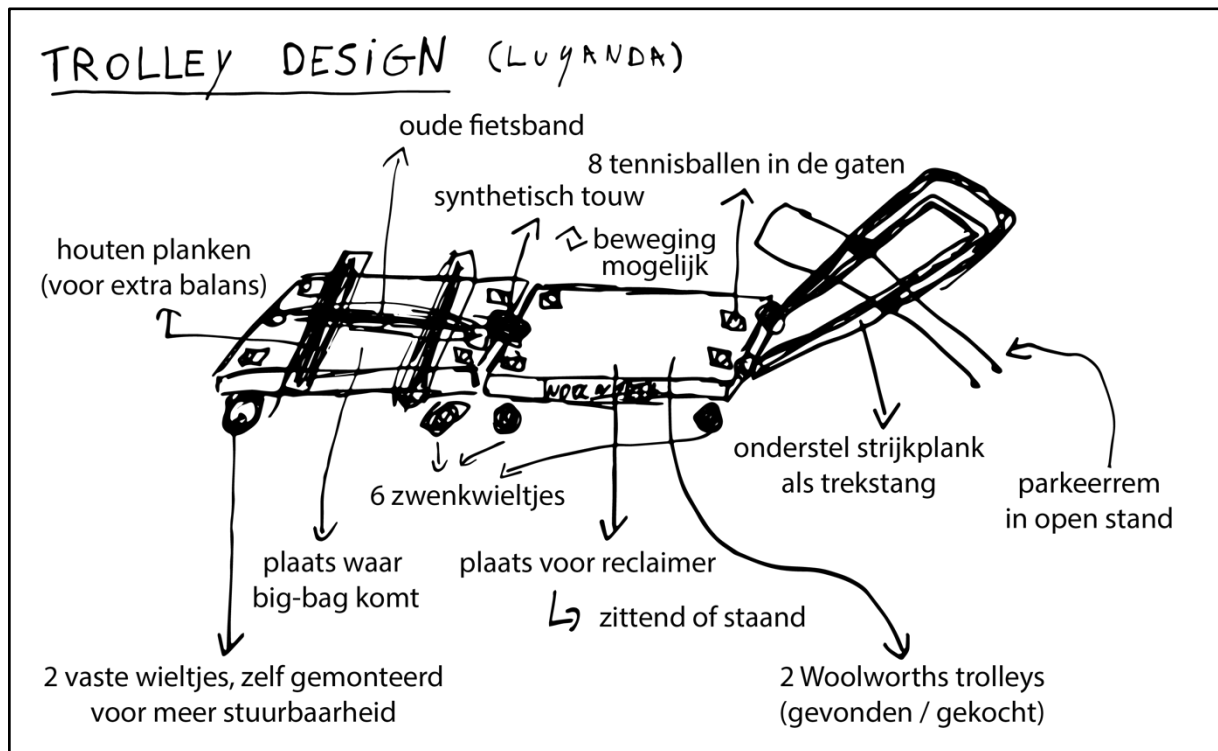
3.1.1 De dagelijkse routine / route

De dag begint, zoals die van elke straatreclamer, nog voor Johannesburg ontwaakt. Iets voor vier uur 's morgens arriveer ik in Bekezela waar de reclaimers zich al klaar aan het maken zijn om te vertrekken. De ochtenden kunnen, zeker in de wintermaanden van juli tot september, verrassend fris zijn. Warme kleren zijn dus geen overbodige luxe, net als reflecterende kledij en werkhandschoenen, indien deze beschikbaar zijn. Zorgvuldig maakt iedere reclamer zijn persoonlijke trolley klaar voor vertrek. Ze rollen een big bag op tot een strak pakketje en gebruiken een oude fietsband als snelbinder om deze op hun trolley te bevestigen. Deze zak vullen ze doorheen de dag met recycleerbaar materiaal.

De trolley is het belangrijkste onderdeel van de uitrusting van een reclamer. Dit uniek vervoersmiddel assembleren ze zelf uit gevonden materiaal.²⁹ Het voornaamste element uit het vaakst voorkomende design, zijn twee *rolplateaus* uit een harde kunststof met vier zwenkwieltjes eronder, van een type dat voornamelijk gebruikt wordt bij het vervoeren van producten van en naar winkels en in magazijnen. Luyanda legt me uit hoe ze de techniek om een trolley te maken aan elkaar leren: *“They [retail shops] throw them away, or some sell them to us. We take both, tie them together, it’s engineering, let me show you”*. Hij toont hoe beide delen stevig aan elkaar gebonden zijn met een stukje synthetisch touw, hij draait dan zijn trolley op de zijkant en wijst op de zes voorste wieltjes die volledig kunnen ronddraaien. *“Normally all of them are like this. But this is what we managed to do,”* zegt hij wanneer hij de achterste twee wieltjes laat zien, *“we lock them here, so we could be able to have control of it. If everything would be like this [zoals de zwenkwieltjes], we can’t be able to control it.”* Vervolgens toont hij hoe een trekbeugel met ijzerdraad aan de voorkant van de trolley is vastgemaakt. *“This is my steering wheel. [Lacht] This is the stand of an ironing board, it’s perfect in terms of when I am parked when it’s a down slope, and I put it like this [open] it just stops. It’s just wow, the ideology behind it! Some people ask ‘Why?’ about for example this”,* hij laat zien dat in er acht gaten zitten in de oppervlakte van de trolley, waarin hij tennisballen heeft gestoken: *“this is not for decoration. It’s one of the most important parts because when I’m riding, if I don’t have this, if I don’t have these tennis balls, my feet can actually get stuck inside, you know. [...]. So everything has a reason.”* De houten planken, als laatste, die nu nog in de lengte van de trolley vastgemaakt liggen, gebruikt hij om straks de zak met het verzamelde materiaal op te balanceren. Het model dat Luyanda gebruikt, is het meest gebruikte type in Johannesburg, maar zeker niet het enige. Elke reclamer legt

²⁹ Zie Figuur 13 : Luyanda’s trolley design.

eigen accenten in het design. Verder bestaan trolleys in alle soorten en maten, sommige reclaimers gebruiken maar één rolplateau, een winkelkar of andere soorten karretjes.

Figuur 13: Luyanda's trolley design, getekend op 23 augustus 2019.

Vervolgens vertrekken we te voet en met de trolley aan de hand door de poorten van Bekezela, naar de reclaim-locatie van de dag. Deze is meestal gesitueerd in de zogenaamde *high-income areas*, dit zijn de rijkere, sociaal-economisch geprivilegieerde buitenwijken.³⁰ De locatie van de dag is afhankelijk van waar de bewoners de vuilnisbakken ter ophaling buiten zetten en is gelegen tussen de vier en de vijftien kilometer wandelen van Bekezela. De redenering om naar de rijkere wijken van de stad te trekken is makkelijk te staven met statistische gegevens. Mensen met een hoog inkomen hebben een ander consumptiepatroon en produceren dubbel zoveel afval als mensen met een laag inkomen (Medina, 2010; Bell, 2019). Luyanda voegt daaraan toe dat in de andere delen van de stad, zoals in Soweto, het afval minder consequent wordt opgehaald en dat gezinnen daar de recycleerbare materialen die ze verbruiken ook zelf verzamelen en verkopen.

De eerste twee uur van de dag bewegen we ons doorheen het heuvelachtige landschap in en rond het centrum van Johannesburg. Waar het verkeer en de staat van de weg het toelaten, gebruiken de reclaimers hun trolley als een soort surfplank met wieltjes onder, om sneller te bewegen over de golvende wegen. Op plaatsen waar het voldoende bergaf gaat nemen de reclaimers al zittend plaats

³⁰ De wijken waar Luyanda, Scelo, Jabu en later ook Rabele werken zijn: Maandag: Parktown North; Dinsdag: Melville (& Brixton / Auckland Park); Woensdag: Bordeaux; Donderdag: Fairland; Vrijdag: Greenside / Emmarentia. Zie Figuur 5: overzichtskaart Johannesburg.

op het voorste gedeelte van hun trolley, ze halen op bepaalde plaatsen zo snelheden tot 80 kilometer per uur. Ze sturen door met hun handen tegen de voorste wieltjes te duwen, om te remmen gebruiken ze hun voeten. Scelo geeft aan dat een paar schoenen slechts een paar weken meegaat omdat de zolen door het remmen snel wegslijten. Hoewel ik soms kan meeliften achterop een trolley, hou ik het vooral bij lopen. Dit omdat de reclaimers me waarschuwen dat het leren besturen van een trolley enkel kan met letterlijk veel vallen en opstaan en enige tijd in beslag neemt. *"It cost a lot of blood to learn it. Guys do crazy stuff with it, mainly in the morning with empty trolleys, they go very fast downhill, they will do things that even Schumacher wouldn't do!"*, grapt Luyanda die in het verleden bijvoorbeeld zijn schouder brak bij een val. Door de beperkte zichtbaarheid in de schemering en de hoge snelheid gebeuren ongelukken snel, zeker bij onervaren reclaimers (cf. Binion & Gutberlet, 2012).

Het is op 23 augustus 2019 ongeveer 6 uur in de ochtend wanneer Luyanda en ik arriveren in de *Mowbrade Road* in *Greenside*. Er zijn twee redenen waarom we zo vroeg mogelijk ter plaatse willen zijn. Ten eerste geldt het principe hoe vroeger, hoe minder verkeer, waardoor het veiliger is om dan de verplaatsing te maken; dat is eveneens de reden om zoveel mogelijk met collega's te reizen. Ten tweede is dit noodzakelijk om al het beschikbare materiaal verzameld te hebben voor de Pikitup-vuilniswagons arriveert, een techniek die de reclaimers de ludieke omschrijving *Pick it up before Pikitup* hebben gegeven. De reclaimers vertellen me hoe sommige van hun collega's zelfs de nacht doorbrengen in de buurt van de locatie waar ze de volgende dag werken. Dit doen ze omdat het anders, door de te overbruggen afstand, niet mogelijk is om de truck voor te zijn. Samson (2019b) verwijst naar deze strategie als *cross-nighting*. Zelf geven de reclaimers aan dat deze strategie begrijpelijk is, maar ze geven ook aan dat het de assumptie dat reclaimers dakloos zijn verder in de hand werkt.

Aangekomen in de straat die vandaag onze werkomgeving vormt, plaatsen we de trolley op een strategische plaats, zo centraal en zichtbaar mogelijk in de straat die onze 'afgebakende' ruimte vormt. Per dag heeft een reclamer een bepaalde straat of een deel van een straat die hij of zij op zich neemt. *"This is my normal Friday route. [...] When the residents start knowing you and the other reclaimers also... they know you are the one that works here. So it's not about territory... but it is about consistency, it's about being consistent."* legt Luyanda me uit. Normaal gezien weten reclaimers perfect welke vuilnisbakken wel hun 'verantwoordelijkheid' zijn en welke niet. Er heerst een vorm van wederzijds respect naar collega's toe om enkel op andere plaatsen te werken, als de lokale reclamer afwezig is. Scelo vertelde me op een ander moment bijvoorbeeld dat hij en Luyanda al meer dan vijf jaar samen werken in de *Willson street* tussen de *1st avenue* en de *3rd avenue* in *Fairland*. Sinds enige tijd werken ze samen met nog een derde partner, Jabu. Door deze samenwerking kunnen ze elkaar vervangen indien nodig en zo consequent wekelijks aanwezig zijn. Toch duiken er nog regelmatig

andere reclaimers op die in vuilnisbakken beginnen te zoeken in ‘onze’ straat. De reclaimers gaan dan in discussie met deze personen, die ze ‘dieven’ noemen, om hen op hun plaats te zetten. *“He knows, he is supposed to be on that road; that is his road, you know. And we actually, because he moans a lot, even gave him the other road, because he wants to work so hard. So he waits for us to go around the corner and he comes in. I know him. He does it every day. This guy is greedy, he doesn’t share with other people.”* Door zich te verzetten tegen indringers en consequent aanwezig te zijn, eisen ze op die manier toch een soort van *ownership* op, over de ruimte. Soms leidt dit ook tot (gewelddadige) confrontaties, op 28 augustus bijvoorbeeld hadden bevriende reclaimers het aan de stok met een groep informele mijnwerkers of Zama Zamas die, nadat de autoriteiten verschillende mijnschachten definitief hadden afgesloten, zich poogden in te werken in een wijk als reclaimers. Reclaiming is in dat opzicht een *back-up plan* voor vele mensen, al is het niet altijd gemakkelijk om een plaats te vinden in het systeem.

Figuur 14: Materiaal verzamelen, Mowbray Road, Greenside, 23 augustus 2019.

Naast de trolley leggen we de big bag open, de opstaande kanten zijn zo opgerold dat het straks makkelijk is om ze geleidelijk aan weer af te rollen naarmate de zak gevuld raakt. Vanaf dan wandelen we naar vuilnisbakken die reeds langs de straatrand staan. De andere worden één voor één buitengezet, vaak door de *domestic workers* wanneer hun werkdag begint. Met deze werkers hebben we soms korte gesprekken, de bewoners zelf krijgen we nauwelijks te zien. Het echte reclaim-werk, het doorzoeken van vuilnisbakken, begint dan pas echt. Die vuilnisbakken vormen een soort van *urban mine* waaruit we ruwe materialen (her)winnen (Cavé, 2020). Ik leer van Luyanda de technieken en de kennis die daarvoor nodig zijn. De inhoud van de bakken bestaat meestal uit een verzameling kleinere vuilzakken, aangevuld met los materiaal. De combinatie van rottende etensresten, uitwerpselen van huisdieren en tuinafval zorgt voor een typische doordringende afvalgeur. Luyanda vertelt dat toen hij voor de eerste keer een vuilnisbak opende, hij onmiddellijk terug vertrokken is omwille van de geur en

gezworen heeft om het nooit meer te proberen. Ondertussen weigert hij zich te laten tegenhouden door de geur. Hij legt uit dat de beste strategie is om te beginnen met, waar mogelijk, de bovenste gesloten zakjes uit de bak te halen om er zo diep mogelijk in te geraken. Vervolgens is het de bedoeling om de juiste materialen te herkennen en uit de bak en de gesloten zakken te halen. We scheuren deze laatste telkens open in de bak en nemen het waardevolle materiaal er weer uit. Dit proces herhalen we tot er uiteindelijk niets meer of enkel nog ‘afval’ achterblijft. Er zijn zo’n vijftien verschillende soorten materiaal die we verzamelen: *poly prop* of *PP*, *koeldrink* of *PET flessen* (transparant, bruin en groen), *milkbottles* en verpakkingen van schoonmaakproducten of *HDPE*, *mixed plastic*, *clear plastic*, *black plastic*, *white paper*, *newspapers* of *flat news*, *cardboard*, *tin cans* of *steel cans*, *aluminium cans*, *koeldrink cans*, *heavy metals* en *e-waste*.³¹ Daarnaast nemen we ook andere waardevolle of herbruikbare spullen zoals schoenen, kleren en kinderspeelgoed, mee. Van de materialen die resteren in de vuilnisbakken hebben een deel effectief het einde van hun leven bereikt (papieren tissues, bepaalde soorten plastic). Een tweede deel heeft voorlopig nog geen waarde omdat de interesse vanuit de recyclage-industrie ontbreekt (*foodcontainers* uit *polystyrene* of *stryofoam*, drankkartons, groenafval). Als derde zijn er materialen, zoals glas, waarvan de prijs niet opweegt tegen het gewicht, deze verzamelen we enkel indien de te overbruggen afstand dit toelaat of we kunnen rekenen op een vrachtwagen voor vervoer.³²

Figuur 15: ‘Reclaimers have the experience of going through the bin’, Wilson street, Fairland, 29 augustus 2019.

³¹ Dit zijn de termen die gangbaar zijn in het recyclagelandschap in Johannesburg en verweven zijn in het dagelijks taalgebruik van de reclaimers. Deze *language of a reclaimer* typeert hen en symboliseert de expertise die ze hebben binnen hun vakdomein.

³² Zie hoofdstuk 3.1.2 Beginnen met een schone lei

Ik leer hoe ik de materialen kan herkennen, niet alleen visueel maar ook door de textuur en de vorm te voelen en te luisteren naar kraakgeluiden. Millar (2018) omschrijft hoe zij gelijkaardige trucs leerde om zelfs in ondoorzichtige vuilniszakken materialen te identificeren door alle zintuigen te benutten. Dit soort handelingen, het herkennen en herscheppen van orde door het identificeren, verzamelen, sorteren en bundelen van de materialen, tonen volgens haar de complexiteit en gelaagdheid van deze vorm van arbeid (Millar, 2018: 14). De verzamelde materialen brengen we telkens terug naar de trolley waar we ze in de big bag deponeren. Dit proces herhaalt zich de volgende uren kriskras door de straat. Naarmate de big bag gevuld raakt, moeten we er rekening mee houden dat we het materiaal goed verspreiden en zo compact mogelijk samendrukken. Zware materialen ordenen we bij voorkeur zo laag mogelijk. Met karton verstevigen we de randen zodat er een stabiel en stevig geheel ontstaat. Wanneer de Pikitup-truck tussen negen en tien uur in de straat verschijnt is het werk net afgelopen. Een laatste stap voor het vertrek terug richting Bekezela is het balanceren van de big bag, die op een goede dag tussen de 200 tot 300 kilogram kan wegen, op de trolley. *“I want it to be level. It must be all steady. A properly loaded trolley”*. Om de lading gelijkmatig te verdelen, legt Luyanda nauwkeurig een aantal houten planken op de karretjes zodat er een groter draagvlak ontstaat. Als deze stap goed gebeurd is, voel je amper het gewicht van de zak op de weg terug naar huis, legt hij me uit.

Figuur 16: Houten planken zorgen voor meer balans, Wabord Road & Wilson street.

Onderweg wandelen we nog langs Milpark waar we Jabu ontmoeten. Het trio Luyanda, Scelo en Jabu heeft naast het reguliere werk in de buitenwijken eveneens een vaste overeenkomst met 44 Stanley, een locatie waar ze zes dagen per week recycleerbaar materiaal kunnen ophalen. Deze

voormalige industriële site in Milpark maakt deel uit van de gegentrificeerde wijk Melville en is een typisch voorbeeld van de *new urbanism* trend in de stadsvernieuwing (Dirsuweit, 2009: 8). 44 Stanley bestaat uit een verzameling aan horecazaken en winkeltjes die artisanale en hippe producten verkopen, gecentreerd rond een groene binnenplaats. Het is een oase van rust, die een zo inclusief en progressief mogelijk karakter tracht te tonen. Desondanks trekt de locatie vooral een (wit) hogere-middenklasse publiek aan. De samenwerking biedt voor de groep reclaimers een mooie opportuniteit en vormt een relatief zekere inkomstenbron. Ze helpen elke dag met het buitenzetten van een tiental vuilnisbakken, hiervoor krijgen ze toegang tot de site via een zijpoort. Bovendien neemt het werk niet veel tijd in beslag waardoor ze zich de rest van de dag kunnen focussen op bijvoorbeeld werk voor ARO. Toch voelt de samenwerking dubbel en ambigu aan, de relatie schommelt tussen inclusie en exclusie. De winkels en andere zaken steunen het recyclage-initiatief maar maken geen aanstalten om hun afval reeds gesorteerd aan te bieden. Etensoorresten en beschadigde vinylplaten van de lokale recordstore komen bijvoorbeeld in dezelfde bak terecht, waardoor de reclaimers letterlijk het vuile werk moeten opknappen. Ze krijgen dan wel toegang om het afval te verwerken, maar een bewakingsagent kijkt erop toe dat ze de site niet verder betreden dan nodig is. Voor de klanten blijven ze volkomen onzichtbaar en door de hoge prijzen is deze plaats voor hen als consument onbereikbaar. Toch hopen de reclaimers met meer bedrijven, gelijkaardige samenwerkingen op te starten in de toekomst. Logischerwijs produceren dit soort bedrijven dagelijks grote hoeveelheden afval die tot nu toe voor hen onbereikbaar zijn en opgehaald worden door private recyclagebedrijven.

De *to go collect* fase herhaalt zich elke dag opnieuw in een andere wijk. Al deze plaatsen hebben uiteraard hun eigenheden. De 7th Avenue in Parktown North waar we op maandag werken is gelegen op wandelafstand van de gigantische winkelcentra in Rosebank, in de drukke straat zijn verschillende kantoren gelegen waardoor we er meer dan elders *white paper* vinden. Melville, de wijk die op dinsdagen op het programma staat, is een even rustige omgeving als Greenside op vrijdagen, maar de reclaimers hebben er een beter contact met de lokale inwoners waardoor ze automatisch meer materiaal kunnen verzamelen. Op woensdag werken de drie reclaimers sinds kort in Bordeaux, een wijk in Sandton. Ten slotte trekken we op donderdag naar Fairland, de Wilson Street is een straat met druk verkeer, die ook van alle werkplekken het verste van alle locaties gelegen is ten opzichte van Newtown. Door de hoeveelheid beschikbaar materiaal en het vooruitzicht op transport met een vrachtwagen van en naar de locatie, zal dit ook in de toekomst wellicht zo blijven.

3.1.2 Beginnen met een schone lei

Al meteen de eerste keer dat Luyanda me een rondleiding geeft in Bekezela, vertelt hij dat hij graag de parkeerplaats onder de brug, die in onbruik is geraakt, wil gebruiken om daar gezamenlijk het materiaal te sorteren. De mogelijkheid om deze ambitie te realiseren, vond plaats tijdens mijn veldwerkperiode wanneer ARO werd benaderd door een kleine onderneming die een innovatieve recyclagemethode had ontwikkeld om uit allerlei zachte, zwarte plastic olie te extraheren. Dit type materiaal verzamelden de reclaimers niet automatisch omdat de *buy-back* centra het niet accepteren, hierdoor komt het dus op de stortplaatsen terecht en niet in het recyclagecircuit. Qondile, de bedenker van het proces, begreep dat hij enkel toegang kon krijgen tot het ruwe materiaal via de reclaimers. Om deze nieuwe vorm van recyclage verder te ontwikkelen, kreeg hij financiële steun van SASOL, een groot petrochemisch bedrijf. Voor SASOL was dit eveneens een manier om hun EPR na te komen door een recyclage-initiatief te ondersteunen. Een belangrijk onderdeel van de overeenkomst die werd gesloten, is het gebruik van een door SASOL ter beschikking gestelde *flatbed-truck*. Op een comitévergadering die ik bijwoonde, was Qondile ook aanwezig om het project verder voor te stellen. Het valt op dat er veel interesse is om de truck te gebruiken. De comitéleden zijn ervan overtuigd dat iedereen toegang moet krijgen tot het gebruik ervan omdat dit zo is beloofd. Voorlopig is Qondile zelf echter de enige die over het juiste rijbewijs beschikt en hij geeft aan dat hij niet 24 uur op 24 uur achter het stuur kan zitten. Eli maakt tijdens die vergadering duidelijk dat ze een plan moeten uitwerken om zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van deze opportuniteit. Ze beslissen daarom om te starten met een testproject met de reclaimers van Bekezela.

Meteen na de vergadering roepen Scelo, Jabu en Luyanda alle geïnteresseerde reclaimers uit hun gemeenschap samen op de parking onder de brug. Nadat Qondile opnieuw zijn uitleg heeft gedaan, besluiten zo'n 16 reclaimers om een nieuw samenwerkingsverband aan te gaan om zo samen gebruik te maken van de truck voor het vervoer van en naar de reclaim-locaties. Dit is mogelijk omdat ze telkens in dezelfde buurt werken. Er hangt een enthousiaste sfeer, "*We just founded our own cooperative*", stelt Luyanda. Al vult hij later aan dat ze dat label eigenlijk liever niet kleven op de samenwerking, omdat afval en recyclage coöperatieven in de informele sector een grote kans op falen hebben. Godfrey en Oelofse (2017) hebben het over 91,8% kans op falen. Dit door het gebrek aan gedegen infrastructuur (transport, werkmateriaal, en locaties om materiaal te sorteren en te stockeren), maar ook door operationele uitdagingen zoals moeilijke toegang tot de markt voor recyclagemateriaal. Een van de afspraken die de deelnemende reclaimers maken, is om te beginnen met een schone lei. Ze zullen allemaal nog een laatste keer hun verzamelde materialen individueel verkopen aan het buy-back center om zo te starten met lege big bags. Daarnaast besluiten ze om de sorteerhub te verplaatsen naar de ruimte onder de brug waar er meer plaats is om materialen langer

te stockeren dan op de binnenplaats van Bekezela. Deze hub en de organisatie ervan zullen verder aan bod komen in het volgende deel van deze thesis.

De vrachtwagen zorgt er niet alleen voor dat reclaimers tijd winnen door hen van en naar de buitenwijken te vervoeren, het is daarnaast ook veiliger en doordat ze niet de volledige route te voet moeten afleggen, kunnen ze bovendien meer en zwaardere materialen, zoals glas, verzamelen. Een ander voordeel is dat er een grotere groep reclaimers ontstaat die voor elkaar kunnen invallen waar nodig. Zo vertelt een van de reclaimers uit de groep dat hij een goede band had met twee bedrijven waar hij materiaal kon ophalen, maar omdat hij omwille van ziekte een maand niet kon werken, hij deze locatie is kwijtgeraakt. Met het oog op een snel vertrek 's ochtends, staat de truck geparkeerd in de *sorteerhub* naast Bekezela; omdat de reclaimers vrezen dat mensen zullen proberen om hem te stelen, spreken ze een beurtrol af om het voertuig tijdens de nacht te bewaken. Hoewel de Bekezela-samenwerking goed van start ging en heel wat voordelen heeft, duiken er sneller dan verwacht problemen op. Wanneer Qondile bijvoorbeeld niet komt opdagen wegens andere verplichtingen en de reclaimers dit pas te laat te horen krijgen, kunnen ze die dag niet meer vertrekken omdat ze dan de race tegen Pikitup zouden verliezen. Zowel de vrachtwagen als de reclaimers blijven die dag werkloos in Bekezela achter, wat voor de nodige frustraties en problemen zorgt. Als we een week later terugkeren naar Fairland, kan een andere reclamer niet begrijpen dat hij aan het werken is in het deel van de straat waar Luyanda en zijn collega's al jaren werken. Als argument geeft hij aan dat de week ervoor niemand aanwezig was. Gelukkig kan de groep reclaimers snel anticiperen op de afhankelijkheid van een externe chauffeur. Michael, een van hen, haalde ooit het vereiste rijbewijs, maar gooide het weg omdat hij het niet nodig had als reclamer. Met de steun van de groep kon hij het document laten vernieuwen. *"We want to create employment from inside"* zegt Qondile. Op dezelfde manier konden ze ook helpen het vorklift rijbewijs van een collega te vernieuwen.

Figuur 17: Een deel van de Bekezela-groep & Qondile bij de truck, Fairland, 29 augustus 2019.

3.1.3 Reclaiming the right to the city

*"We are breaking walls, between us and residents, between us and the city,
between us and all government entities".*

(Eva Mokoena, 17 augustus 2019.)

De reclaimers bewegen zich door en werken in een ambigue *in-between* wereld (Harrison et al., 2014: 31). Zowel fysiek, economisch, als op institutioneel vlak vallen ze tussen de spreekwoordelijke plooiën. Hun activiteiten en inspanningen worden ondergewaardeerd, onbeschermd en over het hoofd gezien (Charlton, 2014). In de *to go collect*-fase ervaren de reclaimers hoe ze zeker drie, onderling verbonden, deelaspecten van hun *right to the city* continu moeten verdedigen en reclaimen. Ten eerste staat de vrijheid om aanwezig te zijn in de publieke ruimte, om fysiek en sociaal deel uit te mogen maken van de stad, ook in de sterk beveiligde wijken, blijvend onder druk. Ze reclaimen daarbij geen abstract recht op de stad, maar een effectieve fysieke ruimte om in te werken (Neuwirth, 2016: 311). Ten tweede kan de strijd om (de toegang tot) recycleerbaar materiaal, om actief deel uit te mogen maken van de stedelijke afvalverwerking en om erkenning van hun expertise en capaciteiten op dat terrein eveneens gezien worden als de strijd om *the right to the city* (Fernandez, 2020: 181). Als derde ervaren de reclaimers hoe hun toekomst in de stad sterk bepaald en geproduceerd wordt door anderen zoals beleidsmakers, bedrijven en hulporganisaties. Ze krijgen niet altijd de vrijheid om zichzelf, de stad en hun plaats in de stedelijke ruimte te denken en te herdenken, te maken en te her-maken. In die zin is het reclaimen van recht op de stad eveneens een proces om inspraak of zelfs het laatste woord te krijgen over de eigen ontwikkeling in de stad. In het laatste deel van dit hoofdstuk ga ik verder in op hoe de reclaimers op deze drie terreinen merken hoe infrastructuren, systemen en mensen, beslag leggen op hun recht op de stad en zo op hun toekomst. Ik kijk eveneens naar hoe ze hierop anticiperen en er weerstand tegen bieden, net gedreven door hun hoop en aspiraties voor de toekomst.

FYSIEKE EN METAFORISCHE MUREN

Volgens de Zuid-Afrikaanse grondwet heeft iedereen het recht om gebruik te maken van de publieke ruimte, iedereen moet zich vrij kunnen bewegen door de stad (Landman & Badenhorst, 2014). In de praktijk echter blijft elke fysieke ruimte in het land gemarkeerd en gedefinieerd door zelden meer dan een raciale categorie. In de sociale ruimtes die zo ontstaan, worden fysieke gevaren, risico's en wat wenselijk is, nauwkeurig afgewogen (Hansen, 2012: 7). Vanuit een zogenaamd gevaarlijke, ingebeelde onderwereld in het centrum van de stad bewegen de reclaimers behendig door de brede straten die hen naar de werklocaties leiden. De straten die ze voornamelijk delen met auto's en andere gemotoriseerde voertuigen voelen eerder luchtledig en anoniem aan. Voor andere weggebruikers

lijken de reclaimers en hun trolleys in deze ruimte tegelijk onzichtbaar en te zichtbaar. Sommigen rijden de reclaimers aan hoge snelheid en gevaarlijk dicht voorbij alsof ze er niet zijn. Andere chauffeurs toeteren luid om hun onvrede duidelijk te maken of roepen verwijten vanuit het autoraam alsof de reclaimers de schuldigen zijn van alle files in de stad. Zowel in het weigeren om vaart te minderen, als in de verbale intimidaties, schuilt het sentiment dat de reclaimers niet thuishoren op de openbare weg. Zijzelf kaatsen de verwijten bijna consequent terug en blijven strijden om ruimte te krijgen tussen de andere voertuigen omdat ze van mening zijn hier even veel recht op te hebben. Nuttall en Mbembe (2007: 281) schrijven hoe de concurrentie met andere chauffeurs in de straten van Johannesburg “*a carefully calculated game of chance*” is. De reclaimers nemen met veel overgave en behendigheid deel aan dat ‘spel’. Ze werpen hiervoor, ondanks de vele risico’s, hun lichaam telkens opnieuw in de dagelijkse *struggle*. Om rond te komen, om het hoofd boven water te houden, is het voor hen letterlijk en figuurlijk onmogelijk *to stay put* (Simone, 2006: 361).

Figuur 18: Bewegen door de stad, Annet Road, 2 september 2019.

Niet alleen onderweg van en naar, maar ook op de reclaim-locaties zelf ervaren de reclaimers hoe hun *right to the city* niet onbetwist en gegarandeerd is. Omdat hun levensonderhoud afhangt van wat de inwoners van deze wijken als waardeloos afdanken, starten ze al vanuit een ongelijke positie (Millar, 2018). Die relatie van ongelijkheid wordt geaccentueerd en versterkt door de muren en beveiligingsinfrastructuren die het landschap in die delen van de stad beheersen. Zoals eerder al aan bod kwam, zijn deze muren een vorm van *imperial debris*, de overblijfselen van een gesegregeerd verleden (Stoler, 2013). De infrastructuur belichamen de scheiding tussen een *binnenwereld* en een *buitenwereld*, tussen veiligheid en gevaar, tussen familieleden en huishoudelijk personeel. Ze symboliseren de dualiteit tussen *binnen* en *buiten*, die de stad typeert (Mbembe, 2004: 385). De reclaimers botsen tijdens hun werk op fysieke muren en omheiningen die metaforisch zijn voor de verdeelde en begrensde realiteit. Ook het vuilnis dat ze verwerken, markeert volgens Fredericks (2018:

21) de grens tussen binnen en buiten: “*the inside is constructed as protected and safe whereas the outside — which can be ‘rubbished’ — is figured as potentially malevolent, disorderly, and dangerous*”. Hun aanwezigheid in de straten, buiten de muren, wordt meestal gedoogd. Maar ze werken er wel in een soort vacuüm of niemandsland, dat lijkt te bestaan tussen de ommuurde eilandjes.

De reclaimers voelen hoe veel inwoners hen toch als ongewenste indringers in de publieke ruimte percipiëren. Dit uit zich duidelijk bij de *gated communities*, afgesloten wijken waar ze zelfs geen toegang krijgen tot de straten en dus ook niet tot de vuilnisbakken (Landman & Badenhorst, 2014). In de toegankelijke *high-income areas* pogen buurtbewoners of private beveiligingsfirma’s soms alsnog te verhinderen dat reclaimers de vuilnisbakken doorzoeken of zelfs zich door de straten verplaatsen (Ward & Kamsteeg, 2006).³³ Dit doen ze al dan niet vanuit een *imperial nostalgia* (Stoler, 2008), een melancholie naar het veiligheidsgevoel en de ‘vrijheid’ in het verleden, die mogelijk waren dankzij de sterke restricties en controles op het gebruik van de publieke ruimte (Hansen, 2012). Dat bijvoorbeeld de *domestic workers* wel welkom zijn, voor een beperkte tijd, verklaart Mbembe (2004: 387) vanuit een soort wederzijdse afhankelijkheid die gelinkt is aan de structurele ongelijkheid en gekenmerkt wordt door een continue dialectische beweging tussen afstand en nabijheid. Het lijkt alsof de aanwezigheid van de Ander enkel wenselijk is in een dienstbare functie, maar als mensen moeten ze best zo ver mogelijk uit de buurt blijven (Appadurai, 2013: 140). De onbekende, ongevraagde buitenstaander, wordt door de bewoners al snel vereenzelvigd met de crimineel (Nuttall & Mbembe, 2008). In hun dagelijkse werkomgevingen, die gezien kunnen worden als hedendaagse zones van *imperial duress* (Stoler, 2013), staat het recht van de reclaimers om aanwezig te zijn dus onder druk.

Figuur 19: Werken voor muren, Randburg, 9 september 2019.

³³ Een duidelijk voorbeeld is een onofficieel en illegaal verbodsbord voor reclaimers, dat in juni 2019 opdook in een van de Noordelijke buitenwijken van de stad, wellicht opgehangen door buurtbewoners (News24, 2019).

De neiging naar exclusie van reclaimers in de wijken, die zo belangrijk zijn voor hun inkomsten, is grotendeels te verklaren door onwetendheid, hardnekkige stigma's en misverstanden die bestaan over hun beroep. Deze kaderen op hun beurt in een proces van ruïnering dat zich niet alleen uit in de sociale ruïnering van het leven van reclaimers, maar paradoxaal genoeg dus eveneens in het installeren van nieuwe barrières. Hoe meer muren en (sociale) restricties er worden opgericht, hoe moeilijker het is voor beide partijen om nog met elkaar te communiceren, om presumpties te ontkrachten en om in het algemeen samen te leven in een gedeelde stedelijke ruimte. Het is een proces dat zichzelf versterkt en de situatie verder doet polariseren. Het steunt daarvoor op het residu van ideeën en idealen uit het verleden; een latent onveiligheidsgevoel, een wantrouwen ten opzichte van de Ander en de drang naar orde en controle, om zo beslag te blijven leggen op de toekomst (Stoler, 2013: 21). Toch beargumenteer ik dat reclaimers zich actief verzetten tegen verdere ruïnering, om zo hun *right to the city* te reclaimen en veilig te stellen. Ze geven zelf duidelijk aan dat ze om te beginnen de virtuele muren en barrières tussen hen en de bewoners van de wijken willen doorbreken om zo duurzame relaties op te bouwen met het oog op de toekomst.

Figuur 20: Stereotiepe voorstelling van een reclaimer, muurschildering, Newtown, 29 augustus 2019.

De eerste stappen in deze reclaim-operatie zijn de stigmatisering en vooroordelen ten opzichte van de reclaimers counteren en de onwetendheid omtrent hun beroep wegnemen. Transformeren hoe ze gezien worden door inwoners (en zichzelf), is volgens Samson (2015: 19) een noodzakelijke eerste fase in de richting van verdere acceptatie en integratie als volwaardig deel van de samenleving en het recyclagelandschap. Zoals eerder al aan bod kwam, vertellen de reclaimers regelmatig hoe ze door andere burgers gepercipieerd worden als een *nuisance*.³⁴ Reclaimers voelen zich hierdoor letterlijk afgeschreven als afval, als waardeloos surplus (Bauman, 2004; Baderoon, 2018). Het

³⁴ Zie hoofdstuk 1.3.4 African Reclaimers Organisation

denigrerende stereotiepe beeld waarmee ze hebben af te rekenen, is dat van de reclamer als een onverzorgd, vuil persoon, die de straat vervuult door materialen te laten rondslingeren. Een vraag die ze vaak krijgen is: *“Why are you always so dirty?”*, het antwoord van Luyanda is duidelijk: *“It’s because I work in your bin, what did you expect?”*. Omgekeerd vertellen de leden van het ARO-bestuur dat ze tijdens formele interacties met media, bedrijven of overheidsinstanties soms de opmerking krijgen dat ze onmogelijk reclaimers kunnen zijn omdat ze niet vuil genoeg zijn. Alsof reclaimers permanent vuil zijn en niet het recht hebben op een net voorkomen. Iemand die hen op die manier als vuil beschouwt, doelt op meer dan wat empirisch vast te stellen vuil is. Dit soort morele stigmatisering is volgens Doherty (2019a: 100): *“a continuation of racist colonial conventions representing African bodies as filthy and polluting threats to the establishment of a reputable modern urban order”*. Het is een manier waarop een koloniale logica blijft doorspelen in de vorm van een *‘cultural politics of dirt’*, die exclusie van de reclaimers ‘rechtvaardigt’ (Doherty, 2019a; Newell, 2020).

Figuur 21: Reclaiming met Luyanda en Scelo, Wilson Street, Fairland, 29 augustus 2019.

Luyanda, Jabu en Scelo doen er tijdens hun werk in de buitenwijken alles aan om de bewoners geen enkele reden te geven hen als een bron van vervuiling en overlast te zien. Ze trachten zo zorgzaam mogelijk om te gaan met de infrastructuur en de omgeving. Los van elkaar wijzen Jabu en Luyanda me er in de Wilson Street bijvoorbeeld consequent op dat ik niet over het gras in de berm mag lopen omdat ik het dan zou beschadigen. Daarnaast leer ik hoe het absoluut noodzakelijk is om de plaats waar de trolley opgesteld staat en de buurt rond de vuilnisbakken netjes achter te laten. Ze zijn zich ervan bewust dat ze als ARO-leden een voorbeeldfunctie hebben en zien het ook als hun taak om collega’s erop attent te maken een gelijkaardige houding aan te nemen. Op 12 september heeft nog voor we arriveren in Fairland, al iemand anders enkele vuilnisbakken doorzocht, zoals blijkt uit het afval dat op de grond ligt. Dat zorgt voor frustraties bij bijvoorbeeld Scelo: *“Look how they made a mess, I must take it. Sometimes those people [de bewoners] would chase me away, because of what,*

because of rubbish that is not even mine. So I have to pick it up, but I'm not the one making a mess."

Een gelijkaardige situatie in Milpark werd veroorzaakt door zogenaamde 'nyaope-boys', drugsgebruikers proberen die via sporadische reclaiming hun verslaving proberen te bekostigen.³⁵

Figuur 22: Reclaimer met een balaclava, Newtown, 14 augustus 2019

Twee bijkomende, hardnekkige veralgemeningen zijn de assumpties dat reclaimers criminele intenties hebben en/of dat het drugsverslaafden zijn. Meerdere keren kreeg ik tijdens mijn veldwerkperiode te horen dat ik samenwerkte met de mensen die er niet voor terugdeinzen om spullen te stelen in de wijken waar ze werken. Als bij toeval lijken op de dag van de afvalophaling putdeksels en elektriciteitskabels, maar ook tuinslangen en vuilnisbakken te verdwijnen. Volgens Luyanda zijn het vooral de drugsgebruikers die verantwoordelijk zijn voor dit soort diefstallen: *"A person who smokes drugs can never pull a full trolley, they don't have the power. They will never store material because they constantly have the urge to smoke. So it will never be a real reclaimer. It's just an excuse."* Jabu houdt er daarnaast niet van dat een deel van zijn collega's hun hoofd verstoppen onder een *balaclava* omdat dit, volgens hem, zorgt voor wantrouwen en de verdere criminalisering van reclaimers in de toekomst zou kunnen versterken.³⁶ *"They could be criminals, you don't know because you could not see them. They are pulling the trolley and then maybe when they see the gate is open they enter and grab something. Tomorrow they [de publieke opinie] could say the people who*

³⁵ Nyaope is volgens de reclaimers zelf en Obakeng een veelvoorkomende en zeer verslavende drug op basis van laagwaardige heroïne, vaak gemengd andere producten zoals HIV-remmers en rattenvergif.

³⁶ Vooral veel Basotho-reclaimers dragen een *balaclava* tijdens het werken, in navolging van herders in de bergen van Lesotho dragen ze het vooral om hen te beschermen tegen de koude en de gure wind. Het kan ook functioneren als masker tegen stof en geuren uit de vuilnisbakken.

pull trolleys are criminals". Op dezelfde manier zorgen de muren ook voor achterdocht bij hem: *"You don't understand why they want the big walls. Maybe they are protecting themselves, but you will never know what is happening behind the walls, maybe they are criminals"*. Een andere uitspraak die reclaimers vaak herhalen is: *"I do this, so I don't have to do crime"*. Verder trachten ze om actief contacten te leggen met de beveiligingsbedrijven die patrouilleren doorheen de wijken en mee te werken aan het creëren van een veilige buurt door verdachte situaties door te geven aan deze beveiligingsagenten en de politie.

Als laatste kan hun aankomst en aanwezigheid in een wijk op de dag dat Pikitup het afval ophaalt voor buurtbewoners aanvoelen als een 'invasie', alsof het om een wedloop van 'aaseters' gaat die zich zoveel mogelijk van de *leftovers* willen toe-eigenen en de publieke ruimte hierdoor effectief *under siege* is (Ward & Kamsteeg, 2006; Murray, 2011). Waar de ruimtelijke verdeling van de reclaimers in de straten op het eerste zicht willekeurig en chaotisch lijkt, blijkt tijdens het reclaimen met Luyanda dat dit verloopt volgens een organisch gegroeid systeem, gebaseerd op consistente aanwezigheid. Dankzij deze vorm van organisatie kan een claimer al jaren in dezelfde straat werken. Toch blijven contacten tussen de bewoners en de reclaimers in de meeste gevallen zeer schaars. De vuilnisbak en de inhoud vormen de enige gegarandeerde verbinding tussen 'binnen' en 'buiten'. Paradoxaal genoeg weten de reclaimers veel over de buurtbewoners. *"I can tell you where most of the spendings go by looking at your bin. I can tell you whether it is a good month or a bad month. I can tell you if you go to church or if you are an alcoholic. By just opening your bin."*, vertelt Luyanda.

Het reclaimen van het recht op de stad is tot hiertoe in eerste plaats noch een abstract of symbolisch recht noch een formele politieke claim. De creatieve manieren waarop de reclaimers de straten 'claimen' of 'innemen', ondanks alles, doet denken aan wat De Boeck en Balaji (2016: 297) omschrijven als *"an even more basic and fundamental (and therefore even more deeply political) claim: the simple claim to be, to stake out a place for yourself, to exist."* (cf. Wilhelm-Solomon, 2020: 409). Het gaat hier om een actuele plaats, een *base of operations*, een plaats om te wonen en te werken (Neuwirth, 2016: 21, 311). Echter, het proces waarbij reclaimers het recht terug claimen om fysiek aanwezig te zijn in de publieke en sociale ruimte, zonder complicaties, ziet Samson (2015: 19), steunend op Judith Butler (2004), ook als een *ontological insurrection*. Ze verzetten zich actief tegen 'metaforische muren', de sociale en raciale categorisering, labels en vooroordelen, omdat deze wegen op hun *right to the city*. In die zin is reclaimen van het recht op de stad hier ook het reclaimen van volwaardig burgerschap. Reclaimers strijden actief om niet als *detritus* te worden aanzien door andere burgers, maar vooral door de overheid en de recyclage industrie (Chari, 2005; 2013; Samson, 2009: 13, 20). Om greep te krijgen op hun toekomst volstaat het daarom voor de reclaimers niet om enkel tot een vreedzame co-existentie met de inwoners van de wijken waar ze werken te komen. Het

doorbreken van de metaforische muren en het opbouwen van duurzame relaties en een vertrouwensband met de inwoners van de wijken, zien mijn participanten als een essentiële strategie in hun *struggle* om naast volwaardige burgers ook geaccepteerd te worden als *stakeholders* in het afval- en recyclagebeheer van de stad.

VOLWAARDIGE STAKEHOLDERS IN EEN INCLUSIEVE RECYCLAGESECTOR

Sterk gelinkt aan het streven van reclaimers om aanwezig te mogen zijn in de stedelijke ruimte, is hun 'strijd' om de toegang tot recycleerbaar materiaal. Ze hadden sinds het ontstaan van het fenomeen reclaiming in theorie onbeperkt toegang tot het materiaal dat bewoners in hun vuilnisbak wierpen, omdat de stedelijke diensten geen oog hadden voor de waarde ervan. De taak van Pikitup bestond bij de oprichting in 2001 dus louter uit het ophalen en dumpen van afval, van recyclage was geen sprake.³⁷ Het laatste decennium is de recyclagesector wereldwijd echter uitgegroeid tot een miljoenenindustrie, ook in Zuid-Afrika ontstond er een grote interesse in winst maken met de verwerking van materiaal dat voorheen waardeloos leek, tenzij voor reclaimers. Hierdoor is er een competitie ontstaan om het recycleerbaar materiaal en dat heeft volgens Lucia Fernandez (2020: 181) grote gevolgen: *"the livelihoods of traditional waste pickers [sic.], and their knowledge of recycling, are under threat."* In de stedelijke ruimte, waarin ze dus sowieso al een precaire positie bekleden, moeten reclaimers bijgevolg de confrontatie aangaan met kapitalistische entiteiten die de toegang tot het materiaal voor hen ondermijnen. Dit proces, waarbij ze de kapitalistische orde uitdagen, is volgens Fernandez daarom een strijd om het recht op de stad (Fernandez, 2020).

De reclaimers waarmee ik samenwerkte, herhaalden talloze keren dat zij als eerste waarde zagen in materialen die door andere werden afgeschreven als waardeloos afval. Ze zijn dan ook van mening dat *those capitalists* zich nu onrechtmatig proberen te verrijken door het materiaal toe te eigenen, door binnen te dringen in een systeem dat al langer bestaat. Onder andere Samson (2015a; 2017b; 2019b; 2020a; 2020b) heeft reeds uitgebreid onderzoek gedaan naar de impact van de veranderingen in het recyclagebeleid van de stad op de reclaimers, alsook over de pogingen om hen hierin te integreren. Ze stelt dat, paradoxaal genoeg, de integratie-initiatieven van Pikitup gezorgd hebben voor nieuwe vormen van exclusie en verwijst daarbij zelfs naar '*recycling colonialism*' want: *"integration is a mechanism of border control designed to eject and dispossess reclaimers rather than include them"* (Samson, 2019b:2). Dat de integratieplannen niet gestoeld waren op gesprekken met de reclaimers zelf en op empirisch en wetenschappelijk bewijsmateriaal, zorgde bij mijn participanten voor de nodige frustraties. De uitrol van het S@S-programma vervolgens, kan volgens Samson (2019b) gezien worden als een 'verovering' van een door de reclaimers opgezette '*recycling commodification*

³⁷ Zie ook hoofdstuk 1.3.3: Het recyclagelandschap in Johannesburg en de positie van reclaimers

zone' door de staat en een hedendaags kapitalistisch systeem (Samson, 2019b). In lijn met Stoler (2013) kan de uitrol van een systeem bijgevolg ook gezien worden als het uitoefenen van imperiale macht over de reclaimers, waardoor de overheid beslag legt op hun toekomst. Fernandez (2020: 182) schrijft dat door de pertinente weigering om de reclaimers als volwaardige *stakeholders* te erkennen, het bestaande recyclagelandschap, het 'traditionele' systeem dat de reclaimers opbouwden, grondig verstoord wordt. Reclaimers verdienen sinds de 'kaping' van hun systeem significant minder waardoor ze steeds meer risico's nemen tijdens het werken en bijvoorbeeld ook fenomenen als *cross-nighting* vaker voorvallen.³⁸

Nochtans bewijst cijfermateriaal dat werd verzameld door onderzoekers van CSIR dat alle reclaimers samen de recyclagedoelen die Pikitup voor zichzelf stelt, maar nooit haalt, vlot overtreffen (Godfrey et al., 2016; Sekhwela & Samson, 2019; Samson, 2020a). Gesterkt door onder andere die cijfers, eisen de reclaimers, onder de vlag van ARO, erkenning voor hun werk. Het ultieme doel is dat deze erkenning wordt omgezet in een financiële vergoeding voor hun, tot nu toe onbetaalde, diensten. Ik merkte op dat reclaimers trachten het recht op de stad op dit niveau te reclaimen via twee tactische benaderingen. Ten eerste proberen ze via lobbywerk en protest de beleidsmakers te overtuigen om reclaimers niet uit te sluiten uit de recyclagesector. Ten tweede gaan ze rechtstreekse samenwerkingsverbanden aan met inwoners om zo de directe toegang tot recycleerbaar materiaal te garanderen.

Eerder in deze masterproef kwam reeds de eerste reclaimersmars van 2017 aan bod en het belang ervan voor het eenheidsgevoel onder reclaimers. Vertegenwoordigers van (de voorlopers van) ARO zijn vanaf dan in onderhandeling getreden met de stad over de erkenning van het werk van reclaimers. Twee jaar na de eerste mars en vele gebroken beloftes later, was er opnieuw nood aan een protestactie, omdat hun roep om erkenning nog steeds in dovemansoren valt. Een tweede mars vond plaats op 2 mei 2019, enkele maanden voor mijn aankomst, en de belangrijkste eis was meer duidelijkheid over hun toekomst in het recyclagelandschap van de stad. Luyanda vertelde me met veel trots hoe ze die dag niet alleen de imposante Mandela Bridge, maar ook de zakenwijk Braamfontein letterlijk innamen. Aan de gebouwen van Pikitup presenteerden ze een memorandum met een lijst eisen aan het bedrijf, de burgemeester en de schepenen van milieu. Het is typerend voor de situatie dat niemand het document publiekelijk in ontvangst wou nemen. Toch was de actie een groot succes omdat die nogmaals hun belang bewees, net omdat reclaimers voor één dag massaal niet gingen werken. Het afval werd hier dus ook een hulpmiddel bij het protest (Fredericks, 2018; Doherty, 2019b):

"The impact that it had economically, of one day not going to work... Normally for example in a location called Emmarentia, a high incoming area we collect on Fridays [...] So the guys didn't

³⁸ Over *Cross-Nighting* zie hoofdstuk 3.1.1 De dagelijkse routine / route.

go to work and normally Pikitup sends 5 service trucks to collect in that area, that day they had to send 9 trucks and they were not finished two days later. The job that took us 3 hours took them 3 days with 9 trucks. That shows us that we are literally subsidizing the city. If we would stop for a week, we would break the system. The city will have to spend so much more money...”, Luyanda.

Dat de stad de reclaimers niet oprecht wil integreren en niet gelooft in de capaciteiten van ARO is volgens Eva, Louis en Steven ook duidelijk te merken in het beloofde project om alle reclaimers in de stad te registreren. Ze vertellen dat de stad dit registratieproces heeft uitbesteed aan een dure externe partner, terwijl een groot deel van de reclaimers al door ARO is opgenomen in een eigen leden-databank. De ARO-bestuurders werden vervolgens geacht om gratis mee te helpen aan het registratieproces. *“They are not taking us serious but it’s us that are on the ground, we know the reclaimers, we don’t know who they were going to register.”*, zegt Steven. Daarbij komt dat de stad enkel reclaimers met een geldig (Zuid-Afrikaans) paspoort wilt registreren. Dit terwijl ARO al verschillende keren liet blijken dat ze willen dat ook mensen zonder papieren erkend kunnen worden. Steven vult aan: *“Waste doesn’t have any boundaries, waste doesn’t say you are from Lesotho, from Zim [Zimbabwe]...”*. De stad en Pikitup registreerden volgens Eva op drie jaar tijd maar iets meer dan 350 reclaimers, ARO nam uiteindelijk het heft verder in eigen handen en registreerde op acht dagen tijd zo’n 1600 reclaimers.

De ARO-leden beseffen dat duurzaam samenwerken met de stad nog een werk van lange adem is. Daarom trachten ze hierop te anticiperen door, naast lobbywerk en protest, vooral krachtige bondgenoten te zoeken bij de bewoners van de stad en andere relevante partners. Zoals Harvey (2012: 4) schrijft, is het recht op de stad een eerder collectief recht omdat het her-maken van de stad berust op het uitoefenen van de gemeenschappelijke kracht over de urbanisatieprocessen. De reclaimers willen rechtstreeks in interactie gaan met hun medeburgers en op een meer structurele manier samenwerken. Het uitbouwen en verduurzamen van deze relaties vormt zo een vehikel om hun plaats in het recyclagelandschap te verankeren en te herbevestigen.

Om te beginnen liet ARO in samenwerking met PETCO een eigen ‘vuilniszak’ ontwikkelen waarin buurtbewoners hun recycleerbare materialen gescheiden van het afval kunnen aanbieden. Ik help de reclaimers met het verdelen van de lege zakken door ze in de brievenbussen van bewoners te deponeren tijdens de wekelijkse werkdag in een bepaalde wijk. Ze hopen deze een week later gevuld terug te vinden. Dit systeem heeft als voordeel dat de reclaimers minder lang moeten zoeken naar materialen in een vuilnisbak waardoor ze properder en sneller kunnen werken, bovenal geeft het hen terug een gevoel van ‘ownership’ over de materialen (cf. Schindler & Demaria, 2019). Door gebruik te maken van dit laagdrempelige systeem geven de bewoners namelijk aan dat de reclaimers het

materiaal mogen nemen (Samson, 2020a). We leveren de zakken niet alleen af bij particulieren, maar ook bijvoorbeeld bij *eDeaf* in *Vrededorp*, een school en centrum voor dove en slechthorende personen waar ze exclusief recycleerbare materialen mogen ophalen. Ricco en Luyanda dromen er luidop over om via deze samenwerking dove reclaimers de kans te geven om gebarentaal te leren en om een vaste werkplek voor hen te creëren.

Bij voorkeur gaat de samenwerking met buurtbewoners nog verder zoals bijvoorbeeld het geval is in de wijk Bordeaux waar ze vergaande afspraken gemaakt hebben:

“In Bordeaux we have engaged with the community, with the residents, businesses, and now we have an agreement to come the day before Pikitup. We collect as much as possible and the day the capitalists come the only things they will find is dog poo and grass. It’s a way of us fighting back, unfortunately we’re fighting back alone without the main stakeholders”, vertelt Luyanda.

Het op punt zetten van dit soort samenwerkingen gebeurt via *trial and error*, er kruipt heel wat tijd en energie in van zowel de geëngageerde wijkbewoners als van de reclaimers zelf. Ik kon een meeting bijwonen tussen Luyanda, Rabele en een bewoonster uit Bordeaux. Tijdens dit gesprek werden de eerste weken geëvalueerd en verdere afspraken gemaakt over de nabije toekomst. De grootste *hiccups* waren volgens de bewoonster te situeren in de communicatie tussen de bewoners en de actieve reclaimers in de wijk. Ze spreken af dat de buurtbewoners een week later, op de ophaaldag, thee zullen voorzien voor de reclaimers wanneer ze arriveren in de wijk. Dit contactmoment biedt hen de mogelijkheid om hen toe te spreken om zo de samenwerking verder uit te kristalliseren.

Figuur 23: Meeting met buurtbewoner Angela en reclaimer Rabele, Brixton, 2 september 2019 (Foto door Luyanda).

Een belangrijke stap in het opbouwen van dergelijke samenwerkingsverbanden is volgens mijn participanten inderdaad het inzetten op goede relaties tussen de bewoners en de reclaimers. *“Getting*

to know the reclaimers”, is een onderwerp dat regelmatig terugkomt. De ARO-bestuurders zijn continu opzoek naar mogelijkheden om de reclaimers en de buurtbewoners bij elkaar te brengen. Ze trachten zoveel mogelijk aanwezig te zijn op buurtfeesten, straatmarkten en andere evenementen zodat beide partijen elkaar kunnen leren kennen buiten de reclaiming context.³⁹ Luyanda verduidelijkt het grote potentieel daarvan:

“When we are meeting with residents committees, we try to make it inclusive! You know, trolley rides for the kids,... we have a cleaning campaign in de neighborhood. Maybe there is a tree that fell on the road or the streets are dirty, we clean it up, have a meal together. It’s like a whole day, a family day. It gave us direct access. It’s going to a point now that the reclaimers there have nametags and that there is direct contact between the reclaimer and the resident to the point that the resident can call and say, you know what, I’m going to take out my material much earlier... come collect. You know it gives us a strong relationship that is being build.”.

Hij spreekt hier over een ander voorbeeld dat in dit kader vaak door mijn participanten wordt aangehaald. Het gaat over een pilootproject dat van start ging in september 2019 en in samenwerking verloopt met de wijkcomités van de wijken Brixton en Auckland Park, de Witwatersrand universiteit, Unilever South Africa en nog een aantal andere partners. Het uitgangspunt van dit interessante project is dat reclaimers betaald worden door de bewoners voor de dienst die ze aanbieden (Samson, 2020a: 17). Door het werk van de reclaimers, hun diensten en hun bijdrages aan de recyclagesector collectief te erkennen, ontstaat er nieuwe inclusieve gemeenschap die bij draagt aan de totstandbrenging van een duurzaam, participatief en democratisch recyclage systeem (Gutberlet, 2010; Samson, 2015b; Fernandez, 2020; 187). Het is dankzij dit soort samenwerkingen dat de reclaimers tot slot ook vergaande ambities en plannen kunnen koesteren over en voor de toekomst:

“Already we have two major suburbs that we are collecting 100% waste from. So Pikitup is not getting anything from there. So it is slowly growing. The target is by next year April [april 2020], we would have covered maybe 50% of the suburbs in Johannesburg. By the end of next year [2020] we will be taking all the material in de suburbs without the help of Pikitup and everything else.”, Luyanda.

De nabije toekomst tekent zich voor de reclaimers af als een zichtbare, maar onbepaalde, horizon. De onzekerheid over of ze al dan niet een plaats krijgen, of eerder behouden, in het stedelijke recyclagelandschap, kan wel een productieve kracht vormen, een *‘grounds for action’* (Cooper en

³⁹ Tijdens mijn veldwerk periode was er bijvoorbeeld de Jozi Book Fair in en rond Museum Africa en waren de ARO-leden in voor voorbereiding van het Streetopia Festival in Melville dat door ging op 12 oktober 2019. Op dit evenement planden ze niet alleen in interactie te gaan met buurtbewoners, het was ook de eerste keer dat ze gevraagd werden om de afvalverwerking van het evenement volledig op zich te nemen.

Pratten, 2015b: 3). Waar elementen uit het verleden en het heden (zoals bijvoorbeeld de besproken ‘symbolische muren’ en het ‘*recycling colonialism*’), het zicht op die horizon dreigen te vertroebelen, zorgen nieuwe mogelijkheden (zoals de resident-reclaimer samenwerkingen) voor hoop (Guyer, 2017). Het is de aanwezigheid van hoop, op erkenning, die een handelingsvermogen kan activeren en kan zorgen voor het vertrouwen in ‘de volgende stappen’ van ARO en de reclaimers als gemeenschap (Guyer, 2017: 12). In die zin reclaimen ze bijgevolg zo niet alleen het recht op de stad maar ook de toekomst.

Figuur 24: Foto's op vraag ARO van reclaimers uit Vrededorp/Fietas, 24 augustus 2019.⁴⁰

RECLAIMERS ALS PROTAGONISTEN IN HUN EIGEN VERHAAL

Naast een plaats ‘om te zijn’ in het stedelijk weefsel en beschouwd te worden als volwaardige *stakeholders* in de MSWM-systeem, willen reclaimers als derde vooral ook protagonisten zijn in hun eigen ontwikkeling in de stad en er een toekomst voor zichzelf kunnen uittekenen. Volgens David Harvey gaat het recht op de stad veel verder dan de gelijke toegang tot de stad en de mogelijkheden die ze biedt: “*it is a right to change and reinvent the city more after our hearts' desire.*” (Harvey, 2012: 4). Het streven naar het recht op de stad is hier een streven naar een stad als een ruimte van co-creatie, als een collectieve ruimte voor én door de mensen die er gebruik van maken (Wilhelm-Solomon et al., 2016: 11). Als overheidsinstanties, bedrijven, (hulp)organisaties, buurtbewoners of andere de reclaimers trachten te ondersteunen doen ze dat volgens Samson (2020a) en de reclaimers zelf nog te vaak door middel van een ‘liefdadigheidsbenadering’. Ontwikkelingshulp krijgt de voorkeur over structurele vergoedingen voor de diensten die reclaimers voorzien, er worden oplossingen bedacht voor reclaimers in plaats van mét reclaimers en de prioritaire problemen worden niet (juist) aangepakt (Samson, 2020a: 25).

⁴⁰ Deze reclaimers nemen deel aan het pilootproject in Brixton en Aucklandpark. De foto's zijn gemaakt op vraag van ARO. en zijn bedoeld om toe te voegen aan naamkaartjes zodat buurtbewoners hun lokale reclamer makkelijk kunnen herkennen.

De trolleys, die eerder al essentieel werkmateriaal bleken, vormen een goede illustratie om de visie van reclaimers op en ervaring met ontwikkelingshulp te verduidelijken. Een reclamer zonder trolley kan niet of amper werken en moet beroep doen op bereidwillige collega's uit de buurt die een zwaardere lading kunnen en willen vervoeren. De reclaimers zijn het meest zichtbaar wanneer ze zich door de straten verplaatsen, en dan vooral op de terugweg met een gevulde big bag. Het is logischerwijs ook op deze momenten dat ze de meeste ruimte innemen in het verkeer. We wandelen op drukke wegen, waar er geen ruimte is voorzien voor andere weggebruikers dan auto's, over de middenstreep omdat auto's daar het meeste afstand houden. Dit leidt niet alleen tot gevaarlijke situaties maar ook tot boze blikken en verkeersagressie. Vanwege de zichtbaarheid in het straatbeeld, is dit een van de eerste 'problemen' die bedrijven en organisaties willen aanpakken wanneer ze ondersteuning aanbieden aan de reclaimers. Met het idee dat financiële steun op een verkeerde manier gebruikt kan worden, trachten ze materiële hulp te verlenen door hen 'betere' trolleys te schenken. Ik had hierover het volgende gesprek met Luyanda op 23 augustus 2019:

Luyanda: *"We had A LOT of private companies coming in to say: "We wanna help you design the trolleys", and every time they come we are like: "Naaah" [Lacht]; "Noooo" [Lacht]; "That one is gonna have a problem". [...] This [trolley, de huidige] is like 20kg, this is like 95% plastic, there is no lighter material that you can get. But they made it out of metal. They brought us a trolley that is 80kg. Pure steel. We told them: just before you distribute them all, just distribute five for now and give it a week. A week later two guys had a broken back, three guys sold them. [Lacht]"*

Joppe: *"For scrap?"*

Luyanda: *"For scrap, [Lacht] like it's useless, it's heavy. Another [trolley] was made in one piece of wood, they gave it to me to test it for a week, on the second day it was in two pieces. [Lacht] There it is, it didn't last a week. The other ones came with a motorized trolley. Okay motorized trolley, not a problem. Let's try it out. They brought it and normally I would collect like 200kg - 250kg a day, it couldn't stand it! The motor was running and there was an up-slope, it just died [Lacht], like what? I had to ask the other guys: "please help me" [Lacht]. [...] So we told them, if you want to design a trolley, get the reclaimers, get two or three reclaimers to design the trolleys."*

Wanneer er dus de (goedbedoelde) intentie is om reclaimers te helpen, worden ze vaak niet genoeg betrokken in het proces. Ze worden niet geraadpleegd als specialisten in hun vak, alsof ze geen kennis van zaken hebben die relevant is voor de officiële recyclageprogramma's (Samson, 2020a: 25; 2020b: 198). Het bovenstaande voorbeeld is tekenend voor alle situaties waarbij hun *agency* ontkend wordt. Luyanda vult daarbij aan dat beleidsmakers, maar ook anderen, hen op een paternalistische manier

benaderen: *“They say: this is how you are supposed to be developed”*, in plaats van in interactie te gaan en samen na te denken over hoe ze zich verder kunnen ontwikkelen in de toekomst. De reclaimers voelen zich door het *‘charity model’* geïnfantiliseerd, vernederd en niet gerespecteerd (Samson, 2019b; 2020a: 25).

Reclaimers moeten betrokken worden bij beslissingen en processen die hun leven beïnvloeden en een impact hebben op hun belangen, alleen zo kunnen ze echte *‘agents of change’* zijn in het stedelijke landschap (Gutberlet, 2008: 78). De vrijheid om zichzelf en de stad te her-maken is volgens Harvey (2012: 4) een van de waardevolste maar tegelijk ook meest verwaarloosde mensenrechten. Samson (2020b) en Gutberlet (2008) stellen daarom voor om meer in te zetten op het uitbreiden van de vermogens en capaciteiten die reclaimers en reclaimersbewegingen hebben. Deze benadering kan hen ondersteunen bij de versterking van diepere eisen en de uitbouw van meer expansieve visies op de toekomst (Samson, 2020b: 200). Dankzij ARO kunnen de reclaimers ook actief hun stem luider laten klinken en beleidsbeslissingen die hun leven affecteren beïnvloeden. Het beste voorbeeld daarvan is het tegenhouden van enkele contracten voor private bedrijven, dankzij collectieve inspanning en steun van buurtbewoners.⁴¹

Mijn participanten verzamelen in deze eerste fase van hun werk niet alleen recycleerbaar materiaal, ze worden geconfronteerd met fysieke en symbolische restricties. Hun economische mogelijkheden in een sector, die ze zelf opbouwden, worden beknot en hun *agency* over de eigen ontwikkeling beperkt. Toch is het belangrijk om ook hier te kijken naar wat er nog gebeurt, naast verval, in de ruïnes en tussen het puin (Simone, 2004). Ze reclaimen op zeker drie niveaus een recht op stad door de bestaande (kapitalistische orde) uit te dagen en te streven naar een herstructurering van de sociale, politieke en economische relaties in de stad (Fernandez, 2020, 182). Voortdurend trachten ze hun positie in het stedelijk (recyclage)landschap te herwaarderen en laten ze hun stem luid klinken. Ze doen er alles aan om *agency* en een actieve rol te reclaimen. Of zoals Steven heel duidelijk maakt: *“Our motto is: there will never be anything or any decision taken about us, without having us”*. In het reclaim-proces staat het uitbouwen van goede relaties met buurtbewoners en andere relevante belanghebbenden centraal. Ze tonen daarbij *“the capacity to develop future-making relationships and alternative forms of social duration and perdurance that go beyond mainstream notions of economic development and growth.”* (Jaramillo, 2020: 69). Maar ook hun *capacity to aspire* komt hier tot uiting, ze maken hun collectieve eisen en verwachtingen heel duidelijk en pogen om zo hun plaats in het (recyclage-) landschap en de toekomst ervan te verankeren (Appadurai, 2004).

⁴¹ Zie hoofdstuk 1.3.4 African Reclaimers Organisation

3.2 To go sort

Het tweede deel van de dag speelt zich af in een geheel andere setting, namelijk op de sorteerplaats van de reclaimers. Het verzamelde materiaal wordt naar deze, meestal vaste plaats gebracht om verder te sorteren. Reclaimers die niet beschikken over voldoende ruimte of minder intensief en georganiseerd bezig zijn met deze job, zijn soms te zien aan de kant van de weg in de buurt van de buy-back centra waar ze het materiaal sorteren en onmiddellijk verkopen. In de meeste gevallen beschikken de reclaimers echter over een sorteerplaats in de buurt van hun woonplaats waar ze de materialen kunnen sorteren en bewaren. Dit was bijvoorbeeld telkens het geval bij de reclaimersgemeenschappen die ik bezocht in Johannesburg. Wel is er veel variatie mogelijk in de organisatie en omvang van deze *sorteerhubs*. De reclaimers van *Metro-Center* bewonen bijvoorbeeld een oude stelplaats van bussen en hebben daar ruim voldoende plaats om hun materiaal uit te sorteren. De gemeenschap in *Fietas* of *Vrededorp* gebruikt een braakliggend perceel op een kleine afstand van hun woonplaats, hierdoor kunnen ze hun materialen niet bewaken en dus ook minder lang opslaan. In dit hoofdstuk concentreer ik me verder op Bekezela, de locatie waar ikzelf meewerkte aan het sorteren van materialen.

Figuur 25: Reclaimers sorteren hun materiaal voor een klein buy-back center, Pretoria, 16 augustus 2019.

Na een voormiddag werken in de buitenwijken, arriveren we telkens rond de middag terug in Newtown. Op verschillende plaatsen in en rond het voormalige schoolcomplex zijn reclaimers bezig met het sorteren van het verzamelde materiaal. Deze plaatsen zijn typisch te herkennen aan een aantal gegroepeerde big bags die telkens gevuld zijn met een andere soort materiaal. Luyanda, Jabu en Scelo werken samen op de oude speelplaats van de voormalige school waar naast hen nog een drietal andere reclaimers hun big bags hebben opgesteld. Na onze aankomst plaatsen we de trolley en het verzamelde materiaal in een cirkel van zakken die toebehoren aan het trio. Vervolgens starten we met

het uitsorteren van de materialen per soort. In deze fase van het werk is het nog belangrijker dan bij de vorige fase om de verschillende soorten te herkennen en in de juiste zak te deponeren.

Om plaats te besparen in de zakken, drukken we de flessen en blikjes zo plat mogelijk door erop te trappen, het valt op hoe de stadsbewoners dit zelden doen. Karton scheuren we in handelbare stukken die we vervolgens zo compact mogelijk in de kartonnenzak proppen zodat er een consistent samengeperst geheel ontstaat. Regelmatig moeten de reclaimers mij op fouten wijzen en mijn sorteerwerk bijsturen nadat ik materialen die amper van elkaar verschillen in de verkeerde zak heb geworpen. Het moeilijkste is het onderscheid maken tussen spuitbussen uit staal of aluminium en tussen PP, HDPE of LDPE plastic. In eerste instantie maken de reclaimers me duidelijk dat het heel belangrijk is om te streven naar een zo correct mogelijk sorteerproces omdat het buy-back center enkel voor zuiver gesorteerde materialen betaalt. Pas later tonen ze me hoe ze soms creatieve technieken toepassen om het gewicht van de zakken op te drijven. Zo maken ze handig gebruik van het extra gewicht waar achtergebleven vloeistoffen in flessen en voedingsstoffen in andere verpakkingen voor zorgen en door verschillende emmers water toe te voegen aan de big bag met karton verdwijnt de lucht tussen de verschillende lagen en verzwaren ze het geheel. Dit doen ze uit onvrede met de lage prijzen die de opkopers bieden, zoals ik verder in deze masterproef nog zal bespreken. Ze vertellen me hoe andere reclaimers soms stenen of andere zware voorwerpen toevoegen aan de zakken, dit doen ze zelf niet, omdat ze toch liefst wel zo eerlijk mogelijk hun geld willen verdienen. We spenderen ongeveer een uur aan het sorteren van de drie zakken van de groep. De meer waardevolle materialen zoals zware metalen en e-waste worden afgedekt door er een big bag met ander materiaal op te plaatsen. Aluminium blikjes, die de meeste waarde hebben, worden in de woonst van Luyanda bewaard omdat het risico op diefstal anders te groot is.

Figuur 26: Luyanda bij zijn sorteerplaats op de oude speelplaats, Bekezela, 17 augustus 2019.

Figuur 27: De verschillende opgehaalde materialen, gesorteerd per soort.

3.2.1 Financiële waarde vs. milieuoverwegingen

In deze tweede fase creëren de reclaimers een nieuwe orde door de materialen zorgvuldig per soort te sorteren (Millar, 2018). In het sorteerproces (her)winnen ze zuiverdere materialen uit de bonte mix aan gereclaimde materialen. Het scheppen van die nieuwe orde door te sorteren, vormt op twee domeinen de aanzet tot de verdere ontplooiing van de capaciteiten en het vermogen dat de reclaimers in zich dragen. Ten eerste maken deze handelingen de herintroductie van de materialen als secundaire grondstoffen in de industrie mogelijk en activeren ze bijgevolg de herwaardering en het economische potentieel ervan. Het sorteerproces bereidt dus de vorming van kapitalistische *commodities* voor (Tsing, 2015). Het sorteren is een proces van *value creation* (zie ook figuur 9) en zorgt ervoor dat ze zichzelf en hun gezin in levensonderhoud kunnen voorzien. Voor quasi alle reclaimers is het financiële aspect de belangrijkste *incentive* om aan reclaiming te (blijven) doen, geeft Luyanda aan: “*Reclaimers are mainly driven by monetary value... if there is money they will do it*”. De keerzijde is dat ze niet alle, in theorie recycleerbare, materialen verzamelen, maar enkel diegene waar de buy-back centra voor willen betalen. Medina stelt, na gelijkaardige bevindingen, dat reclaimers inderdaad beantwoorden aan de dynamieken van de markt en niet aan milieuoverwegingen (Medina, 1997b: 25).

Ten tweede kan reclaiming een positieve impact hebben op het milieu. De sorteeracties ontgrendelen namelijk het ecologische potentieel bij de reclaimers. Zonder dit proces kunnen de materialen immers niet terechtkomen in de (globale) recyclagestromen. Met hun acties verfijnen of ‘raffineren’ ze de materialen zodat ze gerecycleerd kunnen worden, en niet alsnog in het milieu terecht belanden. Op die manier bewijzen de reclaimers een essentiële dienst voor het milieu en zo uiteindelijk voor de toekomst van de planeet. Dat hun werk niet enkel financiële waarde creëert maar ook waardevol is voor het milieu lijkt eerder een bijkomstigheid, eerder dan een beweegreden. Toch merkte ik hoe de reclaimers, onder impuls van ARO, in toenemende mate hun werk naar de buitenwereld toe *framen* als noodzakelijk en vitaal voor het milieu. In de volgende paragrafen bespreek ik hoe ze zichzelf zien als *environmental agents by default* en hoe ze handig gebruik maken van dat milieu-discours om greep te krijgen op de toekomst.

Figuur 28: Sorteren, Bekezela, 26 augustus 2019.

3.2.2 “We are environmental agents by default”⁴²

“We are saving the environment!” en “We are healing our environment!” zijn twee van vele milieu-gerelateerde uitspraken die regelmatig terugkomen in het discours van mijn participanten. Door de afwezigheid van functionerende grootschalige en formele recyclage-initiatieven, zijn het vooral de reclaimers die recyclage mogelijk maken in de stad. In de context van de wereldwijde klimaatcrisis, waarvan de afvalproblematiek een belangrijk aspect is (Kaza, 2018), groeit de bewustwording over de positieve impact van het reclaim-werk op het milieu bij een selecte groep van (activistische) reclaimers en inwoners. Evenwel heerst er vooral onwetendheid over deze impact, zowel bij de reclaimers als bij de stedelijke autoriteiten en de bevolking. Bij deze laatste twee bestaat zelfs de perceptie dat net de reclaimers, die leven in precaire omstandigheden in de marges van de stad, verantwoordelijk zijn voor de vervuiling en degeneratie van het leefmilieu. Hierdoor is de algemene perceptie over de relatie tussen de reclaimers en het milieu eerder ambivalent.

Aan de hand van het concept *environmentality* (Agrawal, 1995; 2005a; 2005b; Barnhart, 2016) beargumenteer ik in dit deel van deze masterproef hoe de reclaimers met wie ik samenwerkte weldegelijk een productief milieubewustzijn hebben ontwikkeld. Ze trachten dat bewustzijn om te buigen tot een productieve kracht waarmee ze de bestaande ambivalentie willen wegwerken. Dit pogen ze te doen door zowel bij hun collega’s als bij de inwoners van de stad een attitude- en mentaliteitsverandering teweeg te brengen richting een betere zorg voor het milieu door recyclage in samenwerking met de reclaimers. *Environmentality* of *milieubestuurlijkheid* is een begrip dat voortvloeit uit Foucaults (1991) concepten *governmentality* en *biopolitiek*. Het concept kan gebruikt worden om te kijken naar het complexe netwerk van machtsverhoudingen, bestuurs technieken, kennisproductie en discours, dat de interacties tussen mensen en het milieu beïnvloedt (Barnhart, 2016). Agrawal onderzoekt hoe mensen hun ideeën, gedragingen en acties op vlak van het milieu aanpassen als resultaat van milieubestuurlijkheid (Foucault, 1991; Agrawal, 2005a). Het concept is al vaker toegepast in studies rond afval, afvalverwerking en afvalbeheer. Dit om te bestuderen hoe de attitudes en acties van mensen op vlak van bijvoorbeeld recyclage kunnen veranderen in relatie tot het milieu, vanuit een hernieuwd milieubewustzijn (Armiero & D’Alisa, 2012; Barnhart, 2016; Leonard, 2013; Moore, 2012; Véron et al., 2018). De kracht om de *mindset* van mensen te doen veranderen, hoeft niet van bovenaf te komen, vanuit de overheid. Het is een productieve kracht, die vanuit alle sectoren en lagen van de samenleving kan komen, en dus ook vanuit de reclaimers (Foucault, 1980; Barnhart, 2016).

In de gespecialiseerde literatuur heerst er consensus dat de informele recyclagesector een unieke, duurzame *environmental service* voorziet naar de burgers en de autoriteiten van de stad toe

⁴² Bepaalde delen van hoofdstuk 3.2.1 zijn gebaseerd op eerder werk: Ruts, 2020a.

(Dias, 2016). Dit blijkt onder andere uit de uitgespaarde plaats op stortplaatsen. Elke reclainer verzamelt gemiddeld tussen 150 en 250 kilogram recycleerbaar materiaal op een succesvolle werkdag. In totaal komen dus miljoenen kilo's materiaal per dag door hun toedoen in de recyclage-industrie terecht en niet in het milieu (Godfrey & Oelofse, 2017). Een casestudie over Dehli in India bewijst dat het werk van de informele recyclagesector, die in omvang wel groter is dan die in Johannesburg, weldegelijk een impact heeft op het milieu en het klimaat. Het rapport besluit dat de sector er op jaarbasis verantwoordelijk is voor de vermindering van uitstoot van broeikasgassen gelijk aan de uitstoot van zo'n 175.000 auto's en verwijst bijgevolg naar de reclaimers als *cooling agents* (Chaturvedi et al., 2009).

Andere studies behandelen hoe de acties van de informele sector potentieel een duurzame en groene oplossing kunnen bieden voor het oplossen van de wereldwijde afvalcrisis (Medina, 2007; Navarrete-Hernandez & Navarrete-Hernandez, 2018). Gutberlet stelt om die reden ook het concept *participatory sustainable solid waste management* (PSWM) voor. Deze inclusieve benadering van afvalbeheer omarmt en ondersteunt de capaciteit en de mogelijkheid van reclaimers als *environmental stewards* en van reclaimers-organisaties om sociale en ecologische problemen te overkomen (Gutberlet, 2008; 2010; 2016; Gutberlet & Baeder, 2008):

"This also implies a shift towards recognizing recyclers as environmental service providers, instead of perceiving them as a nuisance and treating them with aversion. Empowering informal recyclers through capacity building, information and participation enables social inclusion. It dignifies the people who work with resource recovery." (Gutberlet, 2010: 172).

Onderzoekers zijn het erover eens dat het beleid en de houding van de (lokale) overheid ten opzichte van de sector, een bepalende impact heeft op de duurzaamheid van de prestaties van de reclaimers en de mate waarin ze hun potentieel kunnen ontplooien (Navarrete-Hernandez & Navarrete-Hernandez, 2018; Samson, 2020a; 2020b). Luyanda omschrijft zijn collega's op verschillende momenten als *environmental agents by default*. Met *by default* doelt hij ten eerste op het gegeven dat de zorg voor het leefmilieu inherent en automatisch al deel uitmaakt van hun werk. Ten tweede wil hij ermee duidelijk maken dat die rol bij hen is terecht gekomen bij gebrek aan andere oplossingen. Naar de mening van ARO verzuimen de overheid, de industrie en de rest van de bevolking het om voldoende zorg te dragen voor het milieu en de juiste acties te ondernemen.

Mijn participanten geven aan dat uiteindelijk de oprichting van ARO en de daarbij aansluitende trainingen en de toegang tot wetenschappelijke informatie vanuit organisaties zoals WIEGO hen de ogen heeft geopend om hun gezamenlijke impact op het milieu te zien. Door de *capacity building* (Gutberlet, 2010) en zichzelf te organiseren, beseffen ze dat ze weldegelijk een objectief vast te stellen verschil maken en een vitale taak voor het milieu uitvoeren. Hierdoor worden ze volgens Agrawal

(2005b: 151) *environmental subjects* die zelf een bron van milieubestuurlijkheid vormen. Vervolgens is het interessant om te bestuderen hoe het ARO-bestuur actief participeert in het (bij)sturen van het gedrag van de reclaimers en hun medeburgers en hoe ARO dus een milieubestuurlijkheid uitdraagt, die zich door alle lagen van de samenleving beweegt. De processen, systemen en technieken die ze daarvoor aanwenden zijn onderling verweven en vormen, zoals gezegd, een complex netwerk. Met het oog op de leesbaarheid van de bespreking die volgt, komen enkele manieren of technieken van milieubestuurlijkheid en hoe het verspreid wordt zowel intern als extern, na elkaar aan bod. In de realiteit is er echter geen vastgelegde volgorde in deze uitingen en acties maar vinden ze eerder tegelijk plaats.

VERBETER DE WERELD, BEGIN BIJ JEZELF

Om te beginnen merkte ik dat mijn participanten het milieubewustzijn verder proberen te verspreiden in hun eigen kringen, bij ARO-leden, sympathisanten en binnen de ruimere reclaimersgemeenschap in de stad. In deze groep is er namelijk nog veel onwetendheid over dit thema. Luyanda vertelt me het volgende hierover in het verkennende gesprek met enkele ARO-bestuursleden:

“No one wants to be a reclainer, let’s be honest. It’s a job that you end up doing because of circumstances. Those circumstances make that you don’t realize the influence your job has, for instance on the environment. Most reclaimers don’t know they are saving the environment, all they care about is making enough money for their children!”.

Deze uitspraak bevestigt opnieuw de financiële drijfveer van de reclaimers en de vaststelling dat niet iedereen beseft of begrijpt dat ze een grote rol spelen als *environmental agents*. Agrawal stelt dat het van belang is om te begrijpen hoe en uit te leggen waarom de reclaimers, of toch sommigen onder hen, het belang van zorg voor het milieu uiteindelijk wel accepteren (Agrawal, 2005b: 151).

Tenminste een deel van deze acceptatie is te verklaren vanuit negatieve ervaringen met de milieucondities in hun eigen leef- en werkomgeving (Agrawal, 2005a: 163; Anderson et al., 2013: 4). De positieve impact van hun werk is daar niet direct te merken. Ze worden dagelijks geconfronteerd met enorm veel afval, in alle fases van hun werk, maar ook in hun leefomgeving. Ze wonen, leven en werken erin en ook hun kinderen groeien op in deze realiteit. Met al hun zintuigen zijn ze getuige van de hoeveelheden vuilnis die de stad Johannesburg genereert en ervaren ze letterlijk hoe weinig de inwoners sorteren. Dit perspectief van de reclaimers, wiens realiteit is vervlochten met afval, is uniek en staat in schril contrast met de vervreemding van het weggegooid materiaal van de rest van de bevolking. Het afval lijkt op magische wijze te verdwijnen in het niets, nadat het in de vuilnisbak is geworpen (Tsing, 2015; Samson, 2015: 817). Maar de reclaimers leven dus in en rond die schijnbaar onzichtbare of zelfs onbestaande plaats, het *weg* in het *weggoaien* van afval.

Mijn belangrijkste participanten zijn zich er daarnaast ook van bewust dat ze niet alleen een positieve impact hebben op het milieu maar ook deel zijn van de milieuproblematiek. Bijgevolg komt hier milieubestuurlijkheid tot uiting wanneer ze de potentiële negatieve neveneffecten van hun activiteiten wegwerken en de bewustwording ervan trachten te vergroten. Luyanda geeft een voorbeeld uit zijn eigen leefomgeving in Bekezela en wijst me op de vervuiling rond de enige watervoorziening van de gemeenschap: *“Look at how contaminated this area is. This is our only water supply, but the contaminating material is mostly ours, we bring it here, so I feel responsible. Imagine the children here”* Om dit recht te zetten, organiseert hij met de andere ARO-leden uit Bekezela elke twee weken op zondag een opruimactie om de andere bewoners te stimuleren deze omgeving proper te houden. Ze ontlopen dus hun eigen verantwoordelijkheid niet en erkennen zichzelf ook als medeplichtige in het vervuilen van hun directe omgeving. Door materiaal te sorteren in hun *settlement* zwerft er veel materiaal rond in de buurt waar ook kinderen spelen. Als dat materiaal zich opstapelt, kan dat ook ongedierte aantrekken en problemen veroorzaken voor de gezondheid van (buurt)bewoners.

Figuur 29: Sterk vervuilde omgeving rond de enige waterkraantjes, Bekezela, 17 augustus 2019.

Naast deze opruimacties worden de problemen ook structureler aangepakt. Zoals eerder al bod kwam, was ik eind augustus 2019 getuige van hoe de reclaimers hun sorteer-plaatsen zoveel mogelijk verplaatsten naar de open ruimte onder de M1- brug net buiten de gemeenschap dit in het kader van een nieuw samenwerkingsverband.⁴³ Hoewel ik in het volgende hoofdstuk bespreek dat deze samenwerking vooral economisch interessant was, kadert de verandering in strategie bovendien

⁴³ Zie hoofdstuk 3.1.2: Beginnen met een schone lei

ook in bezorgdheden over milieuvervuiling volgens Luyanda: *“The reason why we are wanting to move the material out of the settlement is because it’s contaminating the environment.”*

Ook tijdens het werken zelf hecht niet iedereen belang aan het milieu. Enkele keren zag ik hoe de reclaimers enerzijds recycleerbaar materiaal verzamelden en sorteerden, maar anderzijds niet-recycleerbare materialen zonder waarde, bijvoorbeeld de verpakking van hun lunch, alsnog weggooiden op een plaats waar het niet hoort. Andere reclaimers dragen, in de ogen van bijvoorbeeld Scelo, te weinig zorg voor hun werkruimte en laten deze niet proper genoeg achter. Dit soort praktijken dragen bij aan misconcepties over hun werk en de stigmatisering van reclaimers als vervuilers. De vertegenwoordigers van ARO zien het bijgevolg als hun taak om ten eerste hun collega’s bewust te maken van het belang voor de zorg voor het milieu en ten tweede de rest van de bevolking te overtuigen dat hun positieve impact op het milieu groter is dan de eventuele negatieve gevolgen.

Het bewust maken van collega’s gebeurt in het werkveld door hen rechtstreeks aan te spreken wanneer er onverantwoorde praktijken worden gespot, maar vooral via informatieve meetings en trainingen. Het milieu-thema kwam regelmatig aan bod op vergaderingen van ARO die ik bijwoonde. De aanwezigen waren het volmondig eens dat ze nog meer zouden moeten inzetten op de bewustmaking bij alle reclaimers in de stad. Met die reden organiseerden ze infosessies rond bijvoorbeeld *‘Green economy’* en moedigde het bestuur de leden aan om deel te nemen aan een netwerking workshop met als onderwerp: *‘Reclaimers & the environment - Towards a sustainable model of integration’*. Die werd georganiseerd in het kader van Jozi Bookfair 2019 op 31 augustus en vormde een platform voor de reclaimers om rechtstreeks in gesprek te gaan met academici zoals Linda Godfrey en Melanie Samson over hun impact op het milieu. Via deze weg bereikt ARO natuurlijk nooit de volledige reclaimers-populatie in de stad. Volgens Gutberlet (2008: 82) is het echter door middel van een goede organisatie mogelijk om eventuele ongewilde neveneffecten van reclaiming te elimineren en de positieve impact te versterken. Door de geëngageerde leden te voorzien van de juiste informatie en training, kunnen zij op hun beurt de verworven kennis en het milieubewustzijn verder verspreiden in hun gemeenschap in de hoop dat meer reclaimers hun attitudes en acties aanpassen. Het is bijgevolg een proces van bewustwording waarbij uiteindelijk iedere reclamer zijn of haar verantwoordelijkheid dient op te nemen.

Hoewel het milieubewustzijn (nog) niet bij iedereen van ARO even groot is, weerspiegelt in de hierboven reeds besproken acties het geloof dat ze een rol te spelen hebben in de milieuzak. Volgens Agrawal (2015a: 173) is het logisch dat er verschillende gradaties zijn in overtuiging en betrokkenheid. Hoe nauwer reclaimers betrokken zijn met en bij de organisatie van de acties, hoe sterker de overtuiging aanwezig is dat zorgdragen voor het milieu belangrijk is. Die overtuiging kan vervolgens ook groeien of veranderen op langere termijn (Agrawal, 2005a: 162). Milieubestuurlijkheid is hier een

productieve en actieve kracht, dat is ook te merken aan de gegroeide interesse in het milieu-thema. In een gesprek met Melanie Samson vertelt Luyanda hoe collega's in het werkveld, hem erover aanspreken: *"Guys come to me asking: 'So, what is this thing about the environment?' There is an urge to have more information on what's happening."* Ricco bevestigt dat hij hetzelfde merkt in zijn gemeenschap in Vrededorp. Een bijkomende plausibele verklaring voor deze interesse is dat reclaimers het milieu-thema steeds vaker zien terugkomen in de berichtgeving over hen in de media, in reclamespotjes en via de sociale mediakanalen van ARO.⁴⁴

HET MILIEUDISCOURS

Niet alleen intern maar ook in de communicatie van ARO naar de buitenwereld trachten de reclaimers om actief de perceptie omtrent hun beroep en recyclage in het algemeen bij te sturen. Een eerste techniek die ze toepassen om het belang van hun werk voor het milieu te onderstrepen, is het aanpassen van het discours. Zo proberen ze consequent te benadrukken dat ze verantwoordelijk zijn voor het voorkomen dat duizenden kilo's recycleerbare materialen per dag in de natuur terecht komen. In diezelfde lijn spreken ze zo weinig mogelijk over 'afval' of 'waste-picking'. Eva benadrukt waarom: *"Waste is what goes to the landfills, it is not recyclable and has no value, only an environmental impact"*. Sinds 13 juli 2017, toen voor de eerste keer een reclaimers-mars georganiseerd werd voor meer erkenning, zijn reclaimers, en ARO in het bijzonder, 'ontdekt' door de media. Als de ARO-bestuurders de pers te woord staan, maken ze van de gelegenheid gebruik om te verwijzen naar de positieve rol van reclaimers voor het milieu. Omdat hun uitspraken gestaafd kunnen worden met wetenschappelijke bevindingen en ze worden bijgetreden door wetenschappers, brengt de media hun verhaal meestal positief. Op hun website en sociale mediakanalen, maar zeker ook wanneer ze een lezing geven of spreken met externe partners, hanteren ze eenzelfde milieu-discours. Daarin komen uitspraken zoals *"We perform a vital environmental service"*, *"We are subsidizing our environment"*, *"We make a substantial difference for the environment"* voortdurend terug. Dit milieuverhaal maakt van de reclaimers meer dan zomaar mensen met een precare sociaal-economische status. Het discours lijkt zijn effect niet te missen, steeds meer stedelingen en bedrijven willen de reclaimers steunen.

Het valt op dat vooral een kleine groep mondige kernleden het milieudiscours gebruikt, de brede achterban heeft het nog niet heeft overgenomen. Het proces om hen te sensibiliseren en te

⁴⁴ Scelo toont me trots hoe hij voorkomt in een reclameboodschap van Sunlight / Unilever die mensen moet aanzetten om meer te recyclen en te sorteren. Sunlight (2019, 4 juni). *Sunlight Presents - Reclaimers: Our partners in the circular economy* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=SVu6gtgXkns&t=22s>.

Tijdens mijn veldwerk ging daarnaast ook een mini-docu / reclame van biermerk Corona en Parley, over het belang van 'Street Surfers' in Johannesburg voor het milieu, viraal in Zuid-Afrika. Ook dit filmpje, deels opgenomen in Newtown, ontging de reclaimers niet. EYEFORCE (2019, 10 juli). *Street Surfers* [Video]. Vimeo. <https://vimeo.com/347314447>.

overtuigen van hun rol als *environmental agents* is, zoals beschreven, nog volop aan de gang. Toch is het mogelijk om in vraag te stellen of iedereen die wel met het discours aan de slag gaat, oprecht overtuigd is dat reclaimers een belangrijke dienst bewijzen voor het milieu. Zeker is dat ze door het te gebruiken (al dan niet bewust) handig inspelen op het feit dat het bij stadsbewoners in de high-income area's waar ze werken, 'populairder' is om bezorgd te zijn om het milieu en kritisch te zijn voor het milieubeleid van de overheid (Anderson et al., 2013). Deze bewoners zijn het project van de reclaimers snel genegen omdat ze goed zijn voor het milieu, de planeet en de toekomst ervan (Gutberlet, 2011: 648). Aan de hand van dit onderzoek is het evenwel niet mogelijk om met zekerheid uitspraken te doen over of reclaimers naast economische voortaan ook ecologische motieven hebben voor het uitoefenen van hun beroep. Volgens Agrawal is dit ook niet per se belangrijk. Hij poogt in zijn artikel over *environmentality* aan te tonen dat acties niet noodzakelijk voort hoeven te komen vanuit een bepaalde overtuiging (2005a). Het is volgens hem evenzeer mogelijk dat een overtuiging kan worden aangewend om andere acties, in deze casestudy het verzamelen van recycleerbaar materiaal, te rechtvaardigen op basis van een andere dan de oorspronkelijke, hier dus de economische, motivatie (Agrawal, 2005a). Het belangrijkste is om te kijken hoe ze vanuit de, mogelijk pragmatisch toegepaste, overtuiging dat hun werk een positieve impact heeft op het milieu, ook actief participeren in het verspreiden van een milieubewustzijn (Agrawal, 2005b: 151). Zo kunnen ze hopelijk anderen overtuigen om verder te kijken dan de vooroordelen over reclaimers, naar hun meerwaarde in de zorg voor een gezonder leefmilieu.

KENNIS EN EXPERTISE DELEN

Zoals al vaak in deze masterproef aangehaald, hebben reclaimers een grote expertise opgebouwd binnen het werk dat ze verrichten. Die verzamelde kennis maakt hen specialisten in de diensten die ze standaard leveren, het verzamelen en het sorteren van recycleerbare materialen. Maar het brengt hen ook in een interessante positie om hun kennis te delen, het stelt hen in staat om bijvoorbeeld de bevolking te leren hoe ze efficiënt hun materialen kunnen sorteren (Gutberlet, 2010: 173). Er heerst een grote onwetendheid bij de stadsbewoners, vaak begrijpen ze niet welke materialen wel of niet recycleerbaar zijn:

"We reclaimers have the experience of opening the bin and even take the material that was not in the plastic bag. Because residents don't understand Separation@Source. They think for example that it is about plastic only. Other things, like tin cans, metals, paper... they put in the normal bin, they think recycling is only about plastic. We reclaimers take the plastic but we know there is more valuable material in the bin." - Luyanda

De ambitie is dat ooit alle bewoners weten welke materialen recycleerbaar zijn en hoe ze die moeten aanbieden. In afwachting daarvan is *Separation Outside Source*, het huidige recyclagesysteem van de

reclaimers, het best mogelijke systeem (Samson, 2015). De reclaimers veroordelen dus het Separation@Source programma van de stad omdat ze nooit geraadpleegd zijn geweest. Heel wat misconcepties hadden vermeden kunnen worden indien de stad de reclaimers actief betrokken had bij het opstarten van hun campagne. *“They went to residents with their own information, which is either incorrect or incomplete. So we blame Pikitup, they came with a business minded information, we are coming with the information of experience.”*, vertelt Luyanda me. Hij geeft me een concreet voorbeeld over het aanbieden van de materialen. Vaak vragen mensen zich af of ze recycleerbare materialen uitgewassen moeten aanbieden. Het uitwassen is een stap die sowieso op industriële schaal gebeurt door de recyclagebedrijven. Doordat die informatie niet tot bij de mensen geraakt, worden er liters water verspild. Als tweede voorbeeld geven de reclaimers aan dat mensen hen vragen of ze de plastic wikkel rond pet-flessen moeten verwijderen voor ze het aanbieden: *“what happened is the bottle goes to recycling but the plastic foil still goes to the environment if you take it off”*. Dat de stad of Pikitup hier geen informatie over verspreit, is volgens hen volledig te wijten aan een overduidelijk puur zakelijke benadering van recyclage.

Figuur 30: Environmentaliteit in actie, gastcollege door reclaimers, Wits University, 26 Augustus 2019.

Vervolgens brengen mijn participanten hun milieubestuurlijkheid in actie *from below*, door via zoveel mogelijk (originele) kanalen hun kennis te delen met en te verspreiden onder de bevolking en andere belanghebbenden. Een duidelijk voorbeeld daarvan, waar ik zelf getuige van was, was een gastcollege dat Ricco en Luyanda gaven aan Geografie-studenten op vraag van Melanie Samson, aan Wits University. Met een goed gevulde big bag trokken we door de gangen van de universiteit, om voor een volle aula een uur lang te praten over wat een reclaimers doet, hoe hun recyclage systeem werkt, welke materialen waardevol zijn en wat hun impact is op het milieu. Na afloop van het college gaven de studenten aan dat ze dankzij de getuigenissen en de verkregen informatie, in de toekomst

volledig anders zullen kijken naar de reclaimers die actief zijn in hun straten en op een meer beredeneerde manier zullen omgaan met hun afval. Ook op talloze andere gelijkaardige momenten vormen ze een bron van milieubestuurlijkheid door hun kennis actief te delen. In een schoolprogramma dat eraan komt, in samenwerking met Coca-Cola, mogen de reclaimers zelf de *educators* zijn. Ze hopen zo kinderen en jongeren meer te leren over recyclage en het belang ervan, het is een onderwerp dat nog niet standaard in het curriculum zit. Verder zijn ze aanwezig op buurtfestivals, gaan ze spreken met bewoners van wijken en organiseren ze workshops waarbij ze mensen uit bijvoorbeeld de verpakkingindustrie meenemen naar het werkveld. Tot slot kan zelfs deze masterproef gezien worden als de verdere verspreiding van de kennis van de reclaimers, deze tekst is bijgevolg zowel een product, als een bron van milieubestuurlijkheid.

GREENWASHING?

Een laatste techniek van milieubestuurlijkheid situeert zich in de relaties tussen de reclaimers en de industrie. Steunend op hun in korte tijd opgebouwde reputatie en netwerk, kunnen ze in directe interactie gaan met grote en zelfs multinationale bedrijven. Op 13 september 2019 mochten Eva, Paula en Luyanda bijvoorbeeld een presentatie geven over de rol van reclaimers in het milieubeheer op een conferentie van de *Southern African Association of Certification Bodies*. Hierbij waren ook vertegenwoordigers van de verpakkingindustrie aanwezig, zelf kon ik er niet bij zijn omdat het een gesloten evenement was. De ARO-bestuurders konden er, naar eigen zeggen, de aanwezigen rechtstreeks op hun verantwoordelijkheid wijzen om ervoor te zorgen dat verpakkingproducten volledig recycleerbaar moeten zijn in de toekomst.

Dat het (milieu)verhaal dat ze brengen, werkt en zich als milieubestuurlijkheid verspreidt, is te merken aan de interesse van bedrijven als Coca-Cola, Unilever, SASOL en DOW Chemical om ARO en de reclaimers te ondersteunen. Over die laatste zegt Luyanda wel: *“What they do to the environment is not good. We’re not going to take money from them.”* en ook de andere bedrijven in het lijstje behoren jaar na jaar tot de grootste vervuilers wereldwijd. Rekening houdend met de precare economische situatie van veel reclaimers, is het niet gemakkelijk om financiële steun af te slagen, alle hulp is namelijk welkom. Dit maakt hen gevoelig voor *greenwashing*. De bedrijven willen de reclaimers steunen als *environmental agents*, maar in realiteit is dit slechts een spreekwoordelijke ‘groene pleister op de wonde’, zonder hun effectieve impact op het milieu in te perken (Brockington, 2008). De reclaimers stellen zich voorzichtig op en maken duidelijke afspraken om te voorkomen dat dergelijke samenwerkingen de integriteit van hun *grassroots*-activisme en milieubestuurlijkheid aantast.

Concluderend is het duidelijk dat mijn participanten als leden van ARO een bron van *environmentality* vormen. Zowel bij hun achterban als bij de bredere bevolking proberen ze actief, onder andere doormiddel van kennisdiffusie over hun rol als *environmental agents* en een milieudiscours, de ideeën en gedragingen van mensen bij te sturen. Zo counteren ze het gebrek aan (juiste) informatie vanuit de overheden (Armiero & D’Alisa, 2012) en ontkrachten ze stigma’s over hun negatieve impact op het milieu. Tegelijk kunnen ze de relaties met de buurtbewoners verstevigen en hun positie in het stedelijk recyclagelandschap verankeren: *“The relationship building can be effective in educating the population towards wasting less and recovering more. With training and diffusion of information the recyclers are strengthened and the activity becomes less hazardous and also less stigmatized.”* (Gutberlet, 2016: 7). ARO vormt zo ook duidelijk een (*subaltern*) *counterpublic*, ze faciliteren een sfeer waarin een alternatief discours kan ontstaan en circuleren, een discours dat mensen in staat stelt om kritisch te zijn voor bijvoorbeeld de manier waarop de staat omgaat met het milieu (Fraser, 1990). Sympathiserende buurtbewoners, activisten, journalisten, onderwijzers en andere *‘organic everyday intellectuals’* kunnen als bondgenoten dit *couterpublic* vervoegen en versterken om het zo te laten doordringen in de publieke sfeer (Nicholls & Uitermark, 2016).

Het productieve bewustzijn en activisme van reclaimers rond het milieuthema is volgens Rathje (2012: 1045) een soort van *‘save-the-world environmentalism’*, waarbij de zorg voor het milieu via recyclage, belangrijk is voor de aarde en de toekomst ervan. Pellow ziet hen zelfs als activisten voor milieurechtvaardigheid:

“Reclaimers connect the local struggles of communities against harmful waste management practices by corporations and states and in favor of socially, economically, and environmentally progressive projects across the globe. This is the global environmental justice movement at its best.” (Pellow, 2007: 145).

Ten slotte schrijft Doherty (2019b: 2) dat reclaimers gewoonlijk geen plaats krijgen in de door de staat beloofde en door de bevolking ingebeelde propere, duurzame en groene toekomst. De reclaimers in Johannesburg ervaren een gelijkaardige vorm van exclusie, maar proberen om via de technieken van milieubestuurlijkheid en een productief milieubewustzijn terug een plaats te claimen in die verbeelde toekomst.

Figuur 31: Luyanda in zijn 'office' na het werk, Bekezela, 23 augustus 2019.

Figuur 32: De vorming van een nieuw samenwerkingsverband, Bekezela, 25 augustus 2019.

Figuur 33: De nieuwe sorteerplaats onder de M1-Brug, Bekezela, 2 september 2019.

3.3 To go sell

Een derde onderdeel van het reclaim-werk is het verkopen van de verzamelde en gesorteerde materialen. De meeste materialen worden verkocht aan het *Remade buy-back center*, enkel specifiekere materialen zoals e-waste of kledij worden aan elkaar of aan opkopers die langskomen verkocht. Er zijn reclaimers die, door gebrek aan stockagemogelijkheden, bijna dagelijks hun materiaal verkopen, maar de meeste proberen dit te beperken tot een of twee keer per week. De frequentie en het moment in de week varieert sterk naargelang wanneer er geld nodig is. Luyanda, Jabu en Scelo proberen zoveel mogelijk op vrijdagnamiddag te gaan, om zo geld te hebben voor inkopen in het weekend. Andere reclaimers geven de voorkeur aan zaterdagvoormiddag omdat *Remade* dan nog open is en er op die dag geen werk is in de buitenwijken.

To go sell start met het selecteren van de materialen die 'klaar' zijn om verkocht te worden, bijvoorbeeld omdat de big bag zijn limiet bereikt heeft. Op 23 augustus help ik met de verkoop van zes soorten. De volgende stap is het laden van de zakken op de trolleys. Deze keer benutten we de volledige ruimte op de karretjes. Omdat Scelo in Bekezela blijft, binden we zijn trolley vast aan die van Jabu waardoor er een langer geheel ontstaat. Dit is mogelijk omdat het nauwelijks 500 meter wandelen is richting *Remade*. Daar aangekomen sluiten we aan in de rij van trolleys die zich gevormd heeft voor de speciaal voorziene *trolley hawker entrance*. Terwijl we onze beurt afwachten gaan de reclaimers in gesprek met hun collega's. Het is vaak op deze momenten dat zij ARO-gerelateerde vragen kunnen stellen aan Luyanda, Scelo en Jabu. Ze trachten daar zoveel mogelijk nieuwe reclaimers kennis te laten maken met de organisatie. Elke dag komen er volgens hem ongeveer 150 reclaimers hun materiaal verkopen op deze specifieke locatie, waarvan de overgrote meerderheid lid is van ARO of vertrouwd is met de organisatie.

Figuur 34: Aanschuiven bij Remade Recycling, Newtown, 24 augustus 2019.

derde is de grootste frustratie van de reclaimers dat de prijzen voor het materiaal niet gereguleerd zijn, ze schommelen dus van dag tot dag. Dit is bij alle buy-back centra in het land het geval omdat ze gelinkt zijn aan globale *commodity markets* (Samson, 2020a). Mijn participanten geven aan dat de opkopers de prijzen echter ook kunstmatig laag houden. Zo dalen de prijzen elk jaar opnieuw enorm tussen november en januari, dit omdat ze dan bonussen en eindejaarspremies uitbetalen aan het personeel. De reclaimers zijn hiervan de dupe.

Remade recycling beheerst in het centrum van Johannesburg een monopsonische markt, ze zijn de enige grote opkoper van recycleerbaar materiaal ten opzichte van de talloze reclaimers die hun materiaal willen verkopen (Medina, 2000; 2005b). Daarnaast kan het bedrijf processen uitvoeren die de waarde verhogen van het materiaal en die individuele reclaimers niet kunnen uitvoeren zoals het wassen, versnipperen en balen van de materialen. Enkel nadat de ruwe materialen deze processen ondergaan zijn, kunnen ze effectief hun toegang vinden tot de recyclagemarkt. Remade zit daardoor net als vele andere buy-back centra in een luxepositie: dit omdat er weinig tot geen concurrentie is en de reclaimers niet mobiel genoeg zijn om andere afzetmarkten te verkennen. De tussenhandelaar maakt van die positie gebruik om reclaimers uit te buiten en *profit* te maken. Volgens Medina (2000: 59) kunnen reclaimers deze tussenschakel wel omzeilen door coöperatief samen te werken en als eenheid te dingen voor eerlijke prijzen of zelfs de materialen rechtstreeks te verkopen aan verwerkende bedrijven in plaats van aan tussenhandelaars. Het is een van de grootste dromen van Luyanda en zijn collega's (wereldwijd) om op die manier op te klimmen in de *value* en *commodity chain* in plaats van geld verdienen voor de tussenhandelaars (Doherty, 2019b). Het is mede in het kader daarvan dat ze een nieuwe samenwerkingsverband aangingen in Bekezela.

Figuur 36: Big bag ledigen, Remade Recycling, Newtown, 24 augustus 2019.

3.3.1 To go bale

“The guys have a clear vision of where we are going. This is where we are today... [and this is] where do we want to be in the next six months.”

(Luyanda Hlatshwayo, 1 september 2019.)

Volgens Luyanda hebben de reclaimers uit Bekezela, die deelnemen aan de coöperatieve samenwerking sinds de oprichting ervan een duidelijke visie ontwikkeld over de verdere ontwikkeling ervan in de nabije toekomst. Ze aspireren hoe de samenwerking zorgt voor meer zekerheid en een stabiel inkomen. Toch botste de groep niet lang na bovenstaande uitspraak al op haar limieten. Deze limieten zijn vooral in de economische sfeer te situeren. Ik zal nu kort bespreken hoe en waarom deze tegenslag zich ontwikkelde, om dan een voorbeeld aan te halen van hoe de reclaimers hier creatief op anticiperen.

Buy-back centra zoals *Remade* bereiden het materiaal dat de reclaimers aanleveren voor om het te transporteren naar een volgende speler in de waardeketen, door het tot makkelijk stapelbare blokvormige balen te persen. Dit is een stap die mijn participanten, met de steun van SASOL, zelf hopen te kunnen uitvoeren, om zo op te klimmen in die keten. In de overeenkomst van het samenwerkingsverband van de reclaimers uit Bekezela met Qondile was ook afgesproken dat ze toegang kregen tot een *baling machine* van SASOL, vertelt Luyanda:

“Instead of going and selling the material to the buy-back centra, SASOL is sponsoring transportation and access of baling the material. So that we can be able to sell directly to the manufactures, so automatically the prices becomes better.”

De groep reclaimers beslissen samen met Qondile om dit systeem te testen met een lading karton. Op 29 augustus 2019 trokken een aantal onder hen met een volgeladen truck richting Sasolburg, zo'n 80 kilometer van Bekezela, om er gebruik te maken van de machine. Omdat het balen van de materialen langer duurt dan verwacht, werken ze een hele nacht door. Qondile beloofde hen vervolgens dat hij de balen aan een zo goed mogelijke prijs zou verkopen. Tot op dit moment waren de reclaimers nog zeer enthousiast over deze opportuniteit, het gaf hen hoop om een, in hun ogen overbodige, schakel in de keten te omzeilen en zo hun inkomen te verhogen. Op basis van deze informatie maakten Luyanda en de rest van de groep alvast plannen voor de toekomst:

“So the long term plan is [...] we will take everything, bail it and take everyone out of the system and work directly with f.e. Coca Cola. So we are hoping that very soon we are the ones that are supplying them with plastic. Trust me it's gonna happen. It's gonna happen very quickly!”

Normaal beginnen de reclaimers vanaf ongeveer september met sparen voor de zomermaanden en de feestdagen omdat het dan soms te warm is om te werken en de prijzen in de buy-back centra zoals besproken kunstmatig laag zijn (cf. Viljoen, Schenk & Blaauw 2012: 9). Sparen doen ze door bepaalde materialen zoals blikjes langer op te slaan. Dankzij de Bekezela-samenwerking verloopt dat dit jaar anders, in plaats van individueel of in kleine groepjes te werken, willen ze nu als collectief de materialen verkopen. Vanaf het prille begin maakten de leden van de groep zich zorgen over de uitbetalingen. De meeste reclaimers zijn gewoon om direct geld te innen (en te verbruiken) wanneer ze het nodig hebben en wanneer ze door de samenwerking dus langer moeten wachten, vergt dit aanpassingen in de manier waarop de reclaimers leven. Samson (2017b) merkt op dat reclaimers vaak sceptisch zijn over het aanpassen van hun gebruikelijke methode omdat dit een directe (negatieve) impact kan hebben om hun inkomen, een impact die ze zich niet kunnen permitteren.

Verder zijn er ook grote onduidelijkheden en vragen over hoe ze het geld dat zal binnenkomen, zullen verdelen aangezien het moeilijk te controleren is wie welke hoeveelheid materiaal heeft verzameld. Daarbovenop zijn er organisch een aantal nieuwe functies ontstaan in het kader van de samenwerking en de recyclage-hub. Zo is er bijvoorbeeld elke nacht iemand nodig die de materialen en de truck bewaakt. Wanneer Rabele een van de eerste nachten de wacht voor zijn rekening heeft genomen, vraagt hij zich 's morgens af of hij voor deze dienst betaald gaat worden door de groep. Volgens Qondile hebben de reclaimers snel een goede oplossing gevonden:

“The solution that they found in terms of payments was a very interesting one, who is getting which amount. They know there was going to be a problem the day the money comes. They say ‘we gonna push each other to work’. But also by supporting each other, they can rotate so that in the end everyone has plus minus the same amount of material.”

De samenwerking komt echter onder druk te staan wanneer *“the day the money comes”* maar niet lijkt te komen. De reclaimers vragen zich dagelijks luidop af waar hun geld blijft, Qondile belooft telkens weer dat het snel zal komen. Na een tweetal weken moet hij echter toegeven dat hij de balen moeilijk verkocht krijgt. De bedrijven die hij aanschreef, willen de balen niet overkopen omdat ze niet van een erkend recyclagebedrijf afkomstig zijn en niet de juiste kwaliteitscontrole hebben ondergaan. Op die manier proberen ze hun eigen positie veilig te stellen en voorkomen ze dat de reclaimers aan verticale integratie doen in de sector.

Dat niemand de balen wil kopen aan een betere prijs als de buy-back centra is een onverwachte en harde tegenslag voor de groep. Die valt hierdoor al snel uit elkaar in kleine groepjes die noodgedwongen hun materiaal terug moeten verkopen aan Remade. Ze blijven wel samen gebruik maken van de truck. Onder andere Jabu laat duidelijk merken dat hij gefrustreerd is omdat de recyclage-industrie hen buitenspel zet en ze zich daardoor voorlopig terug tot moeten wenden tot het

buy-back center. Daarnaast geeft hij aan dat hij teleurgesteld is in Qondile die zijn beloftes maar niet weet na te komen. Op een creatieve manier weet hij vervolgens de tegenslagen en de onzekerheid over of ze nu wel genoeg zullen verdienen omzetten in een opportuniteit (Cooper & Pratten, 2015b). Hij anticipeert op het verloren inkomen door vele liters water toe te voegen aan een big bag met karton. Door het materiaal meer gewicht te geven, creëert hij letterlijk meer waarde en zet hij de *commodity* naar zijn hand. Hij zegt dat hij wel moet 'valsspelen', omdat hij zich onfair behandeld voelt door het buy-back center, Qondile en bij uitbreiding de hele industrie: "We are not loyal to them today, it's about the money now".

Figuur 37: 'Modifying' commodities, sorteerplaats onder de M1-Brug, Bekezela, 9 september 2019.

3.3.2 Reclaimers en het (globale) kapitalisme.

Reclaiming is en blijft in eerste plaats een activiteit met een economische doel: het genereren van een inkomen. In de *value chain* vormen reclaimers een informele 'schakel' die chronologisch na consumptie volgt, maar vaak onzichtbaar blijft voor de consument. Voor die laatste lijkt het afval van kapitalistische *commodities* een laatste rustplaats te krijgen in vuilnisbakken en vuilnisstortplaatsen waar de waarde ervan permanent eindigt (Samson, 2015a: 813). Het zijn vervolgens de reclaimers die, via de hiervoor in deze masterproef besproken acties, deze '*leftovers*' (Stoler, 2008) opnieuw waarde geven en ze als nieuwe goederen herintroduceren in de economische keten en het economisch systeem.

Het moment waarop de materiaal verkocht word aan *Remade* is belangrijk scharniermoment. De *service chain* gaat hier over in de *value chain*, de informele sector in de formele sector en dankzij deze overgang, deze actie krijgt het materiaal opnieuw waarde. Die overgang vind plaats in een contactzone die Doherty (2019b) ziet als een *para-site* omwille van dit moment spreekt O'Hare (2020) liever *para-formality* als hij het over de formaliteit van de reclaimers heeft. De reclaimers komen als lokale ondernemers hier niet alleen in contact de globale recyclage economie, maar ondervinden eveneens de gevolgen van het kapitalistische systeem er achter. Hoe informeel ze ook worden wegezet, ze zijn door hun bron van inkomen volledig verstrengeld met en ondergedompeld in de globale economische logica's (Jaramillo, 2020). Toen China zich in 2017 terugtrok als wereldwijde afzetmarkt voor recycleerbare materialen, voelden de reclaimers dat in hun portefeuille (DEA, 2018). Hierdoor moeten ze op zoek naar grotere hoeveelheden materiaal en moeten ze dus bijvoorbeeld grotere afstanden afleggen. De onzekerheden van de kapitalistische markt laten zich dus ook lichamelijk voelen volgens Luyanda:

"We are not only subsidizing the city and the whole industry with our time, but also with our bodies. People are putting their bodies through a whole lot of hardship, and they think it is worth it because they are making money and putting food on the table but on a humanitarian or level that is not always right."

Ik merkte dan ook dat mijn participanten een nogal ambigue houding hebben ten opzichte van de kapitalistische economie. Enerzijds vertellen ze me dat ze het kapitalistische systeem willen omverwerpen of *disrupten*, dit omdat ze het gevoel hebben dat ze er door worden in de steek gelaten, er niet van kunnen profiteren. In dat systeem worden ze al snel gezien als 'wasted lives' (Bauman, 2004). Regelmatig spreekt Luyanda over hoe de reclaimers als individu als overbodig aan de kant worden geschoven maar dat ze als eenheid wel sterk staan en zelfs de kapitalistische markt rechtstreeks kunnen beïnvloeden: *"If all reclaimers decide, we are not going to sell this type of material, we can disturb the whole valuechain"*, *"If we can store the material for like a month, we can shut those*

capitalists from Remade down within a month!". Anderzijds hangt hun inkomen wel sterk af van het consumptiegedrag van hun medeburgers en dat beseffen ze dat ook wel. De reclaimers met wie ik sprak, weten ook dat ze door hun acties een nieuwe cyclus van kapitalisme in werking zetten. Tsing (2015: 134) stelt in haar *'Mushroom at the end of the world'* dat: *"Commodities often finish their lives in salvage operations for the making of other commodities, to be recouped again for capitalism through salvage accumulation"*. Reclaiming in de huidige vorm is niet of moeilijk *schaalbare* vorm van arbeid, *schaalbare* bedrijven, zoals de buy-back centra spelen daar handig op in en rekenen op het werk van de informele *salvage* van de reclaimers om winst te maken (Tsing, 2015: 40, 43). Helaas voor de reclaimers heeft Tsing ook gelijk wanneer ze stelt dat *"The ship sails only because of the capitalist financing"* (Tsing, 2015, 63-64). De recycleerbare materialen die de reclaimers verzamelen zijn als commodities voortdurend in beweging en nemen daarbij verschillende nieuwe vormen aan (Mbembe, 2008: 40; Tsing, 2015; Thompson, 2017). Reclaiming kan daardoor ook gezien worden als een *pericapitalist economic form*. Deze vorm van economie opent volgens Tsing een ruimte voor: *"rethinking the unquestioned authority of capitalism in our lives. At the very least, diversity offers a chance for multiple ways forward—not just one"* (Tsing, 2015, 65).

Figuur 38: 'If you don't like where you are, move! You're not a tree', Bekezela, 7 september 2019.

Conclusie: #ReclaimOurFuture

Deze masterproef volgde een groep reclaimers tijdens de verschillende fases van hun werk doorheen de straten en het recyclagelandschap van Johannesburg. Het opzet van dit onderzoek was de analyse van de creatieve manieren waarop deze specialisten in recyclage en herbruikbaarheid de toekomst reclaimen, hoe ze greep trachten te krijgen op de toekomst, die van hen, maar ook die van ons. Daarom bestudeert deze masterproef ook welke dromen, verlangens en ambities de reclaimers koesteren en vooral hoe ze die willen waarmaken en hun acties daarop afstemmen. Het concept *reclaiming* heeft een centrale plaats in de analyse, ik hanteerde een tweeledig gebruik van dit begrip voor. In de eerste plaats doelt het op de meerdere complexe vormen van arbeid en kennis waarmee ze waarde herkennen in materialen en erin slagen om ze effectief te herwinnen als *commodities* (Samson, 2020b). Ten tweede gebruikte ik *reclaiming* als een analytische lens om processen of operaties te omschrijven waarbij de reclaimers hun eigen positie trachten te herwaarderen en greep willen krijgen op hun werkelijkheid en zo uiteindelijk ook op hun toekomst.

In het eerste hoofdstuk situeerde ik dit onderzoek uitgebreid binnen het domein van de *discard studies* en *anthropology of waste*. Bovendien schetste ik vooral ook de context van het veld waarin ik onderzoek deed en poogde ik de reclaimers zo goed mogelijk te positioneren in het stedelijk weefsel en het recyclagelandschap. Deze kadering is nodig omdat de precaire situatie waarin de reclaimers zich bevinden, waarin ze zich genoodzaakt voelen om hun toekomst terug te claimen, onmogelijk los te koppelen is van het complexe verleden en de gefragmenteerde, soms zelfs dystopische, realiteit van de stad (Murray, 2011). Ik beargumenteer dat de manier waarop ze aan *future-making* doen in het heden sterk beïnvloed is door de fysieke, psychologische en symbolische littekens van het verleden. De realiteit die ik samen met mijn participanten mocht ervaren in het veld, is in veel opzichten geruïneerd. We verplaatsten ons door de ruïnes van de kapitalistische post-apartheid stad (Stoler, 2008; Tsing, 2015). De littekens van een ongelijk verleden zijn als puin aanwezig in het stedelijk landschap van de metropool, fysiek maar vooral ook symbolisch (Chari, 2013; Stoler, 2013; Gordillo, 2014; Wilhelm-Solomon, 2017). De ruïnes en het puin waarmee ze geconfronteerd worden, stralen op het eerste zicht een onherstelbaarheid uit en doen elke mogelijke toekomst uitschijnen als verloren en onbereikbaar. Deze masterproef trachtte echter de samenleving in Johannesburg niet voor te stellen als louter dysfunctioneel (Ferguson, 2006; Fredericks, 2018). Dit door net te analyseren hoe in de schaduw van en tussen de ruïnes niet alleen leven (cf. Tsing, 2015), maar ook de verbeelding, aspiratie en creatie van een toekomst mogelijk is. Er gebeurt inderdaad iets anders dan verval (Simone, 2006: 407), zoals blijkt uit het derde hoofdstuk.

Alvorens verder in te gaan op de processen van *reclaiming*, beschreef ik in het tweede hoofdstuk de gehanteerde methodologie en mijn positie als onderzoeker in het veld. Het uitgangspunt

tijdens het veldwerk was om me te laten leiden door het ritme en de expertise van mijn participanten en daarbij zo actief mogelijk mee te werken via participerende observatie. Door de macht aan hen te laten en me te engageren in een gedeelde fysieke inspanning, kon ik niet alleen een sterke vertrouwensband opbouwen met hen, maar onderging ik tevens een leerproces (Ingold, 2014). Dankzij de verkregen kennis, kon ik de verzamelde data aanvullen met visuele, tactiele en andere zintuiglijke informatie, maar kon ik ook meer een van hen worden. Tegelijk vormt de gebruikte methode, waarbij ik in alle fases van het onderzoek vertrek vanuit de kennis, expertise en zelfs de structuur (van een werkdag) van de reclaimers, een aanzet voor een dekolonisatieproces. De bewustwording van de latente continuïteit en aanwezigheid (van het puin) van het kolonialisme en apartheid in het hedendaagse denkkader is daarbij van groot belang gebleken (Hansen, 2012; Datta, 2018). Ook hier volgde ik het voorbeeld van mijn participanten. Ze identificeerden met dezelfde vakkundigheid die ze tentoonspreidden tijdens het verzamelen van recycleerbaar materiaal, het *imperial debris* (Stoler, 2018) in het stedelijk (recyclage)landschap. Het is vervolgens in het derde hoofdstuk dat aan bod komt hoe ze met veel precisie en inventiviteit, steen per steen, de muren tussen hen en de andere stadsbewoners en de industrie afbreken, hoe ze het puin wegwerken en het een plaats geven.

Het derde en laatste hoofdstuk ten slotte is opgebouwd, zoals de werkdag van een reclamer, uit drie delen. In de bespreking van de *to go collect* fase bestudeerde ik de dagelijkse routes en routines die ze volgen om recycleerbaar materiaal te verzamelen in de *high-income area's* van de stad en hoe ze daarbij op fysieke en metaforische muren botsen. Tijdens deze fase reclaimen ze drie deelaspecten van hun recht op de stad, dat permanent onder druk staat (Fernandez, 2020). Deze drie aspecten zijn: het recht om fysiek aanwezig te zijn in de publieke ruimte, het recht op de toegang tot het recycleerbare materiaal en als derde: het recht om soeverein te beslissen over de eigen ontwikkeling en dus toekomst in de stad. Dit doen ze respectievelijk door actief alle mogelijke vooroordelen en stigma's over reclaimers weg te werken door potentiële aanleidingen weg te nemen; door te werken aan duurzame *reclaimer-resident* relaties als (voorlopig) alternatief voor volwaardige inclusieve integratie in het MSWM-systeem; en door heel duidelijk hun expertise tentoon te spreiden en te laten blijken dat er geen enkele beslissing over hen gemaakt mag worden zonder hen te betrekken.

Uit de analyse van de *to go sort* fase volgde vervolgens dat reclaimers door de verzamelde materialen te sorteren, een ecologisch potentieel bij zichzelf activeren en zo een belangrijke milieudienst leveren. Door zich te groeperen als ARO raken de reclaimers zelf bekend met de positieve impact van hun werk op het milieu en werden ze bewuster van de eventuele negatieve neveneffecten. Ik beargumenteerde dat deze *grassroots* organisatie vervolgens een bron van milieubestuurlijkheid vormt. Dankzij een aantal inventieve manieren slagen ze erin om het bewustzijn over hun rol als *environmental agents* te vergroten. Milieubestuurlijkheid toont zich hier als een productieve kracht

(Barnhart, 2016). Via kennisdiffusie en het handig inzetten van een milieudiscours konden ze al enorm belangrijke stappen voorwaarts zetten om de negatieve impact te verkleinen en bekendheid van hun positieve impact te vergroten. Door zichzelf, hun medebugers en andere potentële partners te overtuigen van het feit dat hun werk van vitaal belang is voor het milieu, reclaimen ze een plaats in een verbeelde duurzame en groene toekomst (Doherty, 2019b).

In de derde fase van hun werk verkopen de reclaimers het gerecycleerde materiaal dat ze daarvoor hebben verzameld en gesorteerd. Het materiaal ondergaat dankzij hun acties een metamorfose van ‘waardeloos’ naar een ‘waardevolle’ commodity (Samson, 2015). Tegelijk vormt deze fase een interessant scharnierpunt, de materialen worden opnieuw geïntroduceerd in de formele recyclage-economie. Via deze weg komen de reclaimers in aanraking met de onzekerheden van de (globale) markt en de kapitalistische grondslag ervan. In dit deel van de masterproef ging ik dieper in op de economische rol van de reclaimers in relatie tot de markt. Ik had daarbij specifiek aandacht voor hun valabele poging om een ‘hogere’ plaats in de *value chain* te claimen. Het viel in deze situatie op dat ze ook op onzekerheden en tegenslagen snel kunnen en moeten anticiperen.

In de drie besproken fases komt duidelijk naar voor dat de groep reclaimers die ik volgde, greep tracht te krijgen op de toekomst. Ze maken plannen en hebben dromen, hoop en ambities voor inclusieve, duurzame en sociaal-economisch stabiele toekomst. Deze masterproef weerlegt daarmee de veel voorkomende assumptie dat reclaimers, door hun precaire positie, niet de capaciteit hebben om te denken aan de toekomst, dat het *‘people without a future’* zijn (Neuwirth, 2016: 22). In de inleiding schreef ik dat *reclaiming* is afgeleid van het Latijnse *‘reclamare’*, wat met een dwingende ondertoon luid terugroepen of schreeuwen betekent. Dat is inderdaad wat de reclaimers als eenheid, als ARO doen. Ze laten zich gelden. Ze laten hun gemeenschappelijke stem luid klinken om problemen aan te kaarten enerzijds en om erkenning en zekerheid te vragen anderzijds. Zo stellen ze dat de lokale overheid in gebreke blijft: zowel om de rol van de reclaimers naar waarde te schatten, als om zelf een adequaat milieubeleid te voeren. Tegelijk organiseren ze zich vanuit de *grassroots* zodat ze rechtstreeks kunnen samenwerken met partners die geloven in hun rol in het stedelijk ecosysteem en in het recyclagelandschap. Op de t-shirts die ARO-leden dragen, staat terecht *‘Reclaimers organising the future’* gedrukt. In de reclaim-operaties zit een *capacity to aspire* (Appadurai, 2013) verweven, een capaciteit die hen in staat stelt om collectieve hoop te activeren in hun gemeenschap en die te benutten om de toekomst ten goede te veranderen. Ze projecteren daarbij alle beschikbare kennis en informatie in het heden naar de toekomst, om hierop te anticiperen en hun keuzes en acties juist te oriënteren (Appadurai, 2013). De reclaimer-activisten van ARO streven naar een radicale herstructurering van de sociale, de politieke en de economische verhoudingen in de stad (Fernandez, 2020: 182). In dat opzicht is reclaiming zoals Millar (2018: 33) schrijft: *“an act of remaking the world”*.

DE TOEKOMST: TWEE JAAR LATER

Tot slot verwijs ik nog naar een *inspirational quote* die als graffiti in witte blokletters was aangebracht op een van de muren in Bekezela: “*If you don’t like where you are, move! You’re not a tree*”. Deze quote sluit goed aan bij de mentaliteit en de ambities van de reclaimersgemeenschap. Er is een onmogelijkheid *to stay put* (Simone, 2006: 361), om greep te krijgen op hun toekomst moeten ze continu in beweging blijven. Bij het indienen van deze masterproef zijn er bijna twee jaar verstreken sinds ik voor het eerst aankwam in Bekezela. De reclaimers en ARO hebben intussen allesbehalve stilgezeten.⁴⁵ Hoewel de corona-pandemie het afgelopen jaar hun beweeglijkheid beknotte, hun plannen vertraagde en zo de toekomst een heel stuk onzekerder maakte, heeft de pandemie er tevens voor gezorgd dat veel stadsbewoners reclaiming eindelijk als een essentieel beroep gingen zien. Ze kregen na een tijd zelfs de nodige toestemmingen om te blijven werken. Van mijn participanten is niet iedereen reclaimer gebleven, sommigen vonden elders een stabiele formele job, een ander heeft zich helaas gericht op het reclaimen van koperen kabels. Luyanda heeft een nieuw team rond zich verzameld en blijft bouwen aan een betere toekomst en zich verzetten tegen pogingen van anderen om hen buitenspel te zetten: “*we are fighting the city again*”.⁴⁶

Om met een positieve noot te eindigen: de reclaimers hebben in tussentijd ook al een deel van hun ambities en dromen kunnen verwezenlijken. Felgroene ARO uniformen zorgen voor een gevoel van eenheid en verhogen letterlijk en figuurlijk de zichtbaarheid van de reclaimers. Dankzij het geven van recyclage-initiaties op scholen in de stad, via een project van Coca Cola weliswaar, konden ze hun expertise delen en hun *environmentality* verder in actie brengen. Naast eigen vuilniszakken hebben ze in samenwerking met PETCO nu ook eigen vuilnisbakken waarop de volgende duidelijke boodschap prijkt: ‘*I give my recyclables to the reclaimers*’. Sinds oktober 2020 hebben ze een ARO-vrachtwagen volledig in eigen beheer, mede dankzij financiering van UNIDO en Japan. De reclaimer-resident samenwerkingen breidden onder de naam ‘*Recycling with Reclaimers*’ uit naar meerdere wijken en elke dag tonen meer en meer inwoners interesse om hieraan mee te werken. Ondertussen zijn er, in samenwerking met een aantal grote partners, ook plannen om een netwerk aan goed uitgeruste sorteer- en recyclagehubs doorheen de stad uit te bouwen maar: “*That will probably happen after 10 years*” volgens Luyanda.⁴⁷ Zolang er hoop, plannen en ambities zijn, is er toekomst.

⁴⁵ De informatie die volgt is verzameld via digitale gesprekken met Luyanda en via updates op de sociale media van ARO.

⁴⁶ Conversatie met Luyanda via Facebook Messenger op 29 april 2021. Over de nieuwe plannen van de stad zie: Samson, 2021.

⁴⁷ Conversatie met Luyanda via Facebook Messenger op 3 april 2021.

Bibliografie

- Adama, O. (2014). Marginalisation and integration within the informal urban economy: The case of child waste pickers in Kaduna, Nigeria. *International Development Planning Review*, 36(2), 155–180.
- Adler, T. (1994). *Affordable Housing for the Poor: A Case Study of the Guarantee Mechanisms Intended to Overcome the Financial Blockages to the First Inner City Co-operative Housing*. Onuitgegeven Master Thesis, University of the Witwatersrand, Johannesburg.
- Agier, M. (2019). Camps, Encampments, and Occupations: From the Heterotopia to the Urban Subject. *Ethnos*, 84:1, 14-26.
- Agrawal, A. (1995). Dismantling the Divide between Indigenous and Scientific Knowledge. *Development and Change*, 26, 413-439.
- Agrawal, A. (2005a). Environmentality: Community, Intimate Government, and the Making of Environmental Subjects in Kumaon, India. *Current Anthropology*, 46(2), 161–190.
- Agrawal, A. (2005b). *Environmentality. Technologies of government and making of subjects*. Durham & London: Duke University Press,.
- Alexander, C. & Reno, J. (red.) (2012). *Economies of recycling: The global transformations of materials, values and social relations*. New York: Zed Books.
- Anderson, B. A. et al. (2013). Recycling Behavior among Urban South Africans: The Role of Race and Social Status. *Michigan Population Studies Center Research Reports*, Report 13-790.
- Anderson, J. (2004). Talking Whilst Walking: A Geographical Archaeology of Knowledge, *Area*, 36, 254–61.
- Aparcana, S. (2017). Approaches to formalization of the informal waste sector into municipal solid waste management systems in low- and middle-income countries: Review of barriers and success factors. *Waste Management*, 61, 593–607.
- Appadurai, A. (2004). The Capacity to Aspire: Culture and the Terms of Recognition. In V. Rao & M. Walton (red.). *Culture and Public Action*. Palo Alto: Stanford University Press, 59-84.
- Appadurai, A. (2013). *The future as cultural fact: Essays on the global condition*. London: Verso.
- Armiero, M. & D’Alisa, G. (2012). Rights of Resistance: The Garbage Struggles for Environmental Justice in Campania, Italy. *Capitalism, nature, socialism*, 23(4), 52–68.
- Arnoldi, M. (2019, juni 5). Reclaimers progress towards formal inclusion in waste collection system. Geraadpleegd op 11 juni 2019 via *Engineering News* website: https://www.engineeringnews.co.za/article/reclaimers-progress-towards-formal-inclusion-in-waste-collection-system-2019-06-05/rep_id:4136.

- Baas (2021). In: Merriam-Webster.com. Geraadpleegd op 18 april 2021 via: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/baas>.
- Baderoon, G. (2018). Surplus, excess, dirt: Slavery and the production of disposability in South Africa. *Social Dynamics*, 44(2), 257–272.
- Barnhart, S. (2016, 27 juli). Environmentality. *Discard Studies*. Geraadpleegd via <https://discardstudies.com/2016/07/27/environmentality/>.
- Battiste, M. (red.). (2011). *Reclaiming Indigenous Voice and Vision*. Vancouver: UBC Press.
- Bauman, Z. (2004). *Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts*. Cambridge: Polity.
- Bax, P. (2019, mei 13). Joburg's waste-pickers help SA's recycling rate rival some in Europe. Geraadpleegd op 20 mei 2019 via *BusinessLIVE* website: <https://www.businesslive.co.za/bd/national/2019-05-13-joburgs-waste-pickers-help-sas-recycling-rate-rival-some-in-europe/>.
- Beavon, K. (2004). *Johannesburg: The Making and Shaping of the City*. Pretoria: UNISA Press.
- Bega, M. (2017, 20 juni). Bekezela, the Newtown community defying the Red Ants [The Citizen], Geraadpleegd op 6 juni 2019 via Citizen.co.za website: <https://citizen.co.za/news/features-news/1545233/photo-feature-bekezela-the-newtown-community-defying-the-red-ants/>.
- Bell, L. (2017). Recycling materials, recycling lives: Cardboard publishers in Latin America. In: A. Johns-Putra, J. Parham, & L. Squire (red.). *Literature and sustainability: Concept, text and culture*, Manchester: Manchester University Press, 76-96.
- Bell, L. (2019). Place, people and processes in waste theory: A global South critique. *Cultural Studies*, 33(1), 98–121.
- Birckbeck, C. (1978). Self-employed proletarians in an informal factory: the case of Cali's garbage dump. *World Development*, 6(9/10), 1173–1185.
- Borman, F. & r1. [iThemba tower]. (2017, 20 juli). *iThemba tower*. [Vimeo] Geraadpleegd via <https://vimeo.com/226310331>.
- Brockington, D. (2008). Powerful environmentalisms: Conservation, celebrity and capitalism. *Media, Culture & Society*, 30(4), 551–568.
- Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso.
- Cavé, J. (2020). 'Managing urban waste as a common pool resource'. In: M.A. Chen, & F. J. Carré (red.). *The informal economy revisited: Examining the past, envisioning the future*. London & New York: Routledge. 189-194.
- Chalin, C., Nguyen, H. T. L. & Nguyen, H. (2003). Issues related to the health of women and children waste pickers in Vietnam. In: V. Maclaren & T. Nguyen, (red.) *Gender and the waste economy Vietnamese and International Experiences*. Canadian International Development Agency (CIDA):

- WASTE-ECON program in Southeast Asia, Hanoi, 126-140. Geraadpleegd op 17 augustus 2019 via: <http://sites.utoronto.ca/waste-econ/GenderBook.pdf>.
- Chari, S. (2005). *Political Work: the Holy Spirit and the Labours of Activism in the Shadow of Durban's Refineries*, Centre for Civil Society Research Reports, 30, Durban: University of KwaZulu-Natal.
- Chari, S. (2013). Detritus in Durban: Polluted Environs and the Biopolitics of Refusal. In: A. L. Stoler (red.). *Imperial Debris: On Ruins and Ruination*. Durham & London: Duke University Press. 131–161.
- Chari, S. (2017). The Blues and the Damned: (Black) Life-that-survives Capital and Biopolitics. *Critical African Studies*, 9(2): 152–173.
- Charlton, E. (2020). Trashing Johannesburg: Ponte City-as-archive of everyday loss. *Cultural geographies*, 27(2), 277–292.
- Chaturvedi, B. et al. (2009). *Cooling Agents: An Examination of the role of the Informal Recycling Sector in Mitigating Climate Change*. Research Paper. CHINTAN, Environmental research and action group. New Delhi.
- Chen, M. A., & Carré, F. J. (red.). (2020). *The informal economy revisited: Examining the past, envisioning the future*. London & New York: Routledge.
- Chikarmane, P. (2012). *Integrating Waste Pickers into Municipal Solid Waste Management in Pune, India*. WIEGO Policy Brief (Urban Policies), 8.
- Church, J.M. (2012). Archeology of Garbage. In: C.A. Zimring, & W.L. Rathje (red.). *Encyclopedia of consumption and waste: The social science of garbage*. Los Angeles: SAGE Reference. 31-36.
- City of Johannesburg. (2008). *City of Johannesburg Economic Development Policy and Strategy Framework* Geraadpleegd via: <https://www.joburg.org.za/documents /Documents/Policies/%20Blayi/Economic%20Development/economic%20development%20strategy.doc>.
- City of Johannesburg. (2011a). *Integrated Waste Management Plan 2011*. Geraadpleegd via: <http://www.pikitup.co.za/wp-content/uploads/2015/10/City-of-Joburg-Integrated-Waste-Management-Plan-2011.pdf>.
- City of Johannesburg. (2011b). *Joburg 2040: Growth and Development Strategy*. Geraadpleegd via: <https://www.joburg.org.za/documents /Pages/Key%20Documents/Joburg%202040%20GDS/Joburg-2040-GDS.aspx>.
- City of Johannesburg. (2020). *Integrated Development Plan 2020/21*. Geraadpleegd via: <https://www.joburg.org.za/documents /Documents/Intergrated%20Development%20Plan/IDP%202021-23/ITEM%2004%20ANNEXURE%20IDP.pdf>.
- Cointreau, S. (1983). *Environmental Management of Solid Waste Management in Developing Countries*. The World Bank, Washington, D.C.

- Colombijn, F. & Morbidini, M. (2017). Pros and cons of the formation of waste-pickers' cooperatives: A comparison between Brazil and Indonesia. *Decision*, 44(2), 91–101.
- Cooper, E. & Pratten, D. (red.). (2015a). *Ethnographies of Uncertainty in Africa*. Palgrave Macmillan.
- Cooper, E. & Pratten, D. (2015b). Ethnographies of Uncertainty in Africa: An Introduction. In: E. Cooper & D. Pratten (red.). *Ethnographies of Uncertainty in Africa*, Basingstoke: Palgrave Macmillan. 1–16.
- Datta, R. (2018). Decolonizing both researcher and research and its effectiveness in Indigenous research. *Research Ethics*, 14(2), 1-24.
- Davis, C. (2005). Hauntology, Spectres and Phantoms. *French Studies* 59(3), 373–79.
- Davis, M. (2006). *Planet of slums*. London & New York: Verso.
- De Boeck, F. & Baloji, S. (2016). *Suturing the City. Living Together in Congo's Urban Worlds*. Londen: Autograph ABP.
- De Kock, R. (1986). *Garbage picking as a strategy for survival*. Development Studies Unit working paper, 16. University of Natal, Centre for Applied Social Sciences.
- De Kock, R. (1987). The Garbage Scavengers: Pickin'up the Pieces. *Indicator South Africa*, 4(3), 51–55.
- Department of Environmental Affairs (DEA). (2018). *South Africa State of Waste. A report on the state of the environment*. Final draft report. Pretoria. Geraadpleegd 4 september 2020 via <http://sawic.environment.gov.za/documents/11766.pdf> op 29 oktober 2020.
- Department of Environmental Affairs and Tourism (DEAT). (2001). *Polokwane Declaration on Waste Management*. Polokwane. Geraadpleegd op 4 september 2020 via <http://www.pikitup.co.za/wp-content/uploads/2015/10/Polokwane-Declaration-on-Waste-Management-2001.pdf>.
- Derrida, J. (1993). *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International*. New York: Routledge.
- Dias, S. M. (2012). Waste and Development-Perspectives from the Ground. *Field Actions Science Reports, Special Issue 6: Reconciling Poverty Eradication and Protection of the Environment*.
- Dias, S. M. (2016). Waste pickers and cities. *Environment and Urbanization*, 28(2), 375–390.
- Dias, S. M. & Ogando A.C. (2015). Rethinking gender and waste: Exploratory findings from participatory action research in Brazil. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 9(2), 51-63.
- Dinath, Y. (2014). Between fixity and flux: Grappling with transience and permanence in the inner city. In: Harrison, P. et al. (red.). *Changing space, changing city: Johannesburg after apartheid*. Johannesburg: Wits University Press. 232-251.
- Dirsuweit, T. (2009). New Urbanism, Public Space and Spatial Justice in Johannesburg: The case of 44 Stanley Ave. *Annales de geographie*, n° 665-666(1), 76–93.

- Dlamini, S., Simatele M.D. & Kubanza, N. S. (2019). Municipal solid waste management in South Africa: from waste to energy recovery through waste-to-energy technologies in Johannesburg, *Local Environment*, 24(3), 249-257.
- Doherty, J. (2019a). Capitalizing Community: Waste, Wealth, and (Im)material Labor in Kampala. *International Labor and Working-Class History*, 95, 95–113.
- Doherty, J. (2019b). Filthy Flourishing: Para-Sites, Animal Infrastructure, and the Waste Frontier in Kampala. *Current Anthropology*, 60(S20), S321–S332.
- Doherty, J. (2019c). Maintenance Space: The Political Authority of Garbage in Kampala, Uganda. *Current Anthropology*, 60(1), 24–46.
- Doherty, J., & Brown, K. (2019). Labor Laid Waste: An Introduction to the Special Issue on Waste Work. *International Labor and Working Class History*, 95, 1–17.
- Douglas, M. (2001). *Purity and danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo*. (Repr. 1966). London: Routledge.
- Downs, M., & Medina, M. (2000). A Short History of Scavenging. *Comparative Civilizations Review*, 42(4), 24–45.
- Edensor, T. (2016). Walking through ruins. In: J. L. Vergunst & T. Ingold (red.), *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*, Londen & New York: Routledge, 123–142.
- Eriksen, T. H., & Schober, E. (2017). Waste and the superfluous: An introduction. *Social Anthropology*, 25(3), 282–287.
- Eurostat. (2020, 3 september). Recycling Rate for Plastic packaging waste 2017 (%). *Eurostat (env_waspac)* [Dataset]. Geraadpleegd op 30 oktober 2020 via https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Packaging_waste_statistics.
- EYEFORCE (2019, 10 juli). *Street Surfers* [Video]. Vimeo. Geraadpleegd op 8 mei 2021 via: <https://vimeo.com/347314447>.
- Fakoya, M. B. (2014). Institutional Challenges to Municipal Waste Management Service Delivery in South Africa. *Journal of Human Ecology*, 45(2), 119–125.
- Ferguson, J. (2006). *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World Order*. Durham: Duke University Press.
- Fernandez, L. (2020). 'Waste pickers and their right to the city: dispossession and displacement in nineteenth-century Paris and contemporary Montevideo'. In: M.A. Chen, & F. J. Carré (red.). *The informal economy revisited: Examining the past, envisioning the future*. London & New York: Routledge. 181-188.
- Ferrel, J. (2006). *Empire of Scrounge: Inside the Urban Underground of Dumpster Diving, Trash Picking, and Street Scavenging*. New York: New York University Press.

- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. In: *The Foucault effect: Studies in governmentality*, G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (red.). Chicago: University of Chicago Press. 87-104.
- Foucault, M. (1991). Politics and the study of discourse. In: *The Foucault effect: Studies in governmentality*, G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (red.). Chicago: University of Chicago Press. 53-72.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26, 56.
- Fredericks, R. (2013). Disorderly Dakar: The cultural politics of household waste in Senegal's capital city. *The Journal of Modern African Studies*, 51(3), 435–458.
- Fredericks, R. (2014). Vital Infrastructures of Trash in Dakar. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 34(3), 532–548.
- Fredericks, R. (2018). *Garbage citizenship: Vital infrastructures of labor in Dakar, Senegal*. Durham & London: Duke University Press.
- Gaule, S. (2005). Alternating Currents of Power: From Colonial to Post-apartheid Spatial Patterns in Newtown, Johannesburg. *Urban Studies*, 42(13), 2335–2361.
- Gidwani, V. (2015). The work of waste: Inside India's infra-economy. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 40(4), 575–595.
- Gidwani, V., & Reddy, R. N. (2011). The Afterlives of "Waste": Notes from India for a Minor History of Capitalist Surplus. *Antipode*, 43(5), 1625–1658.
- Gille, Z. (2007). *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History: The Politics of Waste in Socialist and Postsocialist Hungary*. Bloomington: Indiana University Press.
- Godfrey, L., & Oelofse, S. (2017). Historical Review of Waste Management and Recycling in South Africa. *Resources*, 6(4).
- Godfrey, L., Muswema, A., Strydom, W., Mamafa, T., & Mapako, M. (2017). Co-operatives as a development mechanism to support job creation and sustainable waste management in South Africa. *Sustainability Science*, 12(5), 799–812.
- Godfrey, L., Scott, D., & Trois, C. (2013). Caught between the global economy and local bureaucracy: The barriers to good waste management practice in South Africa: *Waste Management & Research*. *Waste Management & Research*, 31(3), 295-305.
- Godfrey, L., Strydom, W., & Phukubye, R. (2016). *Integrating the informal sector into the South African waste and recycling economy in the context of extended producer responsibility*. CSIR, Council

- for Scientific and Industrial Research. Geraadpleegd via [https://www.csir.co.za/sites/default/files/Documents/Policy%20Brief Informal%20Sector CSIR%20final.pdf](https://www.csir.co.za/sites/default/files/Documents/Policy%20Brief%20Informal%20Sector%20CSIR%20final.pdf) .
- Gross, J. (2012). Dumpster Diving. In: C.A. Zimring & W.L. Rathje (red.) *Encyclopedia of consumption and waste: The social science of garbage*. Los Angeles: SAGE Reference. 195-196.
- Gutberlet, J (2008). *Recovering Resources – Recycling Citizenship: Urban Poverty Reduction in Latin America*. Burlington: Ashgate.
- Gutberlet, J. (2010). Waste, poverty and recycling. *Waste Management*, 30(2), 171–173.
- Gutberlet, J. (2015). Cooperative urban mining in Brazil: Collective practices in selective household waste collection and recycling. *Waste Management*, 45, 22–31.
- Gutberlet, J. (2016). *Urban Recycling Cooperatives: Building resilient communities*. New York: Routledge.
- Gutberlet, J. & Baeder, A.M. (2008). Informal Recycling and Occupational Health in Santo André, Brazil. *International Journal of Environmental Health Research* 18(1): 1–15.
- Gutberlet, J., Bramryd, T. & Johansson, M. (2020). Expansion of the Waste-Based Commodity Frontier: Insights from Sweden and Brazil. *Sustainability*, 12(7), 1-15.
- Guyer, J. I. (2017). Anthropology and the Near-Future Concept. In: R. Poli (red.), *Handbook of Anticipation*, Springer International Publishing, 1-17.
- Hallowes, D., & Munnik, V. (2008). *Wasting the Nation: Making Trash of People and Places*. Pietermaritzburg: groundWork.
- Harrisberg, K. (2019, 30 mei). Living off trash: South Africa's waste pickers reclaim the streets [Thomson Reuters Foundation]. Geraadpleegd op 4 juni 2019, van news.trust.org website: <http://news.trust.org/item/20190530084326-pc8ak/>
- Harrison, P. et al. (red.). (2014). *Changing space, changing city: Johannesburg after apartheid*. Johannesburg: Wits University Press.
- Hartmann, C. (2018). Waste picker livelihoods and inclusive neoliberal municipal solid waste management policies: The case of the La Chureca garbage dump site in Managua, Nicaragua. *Waste Management*, 71, 565–577.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. London en New York: Verso.
- Hawkins, G. (2006). *The ethics of waste: How we relate to rubbish*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hawkins, G., & Muecke, S. (red.). (2002). *Culture and Waste: The Creation and Destruction of Value*. Boston: Rowman & Littlefield.

- Hlongwane, A. K., & Ndlovu, S. M. (2019). *Public History and Culture in South Africa: Memorialisation And Liberation Heritage sites in Johannesburg and the Township Space*. Cham: Palgrave Macmillan
- Ingold, T. (2014). That's enough about ethnography!. *HAU : Journal of Ethnographic Theory*, 4(1), 383–395.
- Jaramillo, P. (2020). Mining Leftovers: Making Futures on the Margins of Capitalism. *Cultural Anthropology*, 35(1).
- Kaza, S. et al. (2018). *What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050*. Washington DC: The World Bank: Urban Development & Local Government Unit.
- Kleist, N. & Jansen, S. (2016). Introduction: Hope over Time—Crisis, Immobility and Future-Making. *History and Anthropology*, 27(4), 373–392.
- Kornienko, K. (2017). Waiting, Hope, Democracy, and Space: How Expectations and Socio-Economic Rights Shape Two South African Urban Informal Communities, *Journal of Asian and African Studies* 52(1), 34–49.
- Landman, K. & Badenhorst, W. (2014). Gated communities and spatial transformation in Greater Johannesburg. In: Harrison, P. et al. (red.). *Changing space, changing city: Johannesburg after apartheid*. Johannesburg: Wits University Press. 215-229.
- Leonard, L. (2013). Ecomodern discourse and localized narratives: Waste policy, community mobilization and governmentality in Ireland. In: *Organizing waste in the city: International perspectives on narratives and practices*, M. J. Zapata Campos & C. M. Hall (red.). Chicago: Policy Press. 181-200.
- Liboiron, M. (2018, 9 september). The what and the why of discard studies. *Discard Studies*. Geraadpleegd op 2 augustus 2020 via <https://discardstudies.com/2018/09/01/the-what-and-the-why-of-discard-studies/>.
- Lockett, T. (2019). Hope in the debris of capitalist dys/utopia? Historical progress and the intricacies of everyday life in Lephalale. *Anthropology Southern Africa*, 42(1), 74–85.
- Made, F. et al. (2020). Illness, Self-Rated Health and Access to Medical Care among Waste Pickers in Landfill Sites in Johannesburg, South Africa. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2252, 1-11.
- Makwarela, M. (2019, 1 september). *The rise of the African Reclaimers Organisation*. [Powerpoint-presentatie]. SERI: Socio-Economic Rights Institute of South Africa. ARO General Meeting, Museum Africa, Johannesburg.
- Marutlulle, N.K. (2017). Causes of Informal Settlements in Ekurhuleni Metropolitan Municipality: An Exploration, *Africa's Public Service Delivery & Performance Review* 5(1), 1-11.

- Mbembe, A. (2011). Democracy as a community life. In: The Johannesburg Salon, public seminar Wits Institute for Social and Economic Research, 4, 5-10, Johannesburg. Geraadpleegd op 1 december 2019 via: <https://jwts.org.za/resources/docs/salon-volume-4/1-Salon-Vol-4-Mbembe.pdf>.
- Mbembe, A. (2016). Africa in Theory. In: B. Goldstone & J. Obarrio (red.) *African Futures. Essays on Crisis, Emergence, and Possibility*. Chicago: University of Chicago Press. 211–230.
- Medina, M. (1997a). *Scavenging on the Border: A Study of the Informal Recycling Sector in Laredo, Texas, and Nuevo Laredo, Mexico*. PhD dissertation, Yale University, New Haven.
- Medina, M. (1997b). *Informal Recycling and Collection of Solid Wastes in Developing Countries: Issues and Opportunities*. (Working Paper No. 1997/24). United Nations University - Institute of Advanced Studies, Tokyo.
- Medina, M. (2000). Scavenger cooperatives in Asia and Latin America. *Resources, Conservation and Recycling*, 31(1), 51–69.
- Medina, M. (2005a). Serving the unserved: Informal refuse collection in Mexico: Waste Management & Research.
- Medina, M. (2005b). Waste Picker Cooperatives in Developing Countries. *IDEAS Working Paper Series from RePEc*.
- Medina, M. (2007). *The World's Scavengers: Salvaging for Sustainable Consumption and Production*. Lanham: Rowman Altamira.
- Medina, M. (2008). *The Informal recycling Sector in Developing Countries: Organizing Waste Pickers to Enhance their Impact*. The World Bank. Geraadpleegd via: <http://EconPapers.repec.org/RePEc:wbk:wboper:10586>
- Medina, M. (2010). *Solid Wastes, Poverty and the Environment in Developing Country Cities: Challenges and Opportunities*. (Working Paper No. 2010/23). United Nations University - Wider, Tokyo.
- Middelmann, T. J. D. (2019a). Imagining the Future through the Past: A Political History of Constitution Hill since 1983. *South African Historical Journal*, 71(2), 150–169.
- Middelmann, T. J. D. (2019b). Rhythm and connection on Rissik Street: Reflecting on public space research in inner-city Johannesburg. *Anthropology Southern Africa*, 42(1), 99–113.
- Millar, K. (2008). Making Trash into Treasure: Struggles for Autonomy on a Brazilian Garbage Dump. *Anthropology of Work Review*, 29(2), 25–34.
- Millar, K. (2018). *Reclaiming the Discarded: Life and Labor on Rio's Garbage Dump*. Duke University Press.
- Milton, K. (2016). Cultural Theory and Environmentalism. In: Haenn, N., Richard R. W. en Allison H. (eds.) *The Environment in Anthropology: A Reader in Ecology, Culture and Sustainable Living*. New York: New York University Press. 250-253.

- Moore, S. A. (2012). Garbage matters: Concepts in new geographies of waste. *Progress in Human Geography*, 36(6), 780–799.
- Mosaka, A. (2019, juni 6). Recycling with Reclaimers. In 702. Geraadpleegd op 11 juni 2019 via <http://www.702.co.za/podcasts/128/the-best-of-azania-mosaka-show/217326/recycling-with-reclaimers>.
- Murray, M. J. (2008a). *Taming the disorderly city: The spatial landscape of Johannesburg after apartheid*. Ithaca: Cornell university press.
- Murray, M. J. (2008b). The City in Fragments: Kaleidoscopic Johannesburg after apartheid. In: K. M. Kruse & G. Prakash (Red.), *The spaces of the modern city: Imaginaries, politics, and everyday life* Princeton: Princeton University Press. 144–178.
- Murray, M. J. (2011). *City of extremes: The spatial politics of Johannesburg*. Durham: Duke university press.
- Nading, A. M. & Fisher, J. (2018). Zopilotes, Alacranes, y Hormigas (Vultures, Scorpions, and Ants): Animal Metaphors as Organizational Politics in a Nicaraguan Garbage Crisis. *Antipode*, 50(4), 997–1015.
- Nahman, A., & Godfrey, L. (2010). Economic instruments for solid waste management in South Africa: Opportunities and constraints. *Resources, Conservation & Recycling*, 54(8), 521–531.
- Nahman, A., & Godfrey, L. (2010). Economic instruments for solid waste management in South Africa: Opportunities and constraints. *Resources, Conservation and Recycling*, 54(8), 521–531.
- Navarrete-Hernandez, P. & Navarrete-Hernandez, N. (2018). Unleashing Waste-Pickers' Potential: Supporting Recycling Cooperatives in Santiago de Chile. *World Development*, 101, 293–310.
- Neuwirth, R. (2016). *Shadow Cities: A Billion Squatters, A New Urban World*. New York: Routledge.
- Newell, S. (2020). *Histories of dirt in West Africa: Media and urban life in colonial and postcolonial Lagos*. Durham: Duke University Press.
- News24. (2019, juni 29). *Mashaba says 'no waste pickers' road sign is not official, urges residents to report illegal signs*. Geraadpleegd op 17 augustus 2019 via <https://www.news24.com/news24/southafrica/news/mashaba-says-no-waste-pickers-road-sign-is-not-official-urges-residents-to-report-illegal-signs-20190629>.
- Nguyen, M. T. N. (2019). *Waste and wealth: Labor, value, and morality in a Vietnamese recycling economy*. New York: Oxford University Press.
- Nicholls, W. J., & Uitermark, J. (2016). Migrant cities: place, power, and voice in the era of super diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(6): 877-92.

- Norris, L. (2012). Shoddy rags and relief blankets: perceptions of textile recycling in north India. In: C. Alexander & J. Reno. *Economies of recycling: The global transformations of materials, values and social relations*. New York: Zed Books, 35-58.
- Nuttall, S., & Mbembe, A. (red.). (2008). *Johannesburg: The Elusive Metropolis*. Durham: Duke University Press Books.
- Nygren, A. (1999). Local Knowledge in the Environment-Development Discourse. From dichotomy to situated knowledge. *Critique of Anthropology*, 19(3), 267-88.
- Nyoka, N. (2019, 19 december). *Not coming home for Christmas*. Geraadpleegd op 20 december via New Frame: <https://www.newframe.com/not-coming-home-for-christmas/>.
- Nzeadibe, T. C., & Adama, O. (2015). Ingrained Inequalities? Deconstructing Gendered Spaces in the Informal Waste Economy of Nigerian Cities. *Urban Forum*, 26(2), 113–130.
- O'Hare, P. (2019). 'The landfill has always borne fruit': Precarity, formalisation and dispossession among Uruguay's waste pickers. *Dialectical Anthropology*, 43(1), 31–44.
- O'Hare, P. (2020). 'We Looked after People Better when We Were Informal': The 'Quasi-Formalisation' of Montevideo's Waste-Pickers. *Bulletin of Latin American Research*, 39(1), 53–68.
- Oelofse, S. H. H., & Strydom, W. F. (2010). Picking at waste facilities – scavenging or entrepreneurship. The 20th WasteCon Conference and Exhibition 2010, CSIR Natural Resources and the Environment. Geraadpleegd op 17 augustus 2019 via http://researchspace.csir.co.za/dspace/bitstream/handle/10204/4509/Oelosfse2_2010.pdf;jsessionid=FCBD2517944110EDD8F592CC836D849D?sequence=1.
- Oelofse, S. H., Nahman, A., & Godfrey, L. K. (2018). Waste as resource: Unlocking opportunities for Africa. In: UNEP, *Africa Waste Management Outlook*. United Nations Environment Programme, Nairobi.
- Oloukoï, C. (2018). Precarious Gentrification: Dreading the Night While 'Taking Back the City' in Johannesburg. In: J. Nofre & A. Eldridge (red.). *Exploring Nightlife: Space, Society and Governance*, London: Rowman and Littlefield, 19-34.
- Omotoso, K. O. (2017). Informal waste recycling activities: Implications for livelihood and health. *African Journal of Science, Technology, Innovation and Development*, 9(6), 785–793.
- Oteng-Ababio, M., Melara Arguello, J. E. & Gabbay, O. (2013). Solid waste management in African cities: Sorting the facts from the fads in Accra, Ghana. *Habitat International*, 39, 96–104.
- Owusu, G., Oteng-Ababio, M. & Afutu-Kotey, R. L. (2012). Conflicts and governance of landfills in a developing country city, Accra. *Landscape and Urban Planning*, 104(1), 105–113.
- Oxford University Press (2020). Reclaim. In: Lexico.com. Geraadpleegd op 5 juli 2020 via <https://www.lexico.com/en/definition/reclaim>.

- Parra, F. (2020). The Struggle of Waste Pickers in Colombia: From being considered trash, to being recognised as workers. *Anti-Trafficking Review*, 15, 122–136.
- Pellow, D. N. (2007). *Resisting global toxics: Transnational movements for environmental justice*. Cambridge: MIT Press.
- Pillay, V. (2017). Amplifying voice, visibility and validity: Waste pickers in Jo'burg city. *SA Labour Bulletin* 41 (4). 4-6.
- Plastics SA. (2020). *South African Plastics Recycling Survey, Executive Summary*. Plastics SA, Johannesburg. Geraadpleegd op 30 oktober 2020 via: <https://www.plasticsinfo.co.za/wp-content/uploads/2020/10/Plastics-Recycling-in-SA-2019-Executive-Summary.pdf>.
- Postman, Z. (2019, juni 3). Tensions between waste pickers and Johannesburg municipality escalate. GroundUp News website, Geraadpleegd 9 juni 2019 via: <https://www.groundup.org.za/article/tensions-between-waste-pickers-and-johannesburg-municipality-escalate/>.
- Rathje, W. L. (1979). Modern Material Culture Studies. *Advances in Archaeological Method and Theory*, 2, 1–37.
- Rathje, W. L. (2012). Appendix: Garbology 101. In: C.A. Zimring, & W.L. Rathje (red.). *Encyclopedia of consumption and waste: The social science of garbage*. Los Angeles: SAGE Reference. 1027-1114.
- Rathje, W. L. & Murphy, C. (1992). *Rubbish!: Archaeology of garbage*. New York: HarperCollins.
- Reclaim (2020). In: Merriam-Webster.com. Geraadpleegd op 5 juli 2020 via: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/reclaim>.
- Reno, J. (2014). Toward a New Theory of Waste: From 'Matter out of Place' to Signs of Life. *Theory, Culture & Society*, 31(6), 3–27.
- Reno, J. (2015). Waste and Waste Management. *The Annual Review of Anthropology*, 44, 557–572.
- Reno, J. (2017). Foreword. In: M. Thompson, *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value - New Edition*, London: Pluto Press, vi–xiii.
- Ruts, J. (2019a). *Reclaiming (in) the city*. (Paper). Assignment Debate 3: The right to the city. Interdisciplinary Perspectives on Development and Cultures [S0E06A].
- Ruts, J. (2019b). *Wonen achter muren*. (Paper). Assignment Debate 4: Colonial pasts and Urban Futures. Interdisciplinary Perspectives on Development and Cultures [S0E06A].
- Ruts, J. (2020a). *Environmental agents by default: Milieubewustzijn vanuit 'de ruïnes' in Johannesburg, Zuid-Afrika*. (Paper). Final Paper. Culture, Ecology and Development [S0D68a].
- Ruts, J. (2020b). *(Re)claiming a voice. Gedekoloniseerd werken in en schrijven over de realiteit van post-apartheid Johannesburg, Zuid-Afrika*. (Paper). Eindpaper, Onderzoeksseminarie [S0H52a].
- Samson, M. (2007). Privatizing Collective Public Goods: A Case Study of Street Cleaning in Johannesburg, South Africa. *Studies in Political Economy*, 79(1), 119–144.

- Samson, M. (2009a). *Reclaiming Livelihoods: The Role of Reclaimers in Municipal Waste Management Systems*. Pietermaritzburg: GroundWork.
- Samson, M. (2009b). Wasted Citizenship? Reclaimers and the Privatized Expansion of the Public Sphere. *Africa Development*, 34(3-4): 1-25.
- Samson, M. (2010). *Reclaiming Reusable and Recyclable Materials in Africa: A Critical Review of English Language Literature*. WIEGO Urban Policies Research Report, 6.
- Samson, M. (2015a). Accumulation by dispossession and the informal economy – Struggles over knowledge, being and waste at a Soweto garbage dump. *Environment and Planning D: Society and Space*, 33(5), 813–830.
- Samson, M. (2015b). Forging a New Conceptualization of “The Public” in Waste Management. *WIEGO Working Paper*, 32.
- Samson, M. (2017a). The social uses of the law at a Soweto garbage dump: Reclaiming the law and the state in the informal economy. *Current Sociology*, 65(2), 222–234.
- Samson, M. (2017b). Not just recycling the crisis. *Historical Materialism*, 25, 36–62.
- Samson, M. (2019a). Trashing Solidarity: The Production of Power and the Challenges to Organizing Informal Reclaimers. *International Labor and Working Class History*, 95, 34–48.
- Samson, M. (2019b). Whose Frontier is it Anyway? Reclaimer “Integration” and the Battle Over Johannesburg’s Waste-based Commodity Frontier. *Capitalism Nature Socialism*, special edition on Waste-Based Commodity Frontiers.
- Samson, M. (2020a). *Lessons from Waste Picker Integration Initiatives: Development of Evidence Based Guidelines to Integrate Waste Pickers into South African Municipal Waste Management Systems*. Technical report: Integrating reclaimers into our understanding of the recycling economy (Waste Research Development and Innovation Roadmap Research Report). CSIR Natural Resources and the Environment, Pretoria. Geraadpleegd op 2 november 2020 via https://wasteroadmap.co.za/wp-content/uploads/2020/06/1-Wits_Final_Report_Synthesis.pdf.
- Samson, M. (2020b). The political work of waste picker integration. In: M.A. Chen & F.J. Carré (red.) *The informal economy revisited: Examining the past, envisioning the future*. London & New York Routledge. 195-200.
- Samson, M. (2021, mei 4). Johannesburg is threatening to sideline informal waste pickers. Why it’s a bad idea. *The Conversation*. Geraadpleegd op 4 mei via <http://theconversation.com/johannesburg-is-threatening-to-sideline-informal-waste-pickers-why-its-a-bad-idea-159969>.
- Scanlan, J. (2005). *On Garbage*. London: Reaktion Books.
- Schenck C. J., Blaauw, P.F., & Viljoen, J. M. M.. (2016b). Enabling factors for the existence of waste pickers: A systematic review. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 52(1), 35-53.

- Schenck, C. J. et al. (2019). The management of South Africa's landfills and waste pickers on them: Impacting lives and livelihoods. *Development Southern Africa*, 36(1), 80–98.
- Schenck, C. J., & Blaauw, P. F. (2011a). The Work and Lives of Street Waste Pickers in Pretoria—A Case Study of Recycling in South Africa's Urban Informal Economy. *Urban Forum*, 22(4), 411–430.
- Schenck, C. J., Blaauw, P. F., & Viljoen, J. M. M. (2016a). The socio-economic differences between landfill and street waste pickers in the Free State province of South Africa. *Development Southern Africa*, 33(4), 532–547.
- Schenck, C., & Blaauw, P. F. (2011b). *Living on what others throw away: An exploration of a socio-economic circumstances of people collecting and selling recyclable waste*. Geraadpleegd op 20 december 2020 via <http://repository.uwc.ac.za/xmlui/handle/10566/770>.
- Schiffer, M. B. (2015). William Laurens Rathje: The Garbage Project and Beyond. *Ethnoarchaeology*, 7(2), 179–184.
- Schindler, S. & Demaria, F. (2019). “Garbage is Gold”: Waste-based Commodity Frontiers, Modes of Valorization and Ecological Distribution Conflicts. *Capitalism Nature Socialism*, special edition on Waste-based Commodity Frontiers.
- Sekhwela, M. M. & Samson, M. (2019). Contested Understandings of Reclaimer Integration—Insights from a Failed Johannesburg Pilot Project. *Urban Forum*, 31(1), 21–39.
- Sentime, K. (2014). The impact of legislative framework governing waste management and collection in South Africa. *African Geographical Review*, 33(1), 81–93.
- SERI, Socio-Economic Rights Institute of South Africa. (2018). *Informal Settlements and Human Rights in South Africa: Submission to the United Nations Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living*. Geraadpleegd op 20 oktober 2020 via: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/InformalSettlements/SERI.pdf>.
- Shogole, M.P. (2019). ABAGEREZI: Embodiment and separation at source studied through the lens of everyday informal street reclaiming in Johannesburg. Master's Thesis. Johannesburg: Wits University. Geraadpleegd op 4 september 2020 via: <https://wasteroadmap.co.za/completed-projects/evidence-based-guidelines-to-integrate-waste-pickers/>.
- Simatele, D. & Etambakonga, C. L. (2015). Scavenging for solid waste in Kinshasa: A livelihood strategy for the urban poor in the Democratic Republic of Congo. *Habitat International*, 49, 266–274.
- Simone, A. (2004). People as Infrastructure: Intersecting Fragments in Johannesburg. *Public Culture*, 16(3), 407–429.
- Stoler, A. L. (2008). Imperial Debris: Reflections on Ruins and Ruination. *Cultural Anthropology*, 23(2), 191–219.

- Stoler, A. L. (red.). (2013). *Imperial Debris: On Ruins and Ruination*. Durham & London: Duke University Press.
- Strasser, S. (2000). *Waste and Want: A Social History of Trash*. New York: Henry Holt and Company.
- Strydom, W. & Godfrey, L. K. (2015). *Co-operative good practice guide in the waste recycling sector: A guideline for co-operatives by co-operatives*. CSIR, Council for Scientific and Industrial Research Pretoria. Geraadpleegd op 4 september 2020 via: <https://researchspace.csir.co.za/dspace/handle/10204/8645>
- Strydom, W. F. (2018). Barriers to Household Waste Recycling: Empirical Evidence from South Africa. *Recycling*, 3(41).
- Sunlight (2019, 4 juni). *Sunlight Presents - Reclaimers: Our partners in the circular economy* [Video]. YouTube. Geraadpleegd op 8 mei 2021 via: <https://www.youtube.com/watch?v=SVu6gtgXkns&t=22s>.
- Swiegers, W. (2019, 3 mei). Living Off Garbage In The World's Most Unequal Nation [Fotoreeks]. *Bloomberg* - Getty Images. Geraadpleegd op 11 april 2020 via: <https://www.gettyimages.be/search/2/image?events=775340862>.
- Thompson, M. (2017). *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value - New Edition*. London: Pluto Press.
- Tirado-Soto, M. M. & Zamberlan, F. L. (2013). Networks of recyclable material waste-picker's cooperatives: An alternative for the solid waste management in the city of Rio de Janeiro. *Waste Management*, 33(4), 1004–1012.
- Tong, X. & Wang, J. (2012). The shadow of the global network: e-waste flows to China. In: C. Alexander & J. Reno. *Economies of recycling: The global transformations of materials, values and social relations*. New York: Zed Books, 98-118.
- Tsing, A. L. (2011). *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Uddin, S. M. N., Gutberlet, J., Ramezani, A., & Nasiruddin, S. M. (2020). Experiencing the Everyday of Waste Pickers: A Sustainable Livelihoods and Health Assessment in Dhaka City, Bangladesh. *Journal of International Development*, 32(6), 833–853.
- Vergunst, J. L. & Ingold, T. (2006). Fieldwork on foot: perceiving, routing, socializing. In P. Collins & S. Coleman (red.), *Locating the Field. Space, Place and Context in Anthropology*. Oxford & New York: Berg. 67-86.

- Vergunst, J. L., & Ingold, T. (red.). (2016). *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Londen & New York: Routledge.
- Véron, R. et al. (2018). Social processes in post-crisis municipal solid waste management innovations: A proposal for research and knowledge exchange in South Asia. *Research Ideas and Outcomes*, 4.
- Viljoen, J. M. M., Blaauw, D., & Schenck, P. F. (2018). 'Sometimes you don't make enough to buy food': An analysis of South African street waste pickers' income. *Journal of Economic and Financial Sciences; Auckland Park*, 11(1), 1-13.
- Viljoen, J. M. M., Schenck, C. J., & Blaauw, P. F. (2012). The role and linkages of buy-back centres in the recycling industry: Pretoria and Bloemfontein (South Africa). *Acta Commercii*, 12(1), 1–12.
- Viljoen, J. M. M., Schenck, C.J., & Blaauw, P. F. (2015). 'I would rather have a decent job': Barriers preventing street waste pickers from improving their socioeconomic conditions. In *Working Papers* (Nr. 498; Working Papers). Economic Research Southern Africa.
- Wilhelm-Solomon, M. (2017). The ruinous vitalism of the urban form: Ontological orientations in inner-city Johannesburg. *Critical African Studies*, 9(2), 174–191.
- Wilhelm-Solomon, M. (2020). The City Otherwise: The Deferred Emergency of Occupation in Inner-City Johannesburg. *Cultural Anthropology*, 35(3), 404-434.
- Wilhelm-Solomon, M. et al. (2016). *Routes and Rites to the City: Mobility, Diversity and Religious Space in Johannesburg*. London: Palgrave Macmillan.
- Wilson, D. C., & Velis, C. A. (2014). Cities and waste: Current and emerging issues. *Waste Management & Research*, 32(9), 797–799.
- Wilson, D. C., Araba, A. O., Chinwah, K., & Cheeseman, C. R. (2009). Building recycling rates through the informal sector. *Waste Management*, 29(2), 629–635.
- Wilson, D. C., Velis, C., & Cheeseman, C. (2006). Role of informal sector recycling in waste management in developing countries. *Habitat International*, 30(4), 797–808.
- Winde, F. & Sandham, L. A. (2004). Uranium pollution of South African streams—An overview of the situation in gold mining areas of the Witwatersrand. *GeoJournal*, 61(2), 131–149.
- Wright, C. Y., Godfrey, L., Armiento, G., Haywood, L. K., Inglesi-Lotz, R., Lyne, K., & Schwerdtle, P. N. (2019). Circular economy and environmental health in low- and middle-income countries. *Globalization and Health*, 15(1), 65.
- Yates, J. S., & Gutberlet, J. (2011). Enhancing Livelihoods and the Urban Environment: The Local Political Framework for Integrated Organic Waste Management in Diadema, Brazil. *The Journal of Development Studies*, 47(4), 639–656.
- Yates, M. (2011). The Human-As-Waste, the Labor Theory of Value and Disposability in Contemporary Capitalism. *Antipode*, 43(5), 1679–1695.

Zimring, C. A., & Rathje, W. L. (red.). (2012). *Encyclopedia of consumption and waste: The social science of garbage*. Los Angeles: SAGE Reference.

Zimring, C. A., & Rathje, W. L. (red.). (2012). *Encyclopedia of consumption and waste: The social science of garbage*. Los Angeles: SAGE Reference.

BRONNEN KAARTMATERIAAL

City of Johannesburg (z.d.). *Corporate Geo-Informatics (CGIS) Online Maps*. Geraadpleegd op 23 oktober 2020 via: <https://eservices.joburg.org.za/onlinemaps/> en <https://ags.joburg.org.za/cgismobi/>.

City of Johannesburg. (2012). *Regional Map: Region A to G*. Geraadpleegd op 23 oktober 2020 via: https://www.joburg.org.za/play/Documents/Tourism%20Advice%20Link%20Docs/regional_map2012.pdf.

Municipalities.co.za (z.d.). *City of Johannesburg Metropolitan Municipality (JHB)*. Geraadpleegd op 24 oktober 2020 via: <https://municipalities.co.za/overview/2/city-of-johannesburg-metropolitan-municipality>.

Ruts, J. [Google Maps]. (2020). *Fieldwork - Reclaimers in Johannesburg, South-Africa*. Geraadpleegd op 10 mei 2021 via: https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=13CGyJLNJq8c_OCWXYmVV8SkOsRfCs375&usp=sharing.